

В. И. ЛЕЊИН

ШТА ДА СЕ РАДИ?

КУЛТУРА

ПРОДЕТЕРИ СВHX ВЕМАЉА. УЈЕДИНИТЕ СЕ!

В. И. ЛЕЊИН

ШТА ДА СЕ РАДИ?

ГОРУЋА ПИТАЊА НАШЕГ ПОКРЕТА

КУЛТУРА
БИБЛИОТЕКА МАРКСИЗМА-ЛЕЊИНИЗМА
1948

„...Партиска борба даје партији снагу и виталност; највећи доказ слабости партије јесте њена расплинутост и затупљивање оштро маркираних граница; партија се јача тиме што себе чисти...“

(Из Ласалова писма Марксу од 24 јуна 1852.)

ПРЕДГОВОР

У овој брошури требало је да буду, по првобитном плану пишчеву, детаљно развијене оне мисли које су биле изнете у чланку „Од чега почети?“ („Искра“ бр. 4, мај 1901)*. И ми се морамо пре свега извинити читаоцу што касно испуњавамо обећање које смо тамо дали (и поновили као одговор на многа приватна питања и писма). Један од узрока тог закашњења био је покушај уједињења свих заграничних социјал-демократских организација, предузет у јуну прошле (1901) године. Било је природно да се сачекају резултати тог покушаја, јер би у случају његова успеха требало, можда, организационе погледе „Искре“ излагати под нешто другим углом; у сваком случају такав би успех обећавао да ће постојању двеју струја у руској социјал-демократији бити врло брзо учињен крај. Као што је читаоцу познато, покушај се свршио с неуспехом и, као што ћемо се потрудити да докажемо ниже, морао се свршити тако после новог заокрета „Радничког дела“ у бр. 10 к економизму.

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд. том 5, стр. 1—12. Ред

Показало се да је безусловно потребно ступити у одлучну борбу против тог правца, расплинутог и мало одређеног, али утолико упорнијег и способнијег да се обнавља у разним облицима. У вези с тим изменио се и веома знатно проширио и првобитни план брошуре.

Главна тема брошуре требало је да буду три питања, постављена у чланку „Од чега почети?“. Наиме: питања о карактеру и главној садржини наше политичке агитације, о нашим организационим задацима, о плану изградње, истовремено и с разних страна, борбене општеруске организације. Та питања већ одавно интесују писца, који је покушавао да их покрене још у „Радничким новинама“ приликом једног од неуспелих покушаја њихова обнављања (види главу V). Али првобитна намера да се у брошури ограничим на анализу само тих трију питања и да изложим своје погледе по могућности у позитивном облику, не прибегавајући или готово не прибегавајући полемици, показала се као потпуно неостварљива из два разлога. С једне стране, економизам се показао кудикамо жилавији него што смо претпостављали (ми употребљавамо реч економизам у широком смислу, онако како је та реч објашњена у бр. 12 „Искре“ (децембар 1901) у чланку „Разговор с поборницима економизма“, који претставља, тако да кажем, конспект ове брошуре с којом излазим пред читаоца*). Постало је јасно да се различити погледи на решење тих трију питања објашњавају кудикамо више коренимом супротношћу двају праваца у руској социјал-демократији, него размимоилажењем у појединостима. С друге стране, збуњеност економиста поводом фактичког спровођења наших схватања у „Искри“ очигледно је показивала да ми често говоримо буквално разним језицима, да се стога не можемо ни у чему споразумети ако не почнемо *ab ovo*** да је потребно учинити покушај једног што је могуће популарнијег,

* В. И. Ленин, Сочинения, 4 изд., том 5, стр. 287—293. Ред.

** — од самог почетка. Ред.

илустрованог многобројним и конкретним примерима, систематског „објашњења“ са свим економистима о свим основним тачкама наших неслагања. И ја сам одлучио да учиним такав покушај да се „објасним“, потпуно схватајући да ће то веома јако повећати обим брошуре и успорити њено излагање, али не видећи у исто време никакве могућности да друкчије испуним обећање које сам дао у чланку „Од чега почети?“. На тај начин извињењу за закашњење морам додати још и извињење за велике недостатке у књижевној обради брошуре: морао сам радити у највећој журби, прекидан уз то свакојаким другим пословима.

Анализа горепомнутих трију питања чини, као и пре, главну тему брошуре, али сам морао почети од два општија питања: зашто је тако „невина“ и „природна“ парола као што је „слобода критике“ за нас прави правцати сигнал за борбу? зашто се ми не можемо споразумети чак ни у основном питању о улози социјал-демократије према спонтаном масовном покрету? Даље, излагање погледа на природу и садржину политичке агитације претворило се у објашњавање разлике између тредјунионистичке и социјал-демократске политике, а излагање погледа на организационе задатке — у објашњавање разлике између ситничарства којим се задовољавају економисти и неопходно потребне, по нашем мишљењу, организације револуционара. Затим, на „плану“ општеруског политичког листа ја инсистирам утолико више уколико су приговори изнети против њега били неоснованији и уколико ми је мање дат стваран одговор на питање постављено у чланку „Од чега почети?“: како бисмо се могли истовремено са свих страна латити грађења организације која нам је неопходно потребна. Напослетку, ја се надам да ћу у завршном делу брошуре показати да смо учинили све што је од нас зависило да спречимо одлучан раскид с економистима, који се ипак показао као неизбежан; — да је „Радничко дело“ стекло нарочити, ако хоћете „историски“ значај тиме што је најпотпуније, најрељефније

изразило не доследни економизам, него ону збрку и она колебања која су чинила карактеристичну црту читавог периода у историји руске социјал-демократије; — да стога добија значај и претерано детаљна, на први поглед, полемика с „Радничким делом“, јер ми не можемо ићи напред ако дефинитивно не ликвидирамо тај период.

Фебруар 1902.

Н. Лењин

I

ДОГМАТИЗАМ И „СЛОБОДА КРИТИКЕ“

а) ШТА ЗНАЧИ „СЛОБОДА КРИТИКЕ“?

„Слобода критике“ — то је несумњиво парола која је данас највише у моди, која се најчешће употребљава у споровима између социјалиста и демократа свих земаља. На први поглед тешко је замислити нешто чудноватије од тих свечаних позивања једне од странака у спору на слободу критике. Зар су се из средине напредних партија чули гласови против уставног закона већине европских земаља који обезбеђује слободу науке и научног испитивања? „Ту нешто није у реду!“ — рећи ће сваки човек са стране који је чуо како се парола која је сад у моди понавља на свим ћошковима, а који није још ушао у суштину неслагања међу онима који се споре. „Та парола је, очигледно, једна од оних конвенционалних речи које се, као надимци, озакоњују употребом и постају готово заједничке именице“.

Доиста, ни за кога није тајна да су се у савременој међународној* социјал-демократији формирала два

* Узгред буди речено: у историји модерног социјализма готово је јединствена и у својој врсти веома утешна појава да се распра међу различитим правцима у социјализму први пут претворила од националне у интернационалну. Раније су спорови између ласаловаца и ајзенаховаца¹, између гедиста и посибилиста², између фабијанаца³ и социјал-демократа, између народвољаца и социјал-демократа остајали чисто национални спорови, одражавали су чисто националне особености, водили

праваца, међу којима се борба час разгара и пламти јаким пламеном, час стишава и тиња под пепелом импозантних „резолуција о примирју“. У чему се састоји „нови“ правац који се „критички“ односи према „старом, догматском“ марксизму — то је довољно одређено казао Бернштајн и показао Милеран.

Социјал-демократија треба да се од партије социјалне револуције претвори у демократску партију социјалних реформи. Тај политички захтев Бернштајн је подупро целом батеријом доста добро координираних „нових“ аргумената и разлога. Порицала се могућност да се социјализам научно образложи и да се докаже, с гледишта материјалистичког схватања историје, његова нужност и неизбежност; порицала се чињеница све веће беде, пролетаризације и заоштравања капиталистичких противречности; проглашавао се неодрживим сам појам „крајњег циља“ и безусловно се одбацивала идеја диктатуре пролетаријата; порицала се принципијелна супротност између либерализма и социјализма; порицала се теорија класне борбе као, тобоже, неприменљива на строго демократско друштво, којим се управља по вољи већине итд.

На тај начин, захтев да се учини одлучан заокрет од револуционарне социјал-демократије к буржоаском социјал-реформаторству био је праћен не мање одлучним заокретом к буржоаској критици свих основних идеја марксизма. А како се та критика већ одавно водила против марксизма и с политичке трибине и с универзитетске катедре, и у маси брошура и у низу учених

су се, тако рећи, на разним плановима. Данас (сад се то већ јасно види) енглески фабијанци, француски министријалисти, немачки бернштајновци, руски критичари, — све је то једна породица, сви они један другог хвале, један од другог уче и заједнички се окомљују на „догматски“ марксизам. Можда ће у овом доиста првом међународном окршају са социјалистичким опортунизмом међународна револуционарна социјал-демократија довољно ојачати да учини крај политичкој реакцији која већ одавно влада у Европи?

трактата, како се сав подмладак образованих класа у току деценија систематски васпитавао на тој критици, — није чудо што је „нови критички“ правац у социјал-демократији испао некако одједном сасвим завршен, као Минерва из Јупитерове главе. Што се тиче његове садржине, тај правац није морао ни да се развија ни да се формира: он је био директно пренет из буржоаске литературе у социјалистичку.

Даље. Ако су Бернштајнова теоретска критика и његове политичке аспирације некоме још остале нејасне, Французи су се побринули да очигледно демонстрирају „нов метод“. Француска је и овај пут оправдала своју стару репутацију „земље у чијој су историји класне борбе више него игде другде сваки пут довођене до одлучног краја“ (Енгелс, из предговора Маркову делу: „Der 18 Brumaire“*). Француски социјалисти узели су не да теоретишу, него да одмах пређу на посао; политичке прилике у Француској, развијеније у демократском погледу, допустиле су им да одмах пређу на „практично бернштајнијанство“ у свим његовим консеквенцама. Милеран је дао одличан пример тог практичног бернштајнијанства, — нису узалуд и Бернштајн и Фолмар тако ревнијо полетели да бране и хвале Милерана! Заиста: ако је социјал-демократија у суштини просто партија реформи и ако треба да има храбрости да то отворено призна, — онда социјалист не само што има право да уђе у буржоаско министарство него је чак и дужан да увек за тим тежи. Ако демократија у суштини значи уништење класне владавине, — зашто онда социјалистички министар не би очаравао цео буржоаски свет говорима о сарадњи класа? Зашто он не би остајао у министарству чак и онда кад су убиства радника од стране жандарма показала по стоти и хиљадити пут прави карактер демократске сарадње класа? Зашто он не би лично узео учешћа у дочеку цара кога француски социјалисти сад не зову друкчије

* „Осамнаести бример“³³. Р е д.

него јунаком вешала, кнуте и прогонства (knouteur, pendeur et deportateur)? А накнада за то бескрајно понижавање и пљување на социјализам пред целим светом, за кварење социјалистичке свести радничких маса — те једине базе која нам може обезбедити победу, — накнада за то су бучни пројекти мизерних реформи, толико мизерних да се од буржоаских влада успевало постићи више!

Ко намерно не затвара очи, тај мора видети да нови „критички“ правац у социјализму није ништа друго него нови варијетет опортунизма. И ако о људима судимо не по сјајном мундиру који су они сами обукли, не по ефектном надимку који су они сами узели, него по томе како они раде и шта у ствари пропагирају, — онда ће постати јасно да „слобода критике“ јесте слобода опортунистичког правца у социјал-демократији, слобода претварања социјал-демократије у демократску партију реформи, слобода уношења буржоаских идеја и буржоаских елемената у социјализам.

Слобода је велика реч, али под заставом слободе индустрије водили су се најразбојничкији ратови, под заставом слободе рада — пљачкали су трудбенике. Иста таква унутрашња лаж крије се у данашњој употреби речи: „слобода критике“. Људи стварно уверени у то да су померили науку напред захтевали би не слободу нових погледа упоредо са старима, него замену старих погледа новима. А садашњи поклици „живела слобода критике!“ и сувише потсећају на басну о празном бурету.

Ми идемо, као компактна група, стрмим и тешким путем, држећи се чврсто за руке. Ми смо опкољени са свих страна непријатељима, и морамо готово увек ићи под њиховом ватром. Ми смо се сјединили, по слободно донесеној одлуци, баш зато да се боримо против непријатеља и да не отступамо у суседну мочвару, чији су нас становници од самог почетка кудили због тога што смо се издвојили у посебну групу и изабрали пут борбе, а не пут мирнења. И ето, неки од нас почињу да вичу:

хајдемо у ту мочвару! — а кад почну да их коре, они одговарају: како сте ви заостали људи! и како се не стидите одрицати нам слободу да вас зовемо на бољи пут! — О да, господо, ви имате слободу не само да зовете него и да идете куд год хоћете, ако хоћете и у мочвару; ми чак сматрамо да је ваше право место баш у мочвари, и ми смо спремни да вам пружимо сваку помоћ да се ви тамо преселите. Али само пустите онда наше руке, не хватајте се за нас и не прљајте велику реч слобода, јер и ми имамо „слободу“ да идемо куда ми хоћемо, слободу да се боримо не само против мочваре него и против оних који скрећу у мочвару!

б) НОВИ ПОБОРНИЦИ „СЛОБОДЕ КРИТИКЕ“

И ето, ту парољу („слобода критике“) свечано је истакло у најновије време „Радничко дело“ (бр. 10), орган заграничног „Савеза руских социјал-демократа“, истакло не као теоретски постулат, него као политички захтев, као одговор на питање: „да ли је могуће уједињење социјал-демократских организација које раде у иностранству?“ — „За чврсто уједињење потребна је слобода критике“ (стр. 36).

Из те изјаве произилазе два потпуно одређена закључка: 1. „Радничко дело“ узима под своју заштиту опортунистички правац у међународној социјал-демократији уопште; 2. „Радничко дело“ захтева слободу опортунизма у руској социјал-демократији. Да размотримо те закључке.

„Радничком делу“ „нарочито“ се не свиђа „склоност „Искре“ и „Зоре“ прорицању расцепа између **Монтања** и **Жиронде** у међународној социјал-демократији“^{*}.

* Поређење двеју струја у револуционарном пролетаријату (револуционарне и опортунистичке) са двама струјама у револуционарној буржоаској XVIII века (јакобинском—„Монтања“—и жирондском) учињено је у уводнику „Искре“ бр. 2 (фе-

„За нас је уопште — пише уредник „Радничког дела“ Б. Кричевски — разговор о **Монтањи** и **Жиронди** у редовима социјал-демократије површина историска аналогја, која чудно звучи под пером марксиста: Монтања и Жиронда нису претстављале различите темпераменте или интелектуалне струје, као што то може да изгледа историчарима-идеолозима, него различите класе или слојеве: средњу буржоазију — с једне стране, и ситну буржоазију и пролетаријат — с друге. А у модерном социјалистичком покрету нема сукоба класних интереса, он сав, у целини, у свим (курзив В. Кр.) својим варијететима, укључујући и најноторније бернштајновце, стоји на тлу класних интереса пролетаријата, његове класне борбе за политичко и економско ослобођење“ (стр. 32—33).

Смело тврђење! Зар Б. Кричевски није чуо о већ давно залаженој чињеници да је баш широко учешће слоја „академски образованих људи“ у социјалистичком покрету последњих година омогућило тако брзо ширење бернштајнијанства? А што је најглавније: на чему наш писац заснива своје мишљење да и „најноторнији бернштајновци“ стоје на тлу класне борбе за политичко и економско ослобођење пролетаријата? Не знамо. Одлучна одбрана најноторнијих бернштајноваца није поткрепљена апсолутно никаквим аргументима ни разлозима. Писац, очигледно, мисли да кад понавља оно што говоре о себи и најноторнији бернштајновци, — да му онда за његово тврђење нису потребни никакви докази. Но може ли се замислити нешто „површније“ од тог суђења о читавом једном правцу на основу онога што говоре сами о себи претставници тог правца? Може ли се замислити нешто површније од „наравоученија“ на следећим странама о два различита и чак дијаметрално супротна типа или пута партиског развитка (стр. 34—35 „Радничког дела“)? Немачки социјал-демократи, видите ли, признају потпуну слободу критике, а Французи не,

бруар 1901). Писац тог чланка је Плеханов. О „јакобинству“ у руској социјал-демократији још и сад веома воле да говоре и кадети, и „безаглавци“ и мењшевици. Али о томе да је Плеханов први употребио тај појам против десног крила социјал-демократије, — о томе они данас више воле да ћуте или... да заборављају. (Пинчева напомена у издању 1907 године. Ред.)

и баш њихов пример показује сву „штетност нетрпељивости“.

Ваш пример Б. Кричевског — да одговоримо ми на то — показује да марксистима понекад називају себе људи који гледају на историју буквално „по Иловајском“⁷. Да би се објаснило јединство немачке и расцепканост француске социјалистичке партије, није уопште потребно претурати по особеностима историје ове или оне земље, поредити услове војног полуапсолутизма и републиканског парламентаризма, анализирати последице Комуне и изузетног закона о социјалистима, поредити економски живот и економски развитак, говорити о томе како је „беспримерни пораст немачке социјал-демократије“ пратила беспримерна у историји социјализма енергија борбе не само против теоретских (Милбергер, Диринг*, катедер-социјалисти⁸) него и против тактичких (Ласал) заблуда итд., итд. Све то није потребно! Французи се свађају зато што су нетрпељиви, Немци су јединствени зато што су послушна деца.

И имајте на уму да се помоћу те нечувене дубокомислености „поништава“ чињеница која потпуно побија одбрану бернштајноваца. Да ли они стоје на тлу класне борбе пролетаријата, то питање може се дефинитивно и заувек решити једино помоћу историског искуства.

* Кад се Енгелс околио на Диринга, Диринговим погледима нагињали су многи претставници немачке социјал-демократије, и оптуживања за оштрину, нетрпељивост, недругарску полемику итд. сручивала су се на Енгелса чак и јавно на партиском конгресу. Мост и другови поднели су (на конгресу 1877 године) предлог да се Енгелсови чланци више не штампају у „Vorwärts-у“ („Напред“, Ред.) као чланци „који нису ни од каквог интереса за огромну већину читалаца“, а Валтајх (Vahlteich) је изјавио да је штампање Енгелсових чланака нанело велику штету партији, да је Диринг такође учинио услуге социјал-демократији: „ми морамо искоришћавати све у интересу партије, а ако се професори препиру међу собом, „Vorwärts“ уопште није место за вођење таквих препирки“ („Vorwärts“ 1877, бр. 65 од 6 јуна). Као што видите, то је такође пример одбране „слободе критике“, и не би било згорега да наши легални критичари и илегални опортунисти, који тако воле да се позивају на пример Немаца, мало поразмисле о том примеру!

Према томе, највећи значај има у том погледу баш пример Француске, као једине земље у којој су бернштајновци покушали да самостално стану на ноге, уз ватрено одобравање својих немачких колега (а делом и руских опортуниста: види „Радничко дело“ бр. 2—3, стр. 83—84). Позивање на „непомирљивост“ Француза — поред свог „историског“ (у ноздревском смислу) значења — јесте просто покушај да се помоћу љутитих речи заташкају врло непријатне чињенице.

А ни Немце ми још никако не мислимо да дарујемо Б. Кричевском и другим многобројним поборницима „слободе критике“. Ако „најноторније бернштајновце“ трпе још у редовима немачке партије, трпе их само утолико уколико се они потчињавају и хановерској резолуцији⁹, која је одлучно одбила Бернштајнове „допуне“, и либечкој резолуцији¹⁰, која садржи (и поред све дипломатичности) директну опомену Бернштајну. Може се дискутовати, с гледишта интереса немачке партије, о томе колико је дипломатичност била умесна, да ли је у даном случају бољи мршав мир или дебела парница, — једном речју, могућа су размимоилажења у оцени целисходности овог или оног начина одбацавања бернштајнијанства, али је немогуће не видети чињеницу да је немачка партија два пута одбацила бернштајнијанство. Зато, мислити да пример Немаца потврђује тезу: „најноторнији бернштајновци стоје на тлу класне борбе пролетаријата за његово економско и политичко ослобођење“, — значи апсолутно не разумевати оно што се дешава пред очима свих*.

* Треба напоменути да се у питању бернштајнијанства у немачкој партији „Радничко дело“ увек ограничавало на просто препривавање чињеница, „уздржавајући се“ потпуно од давања своје оцене тих чињеница. Види, на пример, бр. 2—3, стр. 66 — о Штутгартском конгресу¹¹; сва неслагања сведена су на „тактику“, и само се констатује да је огромна већина верна ранијој револуционарној тактици. Или бр. 4—5, стр. 25 и даље — просто препривавање говора на Хановерском конгресу с навођењем Бебелове резолуције; излагање и критика Бернштајна остављени су опет (као и у бр. 2—3) за „специја-

И не само то. „Радничко дело“ иступа, као што смо већ напоменули, пред руску социјал-демократију са захтевом „слободе критике“ и с одбраном бернштајнијанства. Оно се, очигледно, уверило у то да су код нас неправедно вређали наше „критичаре“ и бернштајновце. А које? ко? где? кад? у чему је управо била та неправда? — О томе „Радничко дело“ ћути, не помињући ниједанпут ниједног руског критичара и бернштајновца! Остаје нам само да учинимо једну од двеју могућих претпоставки. Или неправедно увређена страна није нико други него само „Радничко дело“ (то се потврђује тиме што се у оба чланка десетог броја говори само о увредама које су „Зора“ и „Искра“ нанеле „Радничком делу“). Чиме у том случају да се објасни тако чудна ствар да „Радничко дело“, које је увек тако упорно порицало сваку солидарност с бернштајнијанством, није могло да се одбрани, а да не рече коју реч у прилог „најноторнијих бернштајноваца“ и у прилог слободе критике? Или су неправедно увређена нека трећа лица. Зашто се онда та лица не помињу?

На тај начин, ми видимо да се „Радничко дело“ и даље игра жмуре као што се играло (као што ћемо показати доле) од самог свог постанка. А затим обратите пажњу на ту прву фактичку примену хвалене „слободе критике“. У стварности она се одмах свела не само на отсуство сваке критике него и на отсуство самосталног расуђивања уопште. То исто „Радничко дело“, које о руском бернштајнијанству ћути као о тајној болести (како се срећно изразио Старовер¹²), предлаже за лечење те болести да се просто напосто препише најновији немачки рецепт против

лан чланак“. Интересантно је да на стр. 33 у бр. 4—5 читамо: „...погледи које је Бебел изложио имају за собом огромну већину конгреса“, а нешто ниже: „...Давид је бранио Бернштајнове погледи... Пре свега он се трудио да докаже да... Бернштајн и његови пријатељи ипак (sic!) (тако! Ред.) стоје на тлу класне борбе“... То је писано децембра 1899, а септембра 1901 „Радничко дело“ разуверило се, ваљда, већ у то да Бебел има право и понавља Давидов поглед као свој властити!

немачког варијетета болести! Уместо слободе критике — ропско... горе: мајмунско подражавање! Иста социјално-политичка садржина савременог интернационалног опортунизма манифестује се у овим или оним варијететима, већ према националним особеностима. У једној земљи група опортуниста иступала је одавно под посебном заставом, у другој су опортунисти омаловажавали теорију, водећи у пракси политику радикала-социјалиста, у трећој — неколико чланова револуционарне партије пребегло је у табор опортунизма и настоји да постигне своје циљеве не отвореном борбом за принципе и за нову тактику, него постепеним, неопаженим и, ако се тако може рећи, некажњивим кварењем своје партије, у четвртој — такви пребези служе се истим методама у мраку политичког ропства и при сасвим оригиналном узајамном односу „легалне“ и „илегалне“ делатности итд. Узети говорити о слободи критике и бернштајнијанства као о услову уједињења руских социјал-демократа, а при томе не анализирати оно у чему се управо манифестовало и какве је нарочите плодове дало руско бернштајнијанство, — то значи узети говорити зато да се ништа не каже.

Ми ћемо покушати да сами кажемо, макар у неколико речи, оно што није хтело да каже (или можда није могло ни да схвати) „Радничко дело“.

в) КРИТИКА У РУСИЈИ

Основна особеност Русије у разматраном погледу састоји се у томе што је већ сам почетак спонтаног радничког покрета, с једне стране, и заокрета напредног јавног мњења к марксизму, с друге стране, био обележен спајањем очигледно разнородних елемената под заједничком заставом и ради борбе против заједничког противника (застарелог социјално-политичког погледа на свет). Реч је о меденом месецу „легалног марксизма“.

То је била уопште веома оригинална појава, у чију могућност осамдесетих или почетком деведесетих година нико не би могао чак ни веровати. У апсолутистичкој земљи, где је штампа потпуно поробљена, у периоду страшне политичке реакције, која је прогањала и најмање клице политичког незадовољства и протеста, — изненада пробија себи пут у цензурисану литературу теорија револуционарног марксизма, излагана езоповским, али за све „заинтересоване“ разумљивим језиком. Влада је навикла да сматра за опасну само теорију (револуционарног) народољубља, не запажајући, као што то обично бива, њену унутрашњу еволуцију, радујући се свакој критици упереној против те теорије. Док се влада тргла, док је гломазна армија цензора и жандарма пронашла новог непријатеља и окомила се на њега, — догле је прошло доста (по нашем руском рачуну) времена. А за то време су излазиле једна за другом марксистичке књиге, покретали су се марксистички часописи и листови, сви су одреда постајали марксистички, марксистима се ласкало, марксистима су се удварали, издавачи су били одушевљени необично добром профом марксистичких књига. Сасвим је разумљиво да се међу марксистима-почетницима, окруженим атмосфером такве опијености, нашло доста „писаца који су се узохотили“...¹²

Данас се о томе периоду може говорити мирно, као о прошлости. Није ни за кога тајна да је кратковремено цветање марксизма на површини наше литературе било изазвано савезом људи екстремних и људи веома умерених. У суштини, ови други су били буржоаски демократи, и тај се закључак (до очигледности потврђен њиховим даљим „критичким“ развитком) наметао понекоме још онда кад је „савез“ био неокрпљен*.

* Овде се мисли на чланак К. Тулина против Струвеа (В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 1, стр. 315—484. Ред.), састављен на основу реферата који је имао наслов: „Одраз марксизма у буржоаској литератури“. (Пишчева напомена у издању 1907 године. Ред.)

А ако је тако, зар највећа одговорност за каснију „смуту“ не пада баш на револуционарне социјал-демократе који су ступили у тај савез с будућим „критичарима“? Такво питање, као и потврдан одговор на њега, чујемо понекад од људи који сувише праволијски гледају на ствар. Али ти људи апсолутно нису у праву. Бојати се привремених савеза, па било и с непоузданим људима, може само онај ко се сам не узда у себе, и ниједна политичка партија не би могла постојати без таквих савеза. А удруживање с легалним марксистима било је своје врсте први стварно политички савез руске социјал-демократије. Захваљујући том савезу били су постигнути невероватно брза победа над народњаштвом и огромно распрострањење идеја марксизма (ма да и у вулгаризованом облику) у ширину. Уз то, савез није био закључен просто без икаквих „услова“. Доказ: марксистички зборник „Материјали о питању економског развитка Русије“¹⁴, који је 1895 године спалила цензура. Ако се литерарни споразум с легалним марксистима може упоредити с политичким савезом, онда се та књига може упоредити с политичким уговором.

Раскид, наравно, није био изазван тиме што су „савезници“ испали буржоаски демократи. Напротив, претставници буржоаско-демократског правца природни су и пожељни савезници социјал-демократије уколико се ради о њеним демократским задацима, које данашња ситуација у Русији истиче на први план. Али неопходан услов за такав савез јесте пуна могућност за социјалисте да показују радничкој класи непријатељску супротност њених интереса и интереса буржоазије. А бернштајнијанство и „критички“ правац, куда је нагрнула већина легалних марксиста, одузимали су ту могућност и кварили социјалистичку свест вулгаризујући марксизам, проповедајући теорију затупљивања социјалних противречности, проглашавајући идеју социјалне револуције и диктатуре пролетаријата за апсурд, сводећи раднички покрет и класну борбу на уску тредјунионизам и „реалистичку“ борбу за ситне,

постепене реформе. То је било потпуно исто што и порицање социјализму, од стране буржоаске демократије, права на самосталност, а према томе, и права на опстанак; у пракси, то је значило настојање да се раднички покрет који се почес развијати претвори у прирепак либерала

Природно је да је у таквим условима раскид био нужан. Али „оригинална“ особеност Русије испољила се у томе што је тај раскид значио просто елиминисање социјал-демократа од потпуно приступачне свима и широко распрострањене „легалне“ литературе. У њој су се ушанчили „бивши марксисти“, који су се окупили „под знаком критике“ и добили готово монопол на „колпортирање“ марксизма. Поклици: „против ортодоксије“ и „живела слобода критике“ (које сад понавља „Радничко дело“) ушли су одмах у моду, и да тој моди нису могли одолети ни цензори ни жандарми, види се из чињеница као што је појава трију руских издања књиге чувеног (херостратски чувеног) Бернштајна или као што је Зубатовљево препоручивање књига Бернштајна, г. Прокоповића и других („Искра“ бр. 10). Сад су социјал-демократи имали тежак задатак, тежак сам по себи и невероватно отежан још и чисто спољним препрекама: да се боре против нове стрвје. А та стрвја се није ограничила на област литературе. Заокрет ка „критички“ био је праћен паралелним нагињањем практичара-социјал-демократа „економизму“.

Како је настајала и како је расла веза и взајамна зависност легалне критике и илегалног економизма — то занимљиво питање могло би бити предмет специјалног чланка. Овде је довољно да укажемо на несумњиво постојање те везе. Фамозни „Credo“* и стекао је тако заслужену чувеност зато што је отворено формулисао ту везу и избрбљао основну политичку тенденцију „економизма“: радници нека воде економску борбу (било би тачније рећи: тредјунионистичку борбу, јер ова

* „Вјерују“, програм, излагање погледа на свет. Р е д.

обухвата и специфично радничку политику), а марксистичка интелигенција нека се стапа с либералима ради „борбе“ политичке. Тредјунионистички рад „у народу“ био је испуњавање прве, — легална критика — друге половине тог задатка. Та изјава била је тако одлично оружје против економизма, да кад и не би постојао „Credo“ — њега би требало измислити.

„Credo“ није био измишљен, али је био објављен мимо воље и, може бити, чак против воље својих писаца. У сваком случају, писац ових редова, који је узимао учешћа у изношењу новог „програма“* на светлост дана, имао је прилике да чује жалбе и пребацивања поводом тога што је бачени на хартију резиме погледâ говорника био распрострањен у копијама, добио етикету „Credo“ и доспео чак у штампу заједно с протестом! Ми помињемо ту епизоду зато што она открива врло интересантну црту нашег економизма: страх од публицитета. То је црта економизма уопште, а не само писаца „Creda“: њу су показивали и „Радничка мисао“, најотворенији и најпоштенији присталица економизма, и „Радничко дело“ (револтирајући се због објављивања „економистичких“ докумената у „Vademecum-у“**), и Кијевски комитет, који пре неке две године није хтео дати дозволу да се његов „Profession de foi“*** објави заједно с побијањем**** које је било написано против

* Реч је о протесту седамнаесторице против „Creda“. Писац ових редова је учествовао у састављању тог протеста (крајем 1899 године)¹³. Протест је заједно с „Credom“ објављен у иностранству у пролеће 1900 године. (В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 4, стр. 149—163. Ред.) Данас је већ из чланка госпође Кускове (чини ми се у часопису „Былое“¹⁴) познато да је писац „Creda“ била она, а да је међу заграничним „економистима“ оног времена играо врло видну улогу г. Прокоповић. (Пишчева напомена у издању 1907 године. Ред.)

** — у „Водичу“¹⁵. Ред.

*** „Исповедање вере“, програм, излагање погледа на свет¹⁶. Ред.

**** Колико нам је познато, састав Кијевског комитета се отада изменио.

њега, и многи, многи поједини претставници економизма.

Тај страх од критике који показују присталице слободе критике не може се објаснити само лукавством (иако понекад, несумњиво, не иде ни без лукавства: непробитачно је излагати напад противника још неочврсле клице новог правца!). Не, већина економиста сасвим искрено гледа (и, по самој природи економизма, мора гледати) попреко на све теоретске спорове, фракциска неслагања, широка политичка питања, пројекте за организовање револуционара итд. „Све би то требало пренети у иностранство!“ — рекао ми је једном један доста доследан економист, и он је тиме изразио веома раширено (и опет чисто тредјунионистичко) схватање: наша ствар је раднички покрет, радничке организације овде, у нашем крају, а остало су измишљотине доктринара, „прецењивање идеологије“, као што су рекли писци писма у бр. 12 „Искре“ у један глас са бр. 10 „Радничког дела“.

Пита се сад: у чему би, с обзиром на такве особности руске „критике“ и руског бернштајнијанства, имао бити задатак оних који су хтели да буду, на делу, а не само на речима, противници опортунизма? Прво, требало се побринути о обнови оног теоретског рада који је тек била отпочела епоха легалног марксизма и који је сад опет падао на илегалне раднике: без таквог рада био је немогућ успешан развитак покрета. Друго, требало је активно ступити у борбу против легалне „критике“, која је јако кварила умове. Треће, требало је активно устати против збрке и колебања у практичном покрету, демаскирајући и побијајући све покушаје да се свесно или несвесно снижава наш програм и наша тактика.

Да „Радничко дело“ није чинило ни једно, ни друго ни треће — то је познато, и ми ћемо ниже подробно објашњавати ту познату истину с најразличитијих страна. Сад ћемо само показати у каквој вапијућој противречности стоји захтев за „слободу критике“ с особе-

ностима наше домаће критике и руског економизма. Погледајте, у ствари, текст резолуције којом је „Савез руских социјал-демократа у иностранству“ потврдио гледиште „Радничког дела“:

„У интересу даљег идејног развоја социјал-демократије ми сматрамо слободу критике социјал-демократске теорије у партиској литератури за безусловно потребну, уколико се критика не коси с класним и револуционарним карактером те теорије“ („Два конгреса“, стр. 10).

А мотивација: резолуција се „у првом свом делу поклапа с резолуцијом либечког партиског конгреса поводом Бернштајна“... У својој душевној простоти „савезовци“ и не примећују какав *testimonium paupertatis* (сиротињско уверење) они сами себи потписују тим копирањем!... „али... у другом делу она јаче ограничава слободу критике него што је то учинио либечки партиски конгрес“.

Дакле, резолуција „Савеза“ уперена је против руских бернштајноваца? Иначе би било потпуно апсурдно позивати се на Либек! Али није тачно да она „јаче ограничава слободу критике“. Немци су у својој хановерској резолуцији одбили тачку по тачку баш оне измене које је предлагао Бернштајн, а у либечкој су опоменули Бернштајна лично, поменувши му име у резолуцији. Међутим наши „слободни“ подражаваоци не праве ни једном једином речи алузију ни на једну манифестацију специјално руске „критике“ и руског економизма; при таквом прећуткивању голо позивање на класни и револуционарни карактер теорије оставља кудикамо више места кривим тумачењима, нарочито кад „Савез“ одбија да уврсти у опортунизам „такозвани економизам“ („Два конгреса“, стр. 8, уз тачку I). Али то само узгред. А главно је: да је у Немачкој и у Русији став опортуниста према револуционарним социјал-демократима дијаметрално супротан. Као што је познато, у Немачкој су револуционарни социјал-демократи за очување оног што постоји: за стари програм и так-

тику, који су познати свима и који су у свим поједино-стима објашњени на искуству многих деценија. „Критичари“ пак хоће да унесу измене, и како је тих критичара сасвим мало, а њихове су ревизионистичке тежње врло бојажљиве, разумљиви су мотиви због којих се већина ограничава на суво одбацивање „новотарије“. А код нас у Русији критичари и економисти су за очување оног што постоји: „критичари“ хоће да и даље буду сматрани за марксисте и да им буде обезбеђена „слобода критике“, којом су се они у сваком погледу служили (јер они никаких партиских веза, у ствари, никад нису признавали⁴, а уз то код нас није ни било општепризнатог партиског органа који би могао „ограничити“ слободу критике макар саветом); економисти хоће да револуционари признају „пуноправност покрета у садашњости“ („Радничко дело“ бр. 10, стр. 25), тј. „законитост“ постојања оног што постоји; да „идеолози“ не покушавају „да одвуку“ покрет с оног пута који је „условљен узајамним деловањем материјалних елемената и материјалне средине“ („писмо“ у бр. 12 „Искре“); да признају као пожељну ону борбу „коју радници једино могу водити у даним приликама“, а као могућу ону борбу „коју они стварно воде у даном мо-

* Већ само то непостојање отворених партиских веза и партиске традиције претставља такву кардиналну разлику између Русије и Немачке, да би она морала упозорити сваког паметног социјалиста да се клони слепог подражавања. А ево примера за то докле долази „слобода критике“ у Русији. Руски критичар, г. Вулгаков, овако кори аустријског критичара Херца: „Уза сву независност својих закључака, Херц у овој тачки (о задругама) ипак, судећи по свему, остаје одвећ везан мишљењима своје партије и, разилазећи се у појединостама, не усуђује се да се растане с општим принципом“ („Капитализам и пољопривреда“, т. II, стр. 287). Поданик политички поробљене државе, у којој је 999/1000 становника до сржи у костима искварено политичким слуганством и потпуним несхватањем партиске части и партиских веза, — приговара с висине грађанину уставне државе због одвећ велике „везаности мишљењима партије“! Нашим илегалним организацијама и не остаје ништа друго него да се лате састављања резолуција о слободи критике...

менту" („Посебан прилог „Радничке мисли““, стр. 14). Напротив, ми револуционарни социјал-демократи нисмо задовољни тим клањањем пред спонтаношћу, тј. пред оним што постоји „у даном моменту“; ми тражимо да се промени тактика која је владала последњих година, ми изјављујемо да је, „пре него што се ујединимо, и зато да бисмо се ујединили, потребно да се најпре одлучно и тачно разграничимо“ (из огласа о покретању „Искре“)*. Једном речи, Немци остају при постојећем, одбијајући измене; ми захтевамо измену постојећег, одбацујући клањање пред тим постојећим и миренење с њим.

Ту „малу“ разлику нису ни опазили наши „слободни“ копиранти немачких резолуција!

г) ЕНГЕЛС О ЗНАЧАЈУ ТЕОРЕТСКЕ БОРБЕ

„Догматизам, доктринарство“, „окоштавање партије — неизбежна казна за насилно укалупљивање мисли“, — то су непријатељи против којих витешки крећу у бој поборници „слободе критике“ у „Радничком делу“. — Нама је врло мило што се то питање ставља на дневни ред, само бисмо предложили да се оно допуни другим питањем:

А ко су судије?

Пред нама су два огласа о издавању литературе. Први — „програм периодичног органа Савеза руских социјал-демократа „Радничко дело““ (отисак из бр. 1 „Радничког дела“). Други — „оглас о објављвању издања групе „Ослобођење рада““. Оба су датирана са 1899 годином, кад је „криза марксизма“ већ одавно била на дневном реду. И шта видимо? У првом спису узалуд ћете тражити указивање на ту појаву и одређено излагање става који по том питању намерава да заузме нови орган. О теоретском раду и његовим најосновнијим за-

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 4, стр. 329. Ред.

дацима данас нема ни речи ни у том програму ни у оним његовим допунама које је усвојио трећи конгрес „Савеза“ 1901 године („Два конгреса“, стр. 15—18). За све то време редакција „Радничког дела“ остављала је по страни теоретска питања, и поред тога што су она узбуђивала све социјал-демократе у целом свету.

Други оглас, напротив, указује пре свега на слабљење интересовања за теорију последњих година, упорно захтева „будну пажњу према теоретској страни револуционарног покрета пролетаријата“ и позива на „немилордну критику бернштајновских и других анти-револуционарних тенденција“ у нашем покрету. Досадашњи бројеви „Зоре“ показују како се испуњавао тај програм.

Дакле, ми видимо да звучне фразе против окоштавања мисли итд. прикривају безбрижност и беспомоћност у развијању теоретске мисли. Пример руских социјал-демократа особито јасно илуструје ту општеевропску појаву (коју су већ давно констатовали и немачки марксисти) да фамозна слобода критике не значи замену једне теорије другом, него слободу од сваке целовите и простудиране теорије, да она значи еклектицизам и беспринципијелност. Ко иоле познаје стварно стање нашег покрета, тај не може не видети да је широко распрострањивање марксизма било праћено извесним снижавањем теоретског нивоа. Покрету је, због његова практична значаја и практичних успеха, прилазило много људи врло мало, или чак нимало, теоретски припремљених. По томе се може судити колико мало такта показује „Радничко дело“ кад победоносно истиче Марксове речи: „сваки корак стварног покрета важнији је него туце програма“¹⁹. Понављати те речи у епоси теоретске збрке, то је исто што и при сусрету спровода викати: „дабогда и сутра носили!“ Осим тога, те су Марксове речи узете из његова писма о Готском програму, у коме он оштро осуђује што је био допуштен еклектицизам у формулисању принципа: ако је већ требало да се уједињавају — писао је Маркс вођама

партије — онда склапајте споразуме ради задовољавања практичних циљева покрета, али не допуштајте трговину принципима, не правите теоретске „уступке“. Ето то је била Марксова мисао, а код нас има људи који, у његово име, хоће да ослабе значај теорије!

Без револуционарне теорије не може бити ни револуционарног покрета. Немогуће је довољно нагласити колико је потребно инсистирати на тој мисли у време кад одушевљавање најужим облицима практичне делатности иде руку под руку с модним проповедањем опортунизма. А што се тиче руске социјал-демократије, значај теорије за њу појачавају још три околности које се често заборавају, наиме: прво, што се наша партија тек формира, што она тек изграђује своју физиономију и још ни издалека није пречистила рачуне с другим правцима револуционарне мисли, који прете да одведу покрет с правилног пута. Напротив, баш најновије време одликовало се (као што је то економистима већ одавно претсказивао Акселрод) оживљавањем не-социјал-демократских револуционарних праваца. У таквим условима, грешка која на први поглед „није важна“ може изазвати најжалосније последице, и само кратковиди људи могу сматрати да су фракцијски спорови и строго разликовање нијанса неблаговремени или излишни. Од учвршћења ове или оне „нијансе“ може зависити будућност руске социјал-демократије за много и много година.

Друго, социјал-демократски покрет је интернационалан, по самој својој суштини. То значи да се ми морамо борити не само против националног шовинизма. То значи и то да покрет који почиње у младој земљи може бити успешан само онда ако он асимилује искуство других земаља. А за то асимиловање није довољно просто познавање тог искуства или просто преписивање последњих резолуција. За то је потребно умети се критички односити према том искуству и самостално га проверавати. Ко само помисли о томе како се цијновски разрастао и разграно савремени раднички покрет, тај

ће схватити колико је много теоретских снага и политичког (а и револуционарног) искуства потребно за испуњавање тог задатка.

Треће, национални задаци руске социјал-демократије такви су каквих још није било ни пред једном социјалистичком партијом на свету. Ми ћемо говорити ниже о политичким и организационим дужностима које нам намеће тај задатак ослобођења целог народа од јарма самодржавља. А сад ћемо само истаћи да улогу авангардног борца може одиграти само партија која се руководи напредном теоријом. А читалац, да би бар колико толико конкретно претставио себи шта то значи, нека се сети претеча руске социјал-демократије као Херцена, Вјелинског, Чернишевског и сјајне плејаде револуционара седамдесетих година; нека размисли о светском значају који сад добија руска литература; нека... али доста је и то!

Да наведемо Енгелсове напомене по питању значаја теорије у социјал-демократском покрету, из 1874 године. Енгелс признаје не два облика велике борбе социјал-демократије (политички и економски) — као што се то обично ради код нас — него три, стављајући **напореда с њима и теоретску борбу**. Његов савет практички и политички ојачалом немачком радничком покрету тако је поучан с гледишта данашњих питања и спорова, да се читалац, надамо се, неће љутити на нас због дугачког цитата из предговора брошуре „Der deutsche Bauernkrieg“*, која је већ одавно постала велика библиографска реткост:

„Немачки радници имају два битна преимућства над радницима остале Европе. Прво — то што они припадају најтеоретскијем народу Европе и што су сачували теоретски смисао, који су готово потпуно изгубиле такозване „образоване“ класе у Немачкој. Немачки научни социјализам, једини научни социјализам који

* Dritter Abdruck. Leipzig, 1875. Verlag der Genossenschaftsbuchdruckerei. („Сељачки рат у Немачкој“. Треће издање, Лајпциг, 1875. Издање задружне штампарије. Ред.)

је икад постојао, никад се не би појавио да му није претходила немачка филозофија, специјално филозофија Хегелова. Без теоретског смисла код радника тај научни социјализам никад им не би толико ушао у крв, како је то сад случај. А колико је то огромно преимућство, показује, с једне стране, она равнодушност према свакој теорији која је један од главних узрока што енглески раднички покрет, и поред све изврсне организације појединих струка, тако споро напредује, а с друге стране, она збрка и она пометња које је направио прудонизам, у свом првобитном облику код Француза и Белгијанаца, у свом од стране Бакуњина даље карикираном облику код Шпанаца и Талијана.

Друго преимућство јесте то што су Немци узели учешће у радничком покрету готово касније од свих. Као што немачки теоретски социјализам неће никад заборавити да стоји на леђима Сен-Симона, Фурјеа и Овена, трију мислилаца који, поред све фантастичности и свег утопизма својих учења, спадају у највеће главе свих времена и који су генијално антиципирани безброј истина чију правилност ми сад научно доказујемо, — тако и немачки практични раднички покрет не сме никад заборављати да се он развијао на леђима енглеског и француског покрета, да је могао просто искористити њихово скупо плаћено искуство, избећи сад њихове грешке, које се тада, у већини случајева, нису могле избећи. Где бисмо сад били без примера енглеских тредјуниона и француских радничких политичких борби, без колосалног потстицаја који је нарочито дала Париска комуна?

Немачким радницима треба признати да су они с ретким разумевањем искористили преимућство свог положаја. Први пут откако постоји раднички покрет води се борба у сва три њена правца — у теоретском, политичком и практично-економском (отпор капиталистима) — складно, повезано и плански. У том тако рећи концентричном нападу и јесте снага и непобедљивост немачког покрета.

С једне стране, услед тог свог повољног положаја, с друге стране, услед острвских особености енглеског и насилног угушивања француског покрета, немачки радници у овом моменту стоје на челу пролетерске борбе. Колико ће им догађаји остављати то часно место — то се не може унапред рећи. Али докле га буду држали, они ће, надамо се, испуњавати своје дужности као што треба. За то су потребни удвостручени напори у свим областима борбе и агитације. Нарочито ће бити дужност вођа да се све више и више просвећују у свим теоретским питањима, да се све више и више ослобађају утицаја традиционалних фраза које припадају старом погледу на свет и да увек имају пред очима да социјализам, откад је постао наука, тражи да се с њим поступа као с науком, тј. да се студира. На тај начин стечену свест, која постаје све јаснија, треба све ревностије ширити међу радничким масама, и све чвршће збијати организацију партије и организацију струковних савеза...

...Ако немачки радници буду тако ишли напред, не може се рећи да ће они баш марширати на челу покрета — није уопште у интересу покрета да радници било које поједине нације марширају на његову челу, — али ће заузимати часно место у борбеној линији; и они ће бити под оружјем кад неочекивано тешка искушења или велики догађаји изненада затраже од њих више храбрости, више одлучности и енергије¹²⁰.

Енглесове речи биле су пророчанске. После неколико година на немачке раднике сручила су се изненада тешка искушења у облику изузетног закона о социјалистима. И немачки радници су их заиста дочекали под оружјем и победоносно су изишли из њих.

Руски пролетаријат очекују још кудикамо тежа искушења, очекује борба против немани у поређењу с којом изузетни закон у уставној земљи изгледа прави пигмеј. Историја је сад поставила пред нас непосредни задатак, који је најреволуционарнији од свих непосредних задатака пролетаријата ма које друге земље. Оства-

рење тог задатка, рушење најмоћнијег бедема не само европске него (сад можемо рећи) и азиске реакције, учинило би руски пролетаријат авангардом међународног револуционарног пролетаријата. И ми имамо право да рачунамо да ћемо освојити то часно име, које су заслужили већ наши претече, револуционари седамдесетих година, ако будемо умели да наш хиљаду пута шири и дубљи покрет надахнемо исто таквом безграничном одлучношћу и енергијом.

II

СПОНТАНОСТ МАСА И СВЕСНОСТ СОЦИЈАЛ-ДЕМОКРАТИЈЕ

Рекли смо да је наш покрет, кудикамо шири и дубљи него покрет седамдесетих година, потребно надахнути истом, као и онда, безграничном одлучношћу и енергијом. И заиста, досад, изгледа, још нико није посумњао у то да је снага садашњег покрета — буђења маса (и, поглавито, индустриског пролетаријата), а слабост његова — недостатак свесности и иницијативности руководилаца-револуционара.

Међутим, ту недавно учињено је једно запањујуће откриће, које прети да окрене тумбе све погледе који су о том питању досад владали. То откриће учинило је „Радничко дело“, које се, полемишући с „Искром“ и „Зором“, није ограничило само на поједине замерке него је покушало да „опште неслагање“ сведе на дубљи корен — на „различиту оцену релативног значаја спонтаног и свесно „планског“ елемента“. Теза-оптужба „Радничког дела“ гласи: „преумањивање значаја објективног или спонтаног елемента развитка“*. Ми ћемо на то рећи: чак да полемика „Искре“ и „Зоре“ није дала никакве друге резултате осим то што је потстакла „Радничко дело“ да дође на мисао о том „општем неслагању“, већ сам тај резултат причинио би нам велико задовољство: толико има велику важност та теза, то-

* „Радничко дело“ бр. 10, септ. 1901, стр. 17 и 18. Курзив „Радничког дела“.

лико она јасно осветљава сву суштину данашњих теоретских и политичких неслагања међу руским социјал-демократима.

Ето због чега је питање о односу свесности према спонтаности од огромног општег интереса, и на том се питању треба задржати са свом исцрпношћу.

а) ПОЧЕТАК СПОНТАНОГ ПОЛЕТА

Ми смо у претходној глави истакли опште одушевљење за теорију марксизма код руске образоване омладине средином деведесетих година. Такав исти општи карактер добили су некако у исто време раднички штрајкови после чувеног петроградског индустриског рата 1896 године. Њихово ширење по целој Русији јасно је сведочио о дубини народног покрета који се поново дизао, и кад већ говоримо о „спонтаном елементу“, онда, наравно, баш тај штрајкачки покрет треба у првом реду сматрати за спонтани. Али има спонтаности и спонтаности. Штрајкова је било у Русији и седамдесетих и шездесетих година (чак и у првој половини XIX века), које је пратило „спонтано“ ломљење машина итд. У поређењу с тим „побунама“ штрајкови деведесетих година могу се чак назвати „свесним“ — толико је значајан корак напред који је за то време учинио раднички покрет. То нам показује да „спонтани елемент“ не претставља, у суштини, ништа друго него ембрионални облик свесности. И примитивне побуне већ су биле израз извесног буђења свесности: радници су губили исконску веру у непоколебљивост поретка који их гуши, почињали су... нећу рећи схватати, него осећати потребу колективног отпора, и одлучно су кидали с ропском покорношћу пред влашћу. Али то је ипак била кудикамо више манифестација очајања и освете, него борба. Штрајкови деведесетих година показују нам кудикамо више пропламсаја свесности:

истичу се одређени захтеви, унапред се рачуна који ће моменат бити повољнији, претресају се извесни случајеви и примери у другим местима итд. Док су побуне претстављале просто револт потлачених људи, дотле су систематски штрајкови претстављали већ заметке класне борбе, али само заметке, и ништа више. Узети сами за себе, ти штрајкови су били тредјунионистичка, али не још социјал-демократска борба; они су значили буђење антагонизма између радника и послодаваца, али код радника није било, и није могло ни бити, свести да њихови интереси стоје у непомирљивој супротности с интересима читавог савременог политичког и друштвеног система, тј. свести социјал-демократске. У том смислу штрајкови деведесетих година, и поред тога што су они претстављали огроман прогрес у поређењу с „побунама“, остајали су покрет чисто спонтани.

Рекли смо да социјал-демократске свести код радника није могло ни бити. Она је могла бити донесена само споља. Историја свих земаља показује да радничка класа искључиво својим снагама може изградити само тредјунионистичку свест, тј. уверење да је потребно удруживати се у савезе, водити борбу против послодаваца, натеривати владу да изда ове или оне за раднике неопходне законе итд.*. А учење социјализма израсло је из оних филозофских, историских и економских теорија које су разрађивали образовани претставници имућних класа, интелигенција. Оснивачи модерног научног социјализма, Маркс и Енгелс, припадали су и сами, по свом социјалном положају, буржоаској интелигенцији. Тако исто је и у Русији теоретско учење социјал-демократије поникло сасвим независно од спонтаног растења радничког покрета,

* Тредјунионизам нипошто не искључује сваку „политику“, како се понекад мисли. Тредјуниони су увек водили извесну (али не социјал-демократску) политичку агитацију и борбу. О разлици између тредјунионистичке и социјал-демократске политике говорићемо у следећој глави.

поникло као природан и неизбежан резултат разvitка мисли код револуционарносоцијалистичке интелигенције. У време о коме је овде реч, тј. средином деведесетих година, то учење је већ било не само потпуно формирано програм групе „Ослобођење рада“ него је и придобило за себе већину револуционарне омладине у Русији.

На тај начин, имали смо и спонтано буђење радничких маса, буђење за свесни живот и свесну борбу, и социјал-демократском теоријом наоружану револуционарну омладину која је хрлила к радницима. При томе је нарочито важно констатовати чињеницу, која се често заборавља (и која је релативно мало позната), да први социјал-демократи тог периода, **бавећи се ревносно економском агитацијом** — (и у том погледу потпуно водећи рачуна о заиста корисним упутствима тада још рукописне брошуре „О агитацији“) — не само што је нису сматрали за свој једини задатак него напротив, од самог почетка истицали су и најшире историске задатке руске социјал-демократије уопште и задатак обарања самодржавља напосе. Тако је, на пример, она група петроградских социјал-демократа која је основала „Савез борбе за ослобођење радничке класе“ спремила још крајем 1895 године први број листа под насловом „Радничко дело“. Тај број, који је већ био сасвим готов за штампу, конфисковали су жандарми кад су у ноћи између 8 и 9 децембра 1895 упали код једног од чланова групе, Анат. Алекс. Вањејева*, и „Радничком делу“ прве формације није било суђено да угледа светлост дана. Уводник тог листа (који ће, можда, кроз једно 30 година извући каква „Руска старина“²¹ из архива департамента полиције) излагао је

* А. А. Вањејев умро је 1899 године у Источном Сибиру од сушице, коју је добио у самици у истражном затвору. Због тога и сматрамо да можемо објавити податке које наводимо у тексту, за веродостојност којих јамчимо, јер они потичу од лица која су лично и врло добро познавала А. А. Вањејева.

историске задатке радничке класе у Русији и на чело тих задатака стављао освајање политичке слободе. Затим је долазио чланак „О чему мисле наши министри“*, посвећен растурању комитета за основно образовање, од стране полиције, и низ дописа не само из Петрограда него и из других крајева Русије (на пр. о убијању радника у Јарославској губернији). Тако је тај, ако се не варамо, „први покушај“ руских социјал-демократа деведесетих година био не лист усколокалног, поготову не „економског“ карактера, него лист који је ишао за тим да споји штрајкачку борбу с револуционарним покретом против самодржавља и да привуче у помоћ социјал-демократији све оне које угњетава политика реакционарног мрачњаштва. И нико ко је иоле упознат са стањем покрета у то време неће посумњати у то да би такав лист наишао на пуну симпатију и радника престонице и револуционарне интелигенције, и да би стекао најширу популарност. А неуспех подухвата доказао је само то да тадашњи социјал-демократи нису били кадри да задовоље основни захтев момента услед недостатка револуционарног искуства и припремљености за практичан рад. То исто треба рећи и за „Петроградски раднички лист“²², и нарочито за „Радничке новине“²³ и за „Манифест“ Социјал-демократске радничке партије Русије која је основана у пролеће 1898 године. Само се по себи разуме да нама ни на памет не пада да за ту неприпремљеност бацамо кривицу на тадашње социјал-демократе. Али да би се искористило искуство покрета и да би се из тог искуства извукле практичне поуке, треба да нам буду потпуно јасни узроци и значај овог или оног недостатка. Зато је веома важно утврдити да је један део (може бити чак већина) социјал-демократа који су радили између 1895 и 1898 године с пуњим правом сматрао да се већ тада, у самом почетку „спонтаног“ покрета, може

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 2, стр. 71—76. Ред.

иступати с најширим програмом и борбеном тактиком*. А неприпремљеност већине револуционара, будући појава сасвим природна, није могла изазивати никакве нарочите бојазни. Кад су једном задаци били правилно постављени, кад је једном постојала енергија за понављање покушаја да се ти задаци остваре, привремени неуспеси били су само пола зла. Револуционарна искуسنост и организаторска вештина ствари су које се могу стећи. Треба само имати вољу за изграђивањем код себе потребних квалитета! Треба само бити свестан недостатака — што у револуционарном раду значи више него половину исправити!

Али пола зла претворило се у право зло кад је та свест почела тамнети (а она је код чланова горе поменутих група била веома жива), кад су се појавили људи — чак и социјал-демократски органи — који су били спремни да недостатак претворе у врлину, који су покушали чак и да теоретски образложе своје метанисање и клањање пред спонтаношћу. Време је да се сумирају резултати тог правца, чија се садржина врло непрецизно означава појмом „економизам“, који је и сувише узак да је изрази.

* „Односећи се негативно према делатности социјал-демократа краја деведесетих година, „Искра“ не узима у обзир непостојање у то време услова ни за какав други рад осим за борбу за ситне захтеве“ — веле економисти у свом „Писму руским социјал-демократским органима“ („Искра“ бр. 12). Чињенице наведене у тексту доказују да је то тврђење о „непостојању услова“ дијаметрално супротно истини. Не само крајем него и средином деведесетих година постојали су сви услови за други рад, а не само за борбу за ситне захтеве, сви услови осим довољне спреме руководиоца. И место да отворено признају тај недостатак спреме код нас, идеолога, руководиоца, — „економисти“ хоће да свале све на „непостојање услова“, на утицај материјалне средине која одређује пут с којег никакви идеолози не могу скренути покрет. Шта је то ако не метанисање пред спонтаношћу? ако не заљубљеност „идеолога“ у своје недостатке?

6) КЛАЊАЊЕ ПРЕД СПОНТАНОШЋУ. „РАДНИЧКА МИСЛО“

Пре него што пређемо на литерарне манифестације тог клањања, истаћи ћемо следећу карактеристичну чињеницу (коју узимамо из горепоменутог извора), која баца извесну светлост на то како је међу друговима који су радили у Петрограду ницала и расла разлика двају будућих праваца руске социјал-демократије. Почетком 1897 године А. А. Вањејев и неки његови другови имали су прилике да пре него што су послани у прогонство присуствују једном приватном састанку²¹, на којем су се састали „стари“ и „млади“ чланови „Савеза борбе за ослобођење радничке класе“. Разговарало се углавном о организацији и специјално о оном „статуту радничке класе“ који је у свом дефинитивном облику штампан у бр. 9—10 „Листка „Работника““ (стр. 46)²². Одмах је између „старих“ („декабриста“, како су их тада у шали називали петроградски социјал-демократи) и неких од „младих“ (који су касније узимали непосредног учешћа у „Радничкој мисли“) избило оштро неслагање и разбуктала се жива полемика. „Млади“ су бранили главна начела статута у оном облику у коме је он штампан. „Стари“ су говорили да нам је потребно пре свега не то, него консолидација „Савеза борбе“ као организације револуционара, којој имају бити потчињене разне радничке класе, кружоци за пропаганду међу школском омладином итд. Само се по себи разуме да су дискутантани били далеко од помисли да у том неслагању виде почетак размимоилажења, сматрајући га, напротив, за нешто усамљено и случајно. Али та чињеница показује да постанак и ширење „економизма“ нису ни у Русији текли без борбе против „старих“ социјал-демократа (то често заборављају садашњи економисти). И што та борба није оставила, већином, „документарних“ трагова, узрок је једино тај што се састав кружока који су радили мењао невероватно често, није се успостављао

никакав континуитет, те се зато и неслагања нису фиксирала ни у каквим документима.

Појава „Радничке мисли“ извела је економизам на светлост дана, али такође не одмах. Потребно је конкретно замислити услове рада и краткотрајност живота масе руских кружока (а конкретно може замислити то само онај ко је то преживео), па схватити како је много случајног било у успеху или неуспеху новог правца у разним градовима и како ни присталице ни противници тог „новог“ за дуго нису могли, буквално нису имали никакве могућности, да одреде да ли је то доиста посебан правац или је просто израз неприпремљености појединих лица. На пример, први хектографисани бројеви „Радничке мисли“ остали су чак потпуно непознати огромној већини социјал-демократа, и што се ми сад можемо позивати на уводник њена првог броја, за то имамо да захвалимо само његову прештампавању у чланку В. И—на²⁶ („Листок „Работника““ бр. 9—10, стр. 47 и даље), који, разуме се, није пропустио прилику да ревносно — неразумно ревносно — похвали нови лист, који се тако оштро разликовао од листова и пројеката листова које смо горе поменули*. А на том уводу вреди се задржати — толико је он рељефно изразио сав дух „Радничке мисли“ и економизма уопште.

Указавши на то да рука „с плавом манжетном“ неће моћи да задржи развитак радничког покрета, уводник вели даље: „...За ту виталност раднички покрет има да захвали томе што најзад сам радник узима у руке своју судбину, истргавши је из руку руководиоца“, — и та се основна теза детаљно развија даље. У ствари, руководиоце (тј. социјал-демократе, органи-

* Узгред буди речено: та похвала „Радничкој мисли“ у новембру 1898, кад се економизам, нарочито у иностранству, потпуно оформио, потицала је од оног истог В. И—на, који је ускоро постао један од редактора „Радничког дела“. И „Радничко дело“ је још порицало постојање двају правца у руској социјал-демократији, као што и сад пориче!

заторе „Савеза борбе“) истргла је полиција, може се рећи, из руку радника*, — а ствар се приказује тако као да су радници водили борбу против тих руководиоца и ослободили се њихова јарма! Уместо да се позива напред — на учвршћивање револуционарне организације и ширење политичке активности, почело се позивати назад — на искључиво тредјунионистичку борбу. Прогласило се да „економску основу покрета помрачује тежња да се стално има на уму политички идеал“, да је девиза радничког покрета — „борба за економски положај“ (1) или, још боље, „радници за раднике“; проглашавало се да су штрајкачке касе „вредније за покрет него стотина других организација“ (упоредите то тврђење од октобра 1897 са спором „декабриста“ и младих почетком 1897 године) итд. Фразе као што су: да на прво место треба ставити не „крем“ радника, него „просечно“ радника, масовног радника, да „политика увек послушно иде за економиком“³³ итд. итд., постале су мода и стекле су неодољив утицај на масу омладине коју је привлачио покрет, а која је у већини случајева била упозната само с одломцима марксизма у његову легалном излагању.

То је било потпуно гушење свесности спонтаности — спонтаности оних „социјал-демократа“ који су понављали „идеје“ г-на В. В., спонтаности оних радника који су подлегали аргументу да је копејка на

* Да је то поређење правилно, може се видети из следеће карактеристичне чињенице. Кад се после хапшења „декабриста“ међу радницима шлиселбуршког друма проширила вест да је хапшењу помогао провокатор Н. Н. Михајлов (зубни лекар), човек близак једној од група које су биле у вези с „декабристима“, радници су били толико револтирани да су одлучили да убију Михајлова.

** Из истог уводника првог броја „Радничке мисли“. По томе се може судити колика је била теоретска припремљеност тих „В. В. руске социјал-демократије“²⁷, који су понављали грубу вулгаризацију „економског материјализма“ баш у оно време кад су у литератури марксисти водили рат против правог г. В. В., који је већ одавно био прозван „мајстором реакције“ због таквог истог схватања односа између политике и економије!

рубалъ ближа и вреднија него сваки социјализам и свака политика, да они треба да воде „борбу знајући да се боре не за некаква будућа поколења, него за себе и за своју децу“ (уводник бр. 1 „Радничке мисли“). Такве фразе претстављале су увек омиљено оружје оних западноевропских буржуја који су, мрзећи социјализам, сами радили (као немачки „социјал-политичар“ Хирш) на пресађивању енглеског тредјунионизма на домаће тло, говорећи радницима да је само-струковна борба* борба за саме себе и за своју децу, а не за нека будућа поколења с некаквим будућим социјализмом, — а сад су „В. В. руске социјал-демократије“ узели да понављају те буржоаске фразе. Овде је важно истаћи три момента, који ће нам врло добро доћи при даљој анализи садашњих неслагања**.

Прво, поменуто гушење свесности спонтаношћу извршено је такође спонтаним путем. То изгледа каламбур, али то је — авај! — горка истина. Оно није извршено путем отворене борбе двају сасвим супротних схватања и победе једног над другим, него путем „истрзања“ све већег и већег броја револуционара, „старих“ од стране жандарма и путем све већег и већег излагања на позорницу „младих“ „В. В. руске социјал-демократије“. Свако ко је — нећу рећи: учествовао у савременом руском покрету, него бар омирисао његов ваздух, врло добро зна да ствари стоје баш тако. И кад ми ипак нарочито инсистирамо на томе да читалац потпуно јасно схвати ту општепознату чињеницу, кад ми ради очигледности, тако да кажем, наводимо податке о „Радничком делу“ прве формације и о спору између „старих“ и „младих“ почетком 1897 године, — ми то

* Немци имају чак специјалну реч „Nur-Gewerkschaftler“, којом се обележавају присталице „само-струковне“ борбе.

** Ми подвлачимо садашњих за оне који ће фарисејски слегнути раменима и рећи: сад је лако бацати дрвље и камење на „Радничку мисао“, али то је архаизам! Mutato nomine de te fabula narratur (под другим именом о теби се прича. Ред.) — одговоримо ми таквим садашњим фарисејима, за које ће бити ниже доказано да потпуно робују идејама „Радничке мисли“.

чинимо зато што људи који се хвале својим „демократизмом“ шпекулишу тиме што ту чињеницу не зна широка публика (или сасвим млада омладина). Ми ћемо се још на то вратити ниже.

Друго, већ у првој литерарној манифестацији економизма можемо видети ону веома специфичну и за разумевање свих неслагања међу савременим социјал-демократима ванредно карактеристичну појаву: да присталице „чисто радничког покрета“, поклоници најтепше и „најорганскије“ (израз „Радничког дела“) везе с пролетерском борбом, противници сваке нерадничке интелигенције (макар то била и социјалистичка интелигенција) морају ради одбране свог става прибегавати аргументима буржоаских „само тредјуниониста“. То нам показује да се „Радничка мисао“, од самог свог почетка, латила — а да ни сама није била тога свесна — остваривања програма „Creda“. То показује — (што „Радничко дело“ никако не може да схвати) — да свако клањање пред спонтаношћу радничког покрета, свако смањивање улоге „свесног елемента“, улоге социјал-демократије значи самим тим — потпуно независно од тога жели ли то онај који је смањује или не — јачање утицаја буржоаске идеологије на раднике. Сви они који говоре о „прецењивању идеологије“, о преувеличавању улоге свесног елемента** итд., замишљају да чисто раднички покрет може сам по себи изградити и да ће изградити себи самосталну идеологију чим радници „истргну из руку руководилаца своју судбину“. А то је велика заблуда. Као допуну горе реченог навешћемо још ове, дубоко тачне и важне речи К. Кауцког, које је он рекао поводом пројекта новог програма аустријске социјал-демократске партије***:

* Писмо „економиста“ у бр. 12 „Искре“.

** „Радничко дело“ бр. 10.

*** „Neue Zeit“ („Ново време“, Ред.), 1901—1902, XX, I, бр. 3, стр. 79. Пројект комисије о коме говори К. Кауцки примио је Бечки конгрес (крајем прошле године) у нешто измењеном облику.

„Многи од наших ревизионистичких критичара мисле да је Марке тврдио да економски развитак и класна борба стварају не само услове за социјалистичку производњу него и директно свест (курзив К. К.) о њеној нужности. И онда ти критичари брже боље одговарају да је земља највишег капиталистичког развитка, Енглеска, од свих модерних земаља најдаље од те свести. На основу пројекта могло би се мислити да и аустријска комисија која је израђивала програм стоји на тобоже „ортодоксномаркенистичком“ гледишту, које је на поменути начин побито. Јер у пројекту се каже: „Уколико више развитак капитализма умножава пролетаријат, утолико више пролетаријат мора и може да води борбу против капитализма. Пролетаријат долази до свести“ о могућности и нужности социјализма итд. У таквој вези социјалистичка свест пролетаријата изгледа као нужан директни резултат пролетерске класне борбе. А то је потпуно нетачно. Дакако, социјализам као учење има исто тако свој корен у данашњим економским односима као и класна борба пролетаријата, и исто тако као и она проистиче из борбе против сиромаштва маса и беде маса коју раба капитализма. Али социјализам и класна борба настају једно поред другог, а не једно из другог, и под различитим условима. Модерна социјалистичка свест може да настане само на основу дубоко научног знања. У ствари, данашња економска наука је исто толико услов социјалистичке производње, колико, рецимо, и данашња техника, а пролетаријат, и поред најбоље воље, не може створити ни једну ни другу; обе оне настају из данашњег друштвеног процеса. А носилац науке није пролетаријат, него буржоаска интелигенција (курзив К. К.): у главама појединих чланова тог слоја настао је и модерни социјализам, и тек они су га саопштили издигнутим по свом интелектуалном развитку пролетерима, који га онда уносе у класну борбу пролетаријата онде где то допуштају прилике. Социјалистичка свест је, дакле, нешто што је споља унесено (von aussen Hineingetragenes) у класну борбу пролетаријата, а не нешто што је из ње настало спонтано (urwüchsig). У складу с тим стари Хајнфелдски програм каже сасвим правилно да је задатак социјал-демократије да уноси у пролетаријат свест (буквално: да испуњава пролетаријат свешћу) о његову положају и његову задатку. То не би било потребно кад би та свест сама по себи произишала из класне борбе. Нови пројект је узео ту поставку из старог програма и прикачио ју је горе поменутој. А тиме је ток мисли сасвим прекинут...”

Кад о самосталној, од самих радничких маса у самом току њихова покрета изграђиваној идеологији

не може бити ни говора*, онда се питање поставља само овако: буржоаска или социјалистичка идеологија. Средине ту нема (јер човечанство није изградило никакву „трећу“ идеологију, и уопште у друштву које раздиру класне супротности не може ни бити никад ванкласне или наткласне идеологије). Зато свако смањивање социјалистичке идеологије, свако удаљавање од ње значи самим тим јачање буржоаске идеологије. Много се говори о спонтаности. Али спонтани развитак радничког покрета врши се баш у правцу његова потчињавања буржоаској идеологији, врши се баш по програму „Creda“, јер спонтани раднички покрет јесте тредјунионизам, јесте Nur-Gewerkschaftlerei, а тредјунионизам баш значи идејно поробљавање радника од стране буржоазије. Зато се наш задатак, задатак социјал-демократије, састоји у борби против спонтаности, састоји у томе да се раднички покрет одвуче од тог спонтаног тежења тредјунионизма под окриље буржоазије и да се привуче под окриље револуционарне социјал-демократије. Зато је реченица писаца „економистичког“ писма у бр. 12 „Искре“: да никакви напори ни најинспирисанијих идеолога не могу одвући раднички покрет с пута који је одређен узајамним деловањем материјалних елемената и материјалне средине — апсолутно исто што и одрицање од социјализма, и кад би ти писци били спо-

* То не значи, наравно, да радници не учествују у том изграђивању. Али они учествују не као радници, него као теоретичари социјализма, као Прудони и Вајтлинзи, учествују, другим речима, само тада и утолико уколико им у већој или мањој мери полази за руком да овладају знањем свог доба и да то знање крећу напред. А да би радницима ово чешће полазило за руком, потребно је бринути се што је највише могуће о повишењу нивоа свесности радника уопште, потребно је да се радници не затварају у вештачки сужене оквири „литературе за раднике“, него да се уче да све више и више овлађују општом литературом. Било би чак тачније рећи уместо „да се не затварају“ — да их не затварају, јер радници сами читају и хоће да читају све што се пише и за интелигенцију, и само неки (рђави) интелектуалци мисле да је „за раднике“ довољно причати о приликама у фабрици и прежваквати одавно познате ствари.

собни да размисле, потпуно храбро и доследно, о оном што говоре, као што мора размишљати свако ко иступа на арену литерарне и друштвене делатности, њима не би остало ништа друго него да „своје непотребне руке скрете на празним грудима“ и... и да оставе поље рада господи Струвеима и Прокоповићима, који вуку раднички покрет, „линијом најмањег отпора“ тј. линијом буржоаског тредјунионизма, или господи Зубатовима, који га вуку линијом поповско-жандармске „идеологије“.

Сетите се примера Немачке. У чему је била Ласалова историска заслуга за немачки раднички покрет? У томе што је он одвукао тај покрет с пута прогресистичког тредјунионизма и кооперативизма, којим је он спонтано ударио (уз благонаклоно учешће Шуццеделича и њима сличних). За извршење тог задатка било је потребно нешто што нимало не личи на разговоре о преумањивању спонтаног елемента, о тактици-процесу, о узајамном деловању елемената и средине итд. За то је била потребна **огорчена борба против спонтаности**, и само захваљујући тој дуго и дуго година вођеној борби било је, на пример, постигнуто да радничко становништво Берлина од упоришта прогресистичке партије постане једна од најбољих тврђава социјал-демократије. А та борба није ни дананас завршена (како би то могло изгледати људима који проучавају историју немачког покрета по Прокоповићу, а филозофију тог покрета по Струвеу). И данас је немачка радничка класа, ако се тако може рећи, расцелкана на неколико идеологија: један део радника је организован у католичким и монархистичким радничким савезима, други — у Хирш-Дункеровим²⁸, које су основали буржоаски поклоници енглеског тредјунионизма, трећи — у социјал-демократским. Последњи део је кудикамо већи од свих осталих, али је социјал-демократска идеологија могла да стекне и моћи ће да сачува ту надмоћ-

ност само путем непоколебљиве борбе против свих осталих идеологија.

Али зашто — упитаће читалац — спонтани покрет, покрет који иде линијом најмањег отпора, води баш господству буржоаске идеологије? Из простог разлога што је буржоаска идеологија по свом постанку кудикамо старија од социјалистичке, што је свестраније разрађена, што располаже **неупоредиво** већим средствима за ширење*. И уколико је социјалистички покрет у некој земљи млађи, утолико енергичнија мора бити борба против свих покушаја да се учврсти несоцијалистичка идеологија, утолико одлучније треба упозоравати раднике на оне рђаве саветодавце који вичу против „преувеличавања свесног елемента“ итд. Писци економистичког писма грме, у један глас с „Радничким делом“, против нетрпељивости својствене периоду детињства покрета. Ми ћемо одговорити на то: да, наш се покрет заиста налази у свом детињству, и да би он што пре постао зрео и јак, он се баш мора заразити нетрпељивошћу према људима који својим кланањем пред спонтаношћу успоравају његово растење. Ништа није смешније и ништа није штетније него правити се старцем који је већ одавно преживео све одлучне епизоде борбе!

Треће, први број „Радничке мисли“ показује нам да термин „економизам“ (који ми, разуме се, не мислимо да одбацимо, јер се тај надимак, овако или онако, већ уобичајио) не изражава довољно тачно суштину новог

* Често се каже: радничка класа спонтано нагиње социјализму. То је потпуно тачно у том смислу што социјалистичка теорија дубље него иједна друга и тачније него иједна друга формулише узроке недаћа радничке класе, и зато је радници тако лако и усвајају, само ако та теорија сама не полаже оружје пред спонтаношћу, само ако она потчињава себи спонтаност. Обично се то подразумева само по себи, али „Радничко дело“ заборавља и изопачује баш оно што се подразумева. Радничка класа спонтано нагиње социјализму, али најраширенија (и стално васкрсавана у најразличитијим облицима) буржоаска идеологија раднику се ипак спонтано највише намеће.

правца „Радничка мисао“ не негира потпуно политичку борбу: у статуту кесе који је објављен у бр. 1 „Радничке мисли“ говори се о борби против владе. „Радничка мисао“ само сматра да „политика иде увек послушно за економиком“ (а „Радничко дело“ варира ту тезу, уверавајући у свом програму да је „у Русији, више него и у једној другој земљи, економска борба нераздвојна од политичке“). Те поставке „Радничке мисли“ и „Радничког дела“ потпуно су нетачне ако се под политиком разуме социјал-демократска политика. Врло често економска борба радника бива повезана (иако не нераздвојно) с политиком буржоаском, клерикалном итд., као што смо већ видели. Поставке „Радничког дела“ тачне су ако се под политиком разуме политика тредјунионистичка, тј. општа тежња свих радника да од државе извојују ове или оне мере уперене против недаћа које су својствене њихову положају, али мере које још не ликвидирају тај положај, тј. не уништавају потчињеност рада капиталу. Та тежња је заиста заједничка и енглеским тредјунионистима, који се према социјализму односе непријатељски, и католичким радницима, и „зубатовским“ радницима и осталим. Има политике и политике. На тај начин ми видимо да и што се тиче политичке борбе „Радничка мисао“ испољава не толико негирање те борбе колико клањање пред њеном спонтаношћу, пред њеном несвесношћу. Признајући сасвим политичку борбу (тачније: политичке жеље и захтеве радника) која спонтано израста из самог радничког покрета, она се потпуно одриче самосталног изграђивања специфичне социјал-демократске политике која одговара општим задацима социјализма и данашњим руским приликама. Ниже ћемо показати да исту ту грешку чини и „Радничко дело“.

в) „ГРУПА САМООСЛОБОЂЕЊА“ И „РАДНИЧКО ДЕЛО“

Ми смо тако подробно анализирали мало познати и данас готово заборављени уводник првог броја „Радничке мисли“ зато што је он најраније и најрељефније изразио општу струју, која је касније избила на светлост дана у безброј ситних струја. В. И—н је имао потпуно право кад је, хвалећи први број и уводник „Радничке мисли“, рекао да је тај уводник написан „оштро, са жаром“ („Листок „Работника““ бр. 9—10, стр. 49). Сваки човек који је уверен у своје мишљење и који сматра да даје нешто ново пише „са жаром“ и пише тако да рељефно изражава своје погледе. Само људи који су навикли да седе на две столице немају никаквог „жара“, само такви људи могу, похваливши јуче жар „Радничке мисли“, данас нападати због „полемичког жара“ њене противнике.

Не задржавајући се на „Посебном прилогу „Радничке мисли““ (ми ћемо се морати доцније поводом разних ствари позивати на тај спис, који најдоследније изражава идеје економиста), поменућемо само укратко „Проглас групе самоослобођења радника“ (март 1899, прештампан у лондонском „Накануне“²⁹ бр. 7, јул 1899). Писци тог прогласа кажу сасвим тачно да се „радничка Русија тек буди из сна, да се тек обазире око себе и инстинктивно лаћа средстава за борбу која јој прва дођу под руку“, али изводе из тога исти неправилни закључак који и „Радничка мисао“, заборављајући да инстинктивност и јесте несвесност (спонтаност), којој морају доћи у помоћ социјалисти, да ће у данашњем друштву средства за борбу која „прва дођу под руку“ бити увек тредјунионистичка средства за борбу, а идеологија која „прва дође под руку“ — буржоаска (тредјунионистичка) идеологија. Тако исто ти писци не „негирају“ ни политику, него само (само!) понављају за г. В. В. да је политика

надградња и да, према томе, „политичка агитација мора бити надградња над агитацијом у корист економске борбе, да она мора израстати на тлу те борбе и ићи за њом“.

Што се тиче „Радничког дела“, оно је директно почело своју делатност „одбраном“ економиста. Рекавши директну неистину већ у првом свом броју (бр. 1, стр. 141—142): да оно тобоже „не зна о којим је то младим друговима говорио Акселрод“, који је опомињао економисте у својој познатој брошури*, „Радничко дело“ је у полемици с Акселродом и Плехановом, која се разбуктала поводом те неистине, морало признати да је оно „у облику двоумљења хтело да одбрани све млађе заграничне социјал-демократе од те неправедне оптужбе“ (оптужбе због ускости, коју је против економиста подигао Акселрод). У ствари, та оптужба је била сасвим правилна, и „Радничко дело“ је врло добро знало да се она односила, поред осталих, и на члана његове редакције В. И—на. Узгред ћу напоменути да је у поменутој полемици Акселрод апсолутно имао право и да „Радничко дело“ апсолутно нема право у свом тумачењу моје брошуре „Задаци руских социјал-демократа“**. Та брошура писана је 1897 године, још пре него што је почела излазити „Радничка мисао“, кад сам ја сматрао и кад сам имао право да сматрам да је првобитни правац петроградског „Савеза борбе“, који сам горе окарактерисао, владајући правац. И у најмању руку до половине 1898 године тај правац је доиста био владајући. Зато „Радничко дело“ није имало ни најмањег права, да се позива, да би демантовало постојање и опасност економизма, на брошуру која је излагала

* „Прилог питању о садашњим задацима и тактици руских социјал-демократа“. Женева, 1898. Два писма „Радничким новинама“, писана 1897 године.

** В. И. Лењин. Изабрана дела у два тома, т. I, књ. I, стр. 142—159. Ред.

погледе које су у Петрограду 1897—1898 године истиснули „економистички“ погледи*.

Али „Радничко дело“ не само што је „бранило“ економисте него је и само стално падало у њихове главне заблуде. Узрок тог падања био је у могућности двосмисленог схватања следеће тезе програма „Радничког дела“: „за најважнију појаву руског живота, која ће поглавито одређивати задатке (курзив је мој) и карактер литерарне делатности Савеза, сматрамо масовни раднички покрет (курзив „Радничког дела“) који је настао последњих година“. Да је масовни покрет најважнија појава, о томе не може бити спора. Али је цело питање у томе како треба схватити „одређивање задатка“ од стране тог масовног покрета. То се може схватити двојачко: или у смислу клањања пред спонтаношћу тог покрета, тј. свођења улоге социјал-демократије на просто послуживање радничког покрета као таквог (схватање „Радничке мисли“, „Групе самослобођења“ и других економиста); или пак у смислу да масовни покрет ставља пред нас нове теоретске, политичке и организационе задатке, кудикамо сложеније од оних с којима смо се могли задовољавати у периоду пре појаве масовног покрета. „Радничко дело“ нагињало је и нагиње баш првом схватању, јер оно ни о каквим новим

* Прву своју неистину („ми не знамо о којим је то младим друговима говорио П. В. Акселрод“) „Радничко дело“ је бранило се, допунило другом, кад је рекло у „Одговору“: „Откад је написана рецензија на „Задатке“, међу неким руским социјал-демократима појавиле су се или су се више или мање јасно испојиле тенденције к економској једностраности, тенденције које претстављају корак назад у поређењу с оним стањем нашег покрета које је описано у „Задацима““ (стр. 9). Тако вели „Одговор“, који је изишао 1900 године. А први број „Радничког дела“ (с рецензијом) изишао је у априлу 1899. Да се није економизам појавио тек 1899 године? Не, 1899 године први пут се чуо протест руских социјал-демократа против економизма (протест против „Creda“). А економизам се појавио 1897 године, као што то врло добро зна „Радничко дело“, јер је В. И—и још новембра 1898 („Лист. „Работ.““ бр. 9—10) хвалио „Радничку мисао“.

задацима није ништа одређено говорило, него је стално резоновало баш тако као да нас тај „масовни покрет“ ослобађа потребе да јасно схватимо и решимо задатке које он поставља. Довољно је позвати се на то да је „Радничко дело“ сматрало за немогуће да поставља као први задатак масовног радничког покрета — обраћање самодржавља, снижавајући тај задатак (у име масовног покрета) на задатак борбе за непосредне политичке захтеве („Одговор“, стр. 25).

Остављајући на страну чланак редактора „Радничког дела“ Б. Кричевског у бр. 7 — „Економска и политичка борба у руском покрету“, чланак који понавља исте грешке*, прећи ћемо одмах на бр. 10 „Радничког дела“. Ми се нећемо, наравно, упуштати у анализу појединих замерки Б. Кричевског и Мартинова „Зори“ и

* „Теорија стадија“ или теорија „бојажљивог цикцака“ у политичкој борби изражава се, на пример, у том чланку овако: „Политички захтеви, који су по свом карактеру заједнички за целу Русију, ипак морају у прво време“ (то је писано у августу 1900!) „одговарати искуству које је извукао дани слој (sic!) радника из економске борбе. Само (!) на бази тог искуства може се и мора приступати политичкој агитацији“ итд. (стр. 11). На стр. 4 писац устајући против сасвим неоснованих, по његову мишљењу, оптужби због економистичке јереси, патетички узвикује: „Који социјал-демократ не зна да по учењу Маркса и Енгелса економски интереси појединих класа играју одлучујућу улогу у историји и да, према томе, специјално борба пролетаријата за своје економске интересе мора имати првостепени значај за његов класни развитак и ослободилачку борбу?“ (курзив је мој). Ово „према томе“ сасвим је неумесно. Из тога што економски интереси играју одлучујућу улогу **никако не произилази** било какав закључак о првостепеном значају економске (= струковне) борбе, јер најбитнији, „одлучујући“ интереси класа могу бити задовољени само кореним политичким преображајима уопште; специјално, основни економски интерес пролетаријата може бити задовољен само помоћу политичке револуције која диктатуру буржоазије замењује диктатуром пролетаријата. Б. Кричевски понавља резновање „В. В. руске социјал-демократије“ (= политика иде за економиком итд.) и бернштајноваца немачке социјал-демократије (на пример, Волтман је баш таквим резновањем доказивао да радници морају најпре стећи „економску снагу“, па тек онда мислити о политичкој револуцији).

„Искри“. Нас овде интересује само принципијелни став који је заузело „Радничко дело“ у бр. 10. Ми нећемо, на пример, анализирати куриозум да је „Радничко дело“ нашло „дијаметралну супротност“ између тезе:

„Социјал-демократија не везује себи руке, не сужава своју делатност неким унапред измишљеним планом или методом политичке борбе, — она признаје сва средства борбе, само ако она одговарају постојећим снагама партије“ итд. („Искра“ бр. 1)*.

и тезе:

„Ако нема чврсте организације, опробане у политичкој борби у свакој ситуацији и у сваком периоду, онда не може бити ни говора о систематском, чврстим принципима осветљењем и непоколебљиво спровођеном плану рада, који једино и заслужује назив тактике“ („Искра“ бр. 4)**.

Помешати принципијелно признавање свих средстава борбе, свих планова и метода, само ако су они целесходни, — са захтевом да се у даном политичком моменту руководимо непоколебљиво спровођеним планом, кад је реч о тактици, то би било исто што и мешати признавање од стране медицине разних система лечења са захтевом да се придржавамо једног одређеног система при лечењу дане болести. Али ствар и јесте у томе што „Радничко дело“, патећи само од болести коју смо назвали клањање пред спонтаношћу, неће да призна никакве „системе лечења“ те болести. Зато је оно учинило једно колосално откриће: да „тактика-план противречи основном духу марксизма“ (бр. 10, стр. 18), да је тактика „процес растења партиских задатака који расту заједно с партијом“ (стр. 11, курзив „Радничког дела“). Ова последња реченица има све изгледе да постане чувена изрека, трајан споменик „правца“ „Радничког дела“. На питање: „куда ићи?“, руководећи орган даје одговор: кретање је процес мењања удаљености између полазне и следеће тачке кретања. Али та дубокомисленост којој

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 4, стр. 345—346. Ред.

** В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 5, стр. 6. Ред.

нема равне не претставља само куриозум (тада се на њој не би требало нарочито задржавати), него и програм целог правца, наиме: онај исти програм који је Р. М. (у „Посебном прилогу „Радничке мисли““) изразио речима: пожељна је она борба која је могућа, а могућа је она која се води у даном моменту. То баш и јесте правац безграничног опортунизма, који се пасивно прилађава спонтаности.

„Тактика-план противречи основном духу марксизма!“ Па то је клеветање марксизма, претварање марксизма у ону исту карикатуру коју су нам, у борби против нас, супротстављали народњаци. То је снижавање иницијативе и енергије свесних бораца, док марксизам, напротив, даје циновски импулсе иницијативи и енергији социјал-демократа, отварајући пред њим најшире перспективе, стављајући му (ако се тако може рећи) на расположење моћне снаге милиона и милиона радничке класе која се „спонтано“ диже у борбу! Сва историја међународне социјал-демократије кипти плановима које је истицао час један, час други политички вођа, потврђујући далековидост и тачност политичких и организационих погледа једног, показујући кратковидост и политичке погрешке другог. Кад се у Немачкој вршио један од највећих историских прелома — стварање царства, отварање Рајхстага, давање општег изборног права, — један план социјал-демократске политике и рада уопште имао је Липкнехт, други — Швајцер. Кад се на немачке социјалисте сручио изузетни закон, — један план имали су Мост и Хаселман, који су били спремни да просто позивају на насиље и терор, други — Хехберг, Шрам и (донекле) Бернштајн, који су социјал-демократима узели да проповедају да су својом неразумном оштрином и револуционарношћу изазвали доношење тог закона и да сад примерним понашањем морају заслужити опроштај; трећи план — они који су припремали и остваривали издавање илегалног органа. Осврћући се уназад, после много година откако се борба око питања о избору пута завршила и историја рекла

своју последњу реч о томе колико је изабрани пут био правилан, — није, наравно, тешко показати дубокомисленост помоћу реченице о растењу партиских задатака који расту заједно с партијом. Али у моменту пометње*, кад руски „критичари“ и економисти снижавају социјал-демократију до тредјунионизма, а терористи упорно проповедају усвајање „тактике-плана“ који понавља старе грешке, — у таквом моменту ограничавати се на такву дубокомисленост значи издавати себи „сиротињско уверење“. У моменту кад многи руски социјал-демократи болују баш од недостатка иницијативе и енергије, од недостатка „ширине политичке пропаганде, агитације и организације“**, од недостатка „планова“ ширег постављања револуционарног рада, — у таквом моменту говорити: „тактика-план противречи основном духу марксизма“ значи не само теоретски вулгаризовати марксизам него и практички вући партију назад.

„Револуционар-социјал-демократ има задатак — поучава нас даље „Радничко дело“ — да својим свесним радом само убрзава објективни развитак, а не да га укида или замењује субјективним плановима. „Искра“ у теорији све то зна. Али огромни значај који марксизам с правом придаје свесном револуционарном раду вуче је у пракси, услед њена доктринарског погледа на тактику, преумањивању значаја објективног или спонтаног елемента развитка“ (стр. 18).

Опет огромна теоретска конфузија, достојна господина В. В. и братије. Запитали бисмо нашег филозофа: у чему се може изразити „преумањивање“ објективног развитка од стране састављача субјективних планова? Очигледно у томе што ће он изгубити из вида да тај објективни развитак ствара или јача, упропашћује или

* Ein Jahr der Verwirrung (година пометње) — такав је наслов дао Мering оној глави своје „Историје немачке социјал-демократије“ у којој описује колебање и неодлучност коју су социјалисти испочетка показали при избору „тактике-плана“ који би одговарао новим условима.

** Из уводника бр. 1 „Искре“. (В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 4, стр. 344. Ред.)

слаби те и те класе, слојеве, групе, те и те нације, групе нација итд., условљавајући тиме такву и такву међународну политичку групацију снага, позицију револуционарних партија итд. Али кривица таквог састављача биће у том случају не у преумањивању спонтаног елемента, него напротив, у преумањивању свесног елемента, јер ће му недостајати „свесности“ за правилно схватање објективног развитка. Зато већ сам разговор о „оцени релативног (курзив „Радничког дела“) значаја“ спонтаности и свесности показује потпуно отсуство „свесности“. Ако су извесни „спонтани елементи развитка“ уопште приступачни људској свести, онда ће њихова неправилна оцена бити исто што и „преумањивање свесног елемента“. А ако они нису приступачни свести, онда их ми не знамо и не можемо говорити о њима. А о чему говори Б. Кричевски? Ако он налази да су „субјективни планови“ „Искре“ погрешни (а он их проглашава за погрешне), онда би он морао показати које објективне чињенице игноришу ти планови и оптужити „Искру“ због тог игнорисања за недостатак свесности, за „преумањивање свесног елемента“, да се изразимо његовим језиком. А ако он, незадовољан субјективним плановима, нема других аргумената осим позивања на „преумањивање спонтаног елемента“ (!), онда он тиме само доказује да он (1) теоретски — схвата марксизам à la* Карејеви и Михајловски, које је довољно исмејао Бељтов³⁰, (2) да је практично — потпуно задовољан оним „спонтаним елементима развитка“ који су одвлачили наше легалне марксисте у бернштајнијанство, а наше социјал-демократе у економизам, и да је „веома љут“ на људе који су се одлучили да по сваку цену одвуку руску социјал-демократију с пута „спонтаног“ развитка.

А даље су већ сасвим веселе ствари. „Исто онако као што ће се људи, без обзира на све успехе природних наука, размножавати на прадедовски начин, — тако

* — као. Ред.

ће и долазак на свет новог друштвеног поретка, без обзира на све успехе друштвених наука и на пораст свесних бораца, и убудуће бити првенствено резултат спонтаних експлозија“ (19). Исто онако као што прадедовска мудрост гласи: да би имао деце, коме је још памети недостајало? — тако и мудрост „најновијих социјалиста“ (à la Нардис Тупориллов³¹) гласи: да би учествовао у спонтаном доласку на свет новог друштвеног поретка, свако ће имати довољно памети. И ми мислимо да ће је свако имати довољно. За такво учешће довољно је не опирати се — економизму кад влада економизам, — тероризму кад се појави тероризам. Тако је „Радничко дело“ у пролеће ове године, кад је било тако важно упозорити на штетност одушевљавања терором, у недоумици стајало пред питањем које је било за њега „ново“. А сад, пола године касније, кад је питање престало да буде тако актуелно, оно нам у једно и исто време сервира и изјаву: „ми мислимо да задатак социјал-демократије не може и не сме бити сузбијање полета терористичких расположења“ („Радничко дело“ бр. 10, стр. 23) и резолуцију конгреса: „Конгрес сматра да је систематски офанзивни терор неблагоприятен“ („Два конгреса“, стр. 18). Како је то изванредно јасно и логично! Не сузбијамо, — али проглашавамо за неблагоприятно, и то проглашавамо тако да „резолуција“ не обухвата несистематски и одбранбени терор. Треба признати да је таква резолуција сасвим безбедна и да је потпуно сигурно да у њој неће бити грешака, — као што је сигурно да неће направити погрешке човек који говори зато да ништа не каже! И за састављање такве резолуције потребно је само једно: умети се држати за реп покрета. Кад је „Искра“ исмејала то што је „Радничко дело“ прогласило питање о терору за ново питање*, онда је „Радничко дело“ љутито оптужило „Искру“ за „управо невероватну претензију да партиској организацији намеће решење тактичких питања

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 5, стр. 6—8. Ред.

која је дала група писаца-емиграната пре више од 15 година“ (стр. 24). Заиста, каква претенциозност и какво преувеличавање свесног елемента: решавати питања најпре теоретски, да би се затим и организација, и партија и маса убеђивале у правилност тог решења!* Колико је једноставније понављати општепознате ствари и, ништа никоме не „намећући“, потчињавати се сваком „заокрету“ и у правцу економизма и у правцу тероризма. „Радничко дело“ чак уопштава ту велику заповест животне мудрости, оптужујући „Искру“ и „Зору“ да оне „супротстављају свој програм покрету као дух који се диже над безобличним хаосом“ (стр. 29). А у чему је улога социјал-демократије ако не у томе да буде „дух“ који се не само диже над спонтаним покретом него тај покрет и уздиже до „свог програма“? Није она ваљда у вучењу на репу покрета: у најбољем случају то је некорисно за покрет, у најгорем — веома и веома штетно. „Радничко“ пак „дело“ не само што иде за том „тактиком-процесом“ него је уздиже до принципа, тако да би његов правац било тачније назвати не опортунизмом, него (од речи: реп) прирепаштвом. И мора се признати да су људи који су чврсто одлучили да иду увек за покретом као његов реп заувек и апсолутно обезбеђени од „преумањивања спонтаног елемента развита“.

Уверили смо се, дакле, да се основна погрешка „новог правца“ у руској социјал-демократији састоји у клањању пред спонтаношћу, у несхватању да спонтаност масе захтева од нас, социјал-демократа, масу свесности. Уколико је спонтани полет маса већи, уколико покрет постаје шири, утолико неупоредиво брже расте

* Не треба заборављати такође ни то да је група „Ослобођење рада“, „теоретски“ решавајући питање терора, уопштала искуство претходног револуционарног покрета.

потреба за масом свесности и у теоретском, и у политичком и у организационом раду социјал-демократије.

Спонтани полет маса у Русији извршио се (и врши се и даље) с таквом брзином да се социјал-демократска омладина нашла неприпремљена за извршење тих циновских задатака. Та неприпремљеност је наша општа невоља, невоља свих руских социјал-демократа. Полет маса вршио се и ширио стално и континуирано, не само не престајући тамо где је започео него и захватајући нове крајеве и нове слојеве становништва (под утицајем радничког покрета оживело је и врење међу школском омладином, интелегенцијом уопште, и чак међу сељаштвом). А револуционари су застајали за тим полетом и у својим „теоријама“ и у својој делатности: њима није полазило за руком да створе сталну и континуирану организацију, која би могла да руководи целокупним покретом.

У првој глави ми смо утврдили да „Радничко дело“ снижава значај наших теоретских задатака и да оно „спонтано“ понавља модну парољу „слобода критике“: код оних који су је понављали недостајало је „свесности“ да схвате дијаметралну супротност позиција „критичара“—опортуниста и револуционара у Немачкој и у Русији.

У следећим главама размотрићемо како се то клањање пред спонтаношћу изражавало у области политичких задатака и у организационом раду социјал-демократије.

III

ТРЕДЈУНИОНИСТИЧКА И СОЦИЈАЛ-ДЕМОКРАТСКА ПОЛИТИКА

Почећемо опет с похвалом „Радничком делу“ „Разголићивалачка литература и пролетерска борба“ — тако је назвао Мартинов свој чланак у бр. 10 „Радничког дела“ о неслагањима с „Искром“. „Ми се не можемо ограничити само на разголићивање прилика које стоје на путу њена (радничке партије) развитка. Ми морамо такође реаговати на најближе и данашње интересе пролетаријата“ (стр. 63) — тако је он формулисао суштину тих неслагања. „...„Искра“... је фактички орган револуционарне опозиције који разголићује наше прилике и поглавито политичке прилике... А ми радимо и радићемо за радничку ствар у уској органској вези с пролетерском борбом“ (на истом месту). Ми морамо бити захвални Мартинову за ту формулацију. Она добија изванредно велики општи значај, јер она, у суштини, обухвата не само наша неслагања с „Радничким делом“, него и уопште сва неслагања између нас и „економиста“ у питању политичке борбе. Ми смо већ показали да „економисти“ не негирају безусловно „политику“, него само да скрећу стално са социјал-демократског схватања политике на тредјунионистичко. Исто као и они скреће и Мартинов, и ми ћемо га баш зато узети као образац економистичких заблуда у даном питању. За такав избор — ми ћемо се постарати да то пока-

жемо — неће имати права да се жале на нас ни писци „Посебног прилога „Радничке мисли““, ни писци прокламације „Групе самоослобођења“ ни писци економистичког писма у бр. 12 „Искре“.

а) ПОЛИТИЧКА АГИТАЦИЈА И ЊЕНО СУЖАВАЊЕ ОД СТРАНЕ ЕКОНОМИСТА

Свима је познато да је широко популарисање и учвршћивање економске* борбе руских радника ишло руку под руку са стварањем „литературе“ економских (фабричких и струковних) разголићивања. Главна садржина „летака“ било је разголићивање прилика у фабрици, и међу радницима се убрзо разбуктала права страст за разголићивањима. Чим су радници видели да кружоци социјал-демократа хоће и могу да им дају летке нове врсте, који износе целу истину о бедном животу, о неизмерно тешком раду и њихову бесправном положају, — они су почели, може се рећи, да засипају дописима из фабрика и завода. Ова „разголићивалачка литература“ изазивала је огромну сензацију не само у фабрици чије је прилике шибао дотични летак него и у свим фабрикама у којима се нешто чуло о разголићеним чињеницама. А како беда и невоља радника разних предузећа и разних струка имају много заједничког, „истина о радничком животу“ одушевљавала је све. Међу најзаосталијим радницима развила се права страст „да буду штампани“, племенита страст за тај ембрионални облик рата против читавог данашњег друштвеног поретка, изграђеног на пљачки и

* Напоменућемо, да би се избегли неспоразуми, да у току даљег излагања под економском борбом свуда подразумевамо (према употреби речи која се код нас уобичајила) ону „практично-економску борбу“ коју је у напред наведеном цитату Енгелс назвао „отпором капиталистима“ и која се у слободним земљама назива струковном, синдикалном или тредјунионистичком борбом.

угњетавању. И „леци“ су у огромној већини случајева били заиста објава рата, јер је разголићивање изазивало страхан револт, изазивало код радника општи захтев уклањања најгорих гадости и спремност да се ти захтеви подупру штрајковима. Сами фабриканти су на крају крајева тако потпуно морали признати значај тих летака као објаве рата, да најчешће нису хтели ни чекати сам рат. Разголићивања су, као и увек, постала снага већ самим тим што су се појавила, стекла су значај снажног моралног притиска. Догађало се често да је већ само појављивање летка било довољно да буду задовољени сви захтеви или један њихов део. Једном речи, економска (фабричка) разголићивања била су и остају важна полуга економске борбе. И тај значај она ће имати док буде постојао капитализам, који неминовно рађа самоодбрану радника. У најнапреднијим европским земљама може се и сад видети како разголићивање гадости у некој забаченој „индустрији“ или у некој од свих заборављеној грани кућне индустрије служи као полазна тачка за буђење класне свести, за почетак струковне борбе и ширења социјализма*.

Огромна већина руских социјал-демократа последњег времена била је готово потпуно заузета тим радом на организовању фабричких разголићивања. Довољно

* У овој глави ми говоримо само о политичкој борби, о ширем или ужем схватању њеном. Зато ћемо само узред поменути, просто као куриозум, оптужбу „Радничког дела“ против „Искре“ због „сувишног уздржавања“ у погледу економске борбе („Два конгреса“, стр. 27; Мартинов је то прежвакао у својој брошури „Социјал-демократија и радничка класа“). Кад би господа тужиоци изразили рецимо у пудовима или у штампаним табацима (као што то они радо чине) рубрику економске борбе у „Искри“ за годину дана и упоредили то с одговарајућом рубриком „Радничког дела“ и „Радничке мисли“, узетих заједно, они би лако видели да заостају чак и у том погледу. Очигледно, свест о тој простој истини гони их да прибегавају аргументима који јасно показују њихову збуњеност. „Искра“ — пишу они — „хтела не хтела (!) мора (!) водити рачуна о потребама које намеће живот и бар (!!) доносити дописе о радничком покрету“ („Два конгреса“, стр. 27). Овај нас аргумент заиста убија!

је сетити се „Радничке мисли“, па видети докле је ишла та заузетост, како се при том заборављало да то само по себи, у суштини, још није социјал-демократска, него само тредјунионистичка делатност. Разголићивања су обухватала, у суштини, само односе радника извесне струке према њиховим послодавцима и постизала су само то да су се продавци радне снаге учили да повољније продају ту „робу“ и да се боре против купца на бази чисто трговачке погодбе. Та разголићивања могла су да постану (под условом извесног њихова искоришћавања од стране организације револуционара) почетак и саставни део социјал-демократске делатности, али су могла тако исто (а под условом клањања пред спонтаношћу морала) да воде „само-струковној“ борби и несоцијал-демократском радничком покрету. Социјал-демократија руководи борбом радничке класе не само за повољне услове продаје радне снаге него и за уништење друштвеног система који приморава неимућне да се продају богаташима. Социјал-демократија претставља радничку класу не само у њену односу према даној групи капиталиста него и у њену односу према свим класама модерног друштва, према држави као организованој политичкој снази. Отуда је разумљиво да се социјал-демократи не само не могу ограничити на економску борбу него не могу допустити ни то да организовање економских разголићивања буде њихова главна делатност. Ми се морамо активно латити политичког васпитавања радничке класе, развијања њене политичке свести. С тим се сад, после првог напада на економизам од стране „Зоре“ и „Искре“, „сви слажу“ (иако неки само на речима, као што ћемо одмах видети).

Пита се: у чему треба да се састоји политичко васпитавање? Може ли се ограничити на пропаганду идеје о непријатељству радничке класе према самодржављу? Наравно, не. Није довољно објашњавати политичко угњетавање радника (као што није било довољно објашњавати им супротност њихових интереса и интереса послодавца). Потребно је агитовати поводом сваке

конкретне манифестације тог угњетавања (као што смо почели агитовати поводом конкретних манифестација економског угњетавања). А како то угњетавање пада на најразличитије класе друштва, како се оно манифестује у најразличитијим областима живота и рада: и струковног, и општеграђанског, и личног, и породичног, и верског, и научног итд., итд., зар није очигледно да ми нећемо извршити свој задатак развијања политичке свести радника ако не узмемо на себе организовање свестраног политичког разголићивања самодржавља? Јер да би се агитовало поводом конкретних манифестација угњетавања, потребно је разголити те манифестације (као што је било потребно разголићивати злоупотребе по фабрикама, да би се водила економска агитација)!

Чини ми се, то је јасно. Али баш ту се показује да се с потребом свестраног развијања политичке свести „сви“ слажу само на речима. Баш ту се показује да „Радничко дело“, на пример, не само што није узимало на себе задатак да организује (или да започне да организује) свестрана политичка разголићивања него је почело да вуче назад и „Искру“, која се латила тог задатка. Чујте: „Политичка борба радничке класе јесте само“ (баш није само) „најразвијенији, најшири и најстварнији облик економске борбе“ (програм „Радничког дела“, „Радничко дело“ бр. 1, стр. 3). „Сад пред социјал-демократима стоји задатак: како дати по могућности самој економској борби политички карактер“ (Мартинов у бр. 10, стр. 42). „Економска борба је најшире применљиво средство за увлачење масе у активну политичку борбу“ (резолуција конгреса Савеза и „измене и допуне“: „Два конгреса“, стр. 11 и 17). Све те поставке прожимају „Радничко дело“, као што види читалац, од самог његова постанка па све до последњих „инструкција редакцији“, и све оне изражавају, очигледно, један поглед на политичку агитацију и борбу. Испитајте тај поглед с гледишта владајућег мишљења код свих економиста: да политичка агитација мора ићи

за економском. Да ли је тачно да је економска борба уопште* „најшире применљиво средство“ за увлачење масе у политичку борбу? Апсолутно није. Исто толико су „широко применљиво“ средство за такво „увлачење“ и све могуће манифестације полициског угњетавања и апсолутистичке самовоље, а не само манифестације које су везане за економску борбу. Земски начелници и телесне казне сељака, подмитљивост чиновника и поступак полиције према „простом народу“ у граду, борба против гладних и хајка на народну тежњу за светлошћу и знањем, цеђење пореза и прогањање секташа, дресирање војника и капларско понашање према студентима и либералној интелигенцији, — зашто би све те манифестације угњетавања, и хиљаду других, које нису непосредно везане за „економску“ борбу, претстављале уопште мање „широко применљива“ средства и поводе за политичку агитацију, за увлачење масе у политичку борбу? Баш напротив: у општем збиру оних случајева из живота кад радник пати (због себе или због људи који су му блиски) од неправде, самовоље и насиља — случајеви полициског угњетавања у струковној борби претстављају несумњиво само незнатну мањину. Зашто унапред сужавати ширину политичке агитације, проглашавајући „најшире применљивим“ само једно средство, кад за социјал-демократа упоредо с тим средством треба да

* Ми велимо „уопште“, јер се у „Радничком делу“ говори баш о општим принципима и општим задацима читаве партије. У пракси, несумњиво, има случајева кад политика заиста мора ићи за економиком, — али говори о томе у резолуцији која је намењена читавој Русији могу само економисти. Има и таквих случајева кад се „од самог почетка“ може водити политичка агитација „само на економској бази“, — и онда је „Радничко дело“ напоследку дошло до закључка да за то „нема никакве потребе“ („Два конгреса“, стр. 11). Ми ћемо у следећој глави показати да тактика „политичара“ и револуционара не само не игнорише тредјунионистичке задатке социјал-демократије него, напротив, она једино и обезбеђује њихово доследно извршавање.

постоје и друга средства која су, уопште говорећи, не мање „широко применљива“?

У време које је давно и давно прошло (пре годину дана!) „Радничко дело“ је писало: „Непосредни политички захтеви постају приступачни маси после једног или, у крајњем случају, после неколико штрајкова“, „чим влада употреби полицију и жандармерију“ (бр. 7, стр. 15, август 1900). Ту опортунистичку теорију стадија данас је већ одбацио Савез, који нам чини уступак изјављујући: „нема никакве потребе да се од самог почетка води политичка агитација само на економској бази“ („Два конгреса“, стр. 11). Само из овог, из чињенице што се „Савез“ одриче једног дела својих старих заблуда, будући историчар руске социјал-демократије видеће боље него из икаквих дугих расправа колико су ниско спуштали социјализам наши економисти! Али колико је Савез био наиван кад је мислио да ће по цену тог одрицања од једног облика сужавања политике моћи да нас приволи да пристанемо на други облик сужавања! Зар не би било логичније и ту рећи да економску борбу треба водити што је могуће шире, да њу увек треба искоришћавати за политичку агитацију, али да „нема никакве потребе“ сматрати економску борбу као најшире применљиво средство за увлачење масе у активну политичку борбу?

Савез придаје значај чињеници што је израз „најбоље средство“, који се налази у одговарајућој резолуцији IV конгреса Јеврејског радничког савеза (Бунда), заменио изразом „најшире применљиво средство“. Нама, искрено да кажемо, не би било лако рећи која је од тих резолуција боља: по нашем мишљењу — обе су горе. И Савез и Бунд овде скрећу (донекле, можда, чак и несвесно, под утицајем традиције) на економистичко, тредјунионистичко тумачење политике. Суштину ствари ни најмање не мења то да ли се то скретање врши помоћу речи „најбољи“ или помоћу израза „најшире применљив“. Да је Савез рекао да је „политичка агитација на економској бази“ најшире

примењивано (а не „применљиво“) средство, он би имао право у погледу извесног периода у развоју нашег социјал-демократског покрета. Управо, он би имао право у погледу економиста, у погледу многих практичара (ако не и већине њих) од 1898—1901 године, јер су ти практичари-економисти, стварно, политичку агитацију примењивали (уколико су је уопште примењивали!) готово искључиво на економској бази. Такву политичку агитацију признавале су и чак препоручивале, као што смо видели, и „Радничка мисао“ и „Група самоослобођења“! „Радничко дело“ је требало да одлучно осуди то што је корисна ствар економске агитације била праћена штетним сужавањем политичке борбе, а оно, уместо тога, проглашава најшире примењивано (од стране економиста) средство за најшире применљиво! Није никакво чудо што тим људима кад их ми називамо економистима не остаје него да нас грде на пасја кола, називајући нас и „мистификаторима“, и „дезорганизаторима“, и „папским иуницијима“ и „клеветницима“, да цмоље пред свима и сваким како смо им учинили крваву неправду, да изјављују мал’те не под заклетвом: „сад се апсолутно ниједној социјал-демократској организацији не може пребацити економизам“*. Ах, ти клеветници, пакосни — политичари! Зар нису они намерно измислили цео економизам, да би, из чисте мржње према човеку, чинили људима крваве неправде?

Какав конкретан, реалан смисао има, у устима Мартинова, постављање социјал-демократији задатка: „дати самој економској борби политички карактер“? Економска борба је колективна борба радника против послодавца за повољне услове продаје радне снаге, за побољшање услова рада и живота радника. Та борба је нужно струковна борба, јер су услови рада разних струка необично различити, и, према томе, борба за

* Доследни изрази брошуре „Два конгреса“, стр. 31, 32, 28 и 30.

** „Два конгреса“, стр. 32.

побољшање тих услова може се водити само по струкама (преко струковних савеза на Западу, преко привремених струковних удружења и летака у Русији итд.). Дати „самој економској борби политички карактер“ значи, према томе, борити се за остварење тих истих струковних захтева, тог истог побољшања услова рада у дотичној струци путем „законодавних и административних мера“ (како каже Мартинов на следећој, 43 страни свог чланка). То баш раде и увек су радили сви струковни раднички савези. Завирите у дело темељних научника (и „темељних“ опортуниста) супруга Веб, и видећете да су енглески раднички савези још одавно схватили и да остварују задатак: „дати самој економској борби политички карактер“, да се они још одавно боре за слободу штрајкова, за уклањање свих могућих правних препрека задружном и синдикалном покрету, за издавање закона за заштиту жена и деце, за побољшање услова рада помоћу здравственог и фабричког законодавства итд.

На тај начин, иза китњасте фразе: „дати самој економској борби политички карактер“, која звучи „страшно“ дубокомислено и револуционарно, крије се, у суштини, традиционална тежња да се социјал-демократска политика снизи до политике тредјунионистичке! Под изговором исправљања једностраности „Искре“, која ставља — видите ли — „револуционисање догме изнад револуционисања живота“, сервира нам се као нешто ново борба за економске реформе. У ствари, реченица: „дати самој економској борби политички карактер“ не садржи апсолутно ништа друго осим борбе за економске реформе. Мартинов би и сам могао доћи до тог сасвим простог закључка да је добро

* „Радничко дело“ бр. 10, стр. 60. То је Мартиновљева варијанта примењивања тезе: „сваки корак реалног покрета важнији је него туђе програма“ на садашње, хаотично стање нашег покрета, примењивања које смо ми већ окарактерисали горе. У суштини, то је само превод на руски фамозне Бернштајнове реченице: „Покрет је све, крајњи циљ ништа“.

размислио о значењу својих властитих речи. „Наша партија — вели он, употребљавајући своју најтежу артиљерију против „Искре“ — могла би и морала стављати влади конкретне захтеве за законодавне и административне мере против економске експлоатације, против незапослености, против глади итд.“ (стр. 42—43 у бр. 10 „Радничког дела“). Конкретни захтеви за мере — зар то није захтев за социјалне реформе? И ми још једном питамо непристрасне читаоце: клеветамо ли ми „рабочеделенце“ (нека ми опросте за овај незграпни израз који је у употреби!) називајући их прикривеним бернштајновцима кад они као своје неслагање с „Иском“ истичу тезу о потреби борбе за економске реформе?

Револуционарна социјал-демократија увек је укључивала и укључује у свој рад борбу за реформе. Али „економску“ агитацију она искоришћава да би поставила влади не само захтеве за разне мере него и (и пре свега) захтеве да ова престане бити апсолутистичка влада. Осим тога, она сматра за своју дужност да поставља тај захтев влади не само на бази економске борбе него и на бази уопште свих манифестација друштвеног и политичког живота. Једном речи, она потчињава борбу за реформе, као део целини, револуционарној борби за слободу и за социјализам. А Мартинов васкрсава у другом облику теорију стадија, настојећи да прописе, тако да кажем, пошто пото економски пут развитка политичке борбе. Иступајући у моменту револуционарног полета с тобоже нарочитим „задатком“ борбе за реформе, он тиме вуче партију назад и иде на руку и „економистичком“ и либералном опортунизму.

Даље. Стидљиво сакривши борбу за реформе иза високопарне тезе: „дати самој економској борби политички карактер“, Мартинов је као нешто нарочито истакао једино економске (и чак једино фабричке) реформе. Зашто је он то учинио, ми не знамо. Можда из непажње? Али кад он не би имао у виду искључиво

„фабричке“ реформе, онда би цела његова теза, коју тек што смо навели, изгубила сваки смисао. Можда зато што он сматра да су „уступци“ од стране владе могући и вероватни једино у економској области?* Ако је тако, онда је то чудна заблуда: уступци су могући и догађају се и у области законодавства о батинању, о пасошима, о плаћањима откупа, о сектама, о цензури итд., итд. „Економски“ уступци (или псеудоуступци) за владу су, разуме се, најјевтинији и најпробитачнији, јер се она нада да ће тиме улити поверење радничким масама према себи. Али баш зато ми социјал-демократи не смемо ни на који начин и апсолутно ничим давати места мишљењу (или неразумевану) да су нам економске реформе милије, да ми баш њих сматрамо за нарочито важне итд. „Такви захтеви — каже Мартинов о конкретним захтевима за законодавне и административне мере, захтевима које је он напред истакао — не би били празна реч, јер би их радничка маса могла активно подржати, зато што они обећавају извесне опипљиве резултате“... Ми нисмо економисти, о не! Ми се само исто онако ропски пресамићујемо пред „опипљивошћу“ конкретних резултата као и господа Бернштајни, Прокоповићи, Струвеи, Р. М. и tutti quanti!** Ми само дајемо на знање (заједно с Нарцисом Тупориловом) да је све оно што не „обећава опипљиве резултате“ — „празна реч“! Ми само кажемо да је радничка маса неспособна (и да није доказала своју способност, упркос онима који своје филистарство сваљују на њу) да активно подржава сваки протест против самодржавља, чак и онај који јој не би обећавао апсолутно никакве опипљиве резултате!

Узмите макар оне примере „мера“ против незапослености и глади које је навео сам Мартинов. Док се

* Стр. 43: „Наравно, кад ми препоручујемо радницима да постављају влади извесне економске захтеве, ми то чинимо зато што је у области економској апсолутистичка влада силом прилика спремна да прави извесне уступке“.

** — сви њима слични! Ред.

„Радничко дело“ бави, судећи по његову обећању, израдом и разрадом „конкретних (у облику пројеката закона?) захтева за законодавне и административне мере“ „које обећавају опипљиве резултате“, — дотле је „Искра“, „која увек ставља револуционисање догме изнад револуционисања живота“, настојала да објасни нераздвојну везу незапослености с целим капиталистичким системом, упозоравала да је „глад на прагу“, разголићивала полициску „борбу против гладних“ и одвратне „прописе о привременим казнионицама“, дотле је „Зора“ издавала као засебан отисак, као агитациону брошуру, део „Унутрашњег прегледа“ посвећен глади*. Али, боже мој, како су „једностранци“ били при том неправљиво уски ортодокси, глухи за заповести догматике „самог живота“! Ни у једном од њихових чланака није било — страшно! — ниједног, замислите: апсолутно ниједног „конкретног захтева“ „који обећава опипљиве резултате“! Јадни догматичари! Треба их послати да се уче код Кричевских и Мартиновâ, како би се уверили да је тактика процес растења који расте итд. и да је потребно самој економској борби дати политички карактер!

„Економска борба радника против послодаваца и против владе („економска борба против владе“!) има, поред свог непосредног револуционарног значаја, још и тај значај што она стално гура раднике на питање њихова политичког неправља“ (Мартинов, стр. 44). Ми смо исписали тај цитат не зато да по стоти и по хиљадити пут понављамо оно што је већ напред речено, него зато да нарочито захвалимо Мартинову за ту нову и одличну формулацију: „Економска борба радника против послодаваца и против владе“. Да дивне формулације! С каквим је оригиналним талентом, с каквим је мајсторским елиминисањем** свих делимичних неслагања и разлика у нијансама међу економистима изражена овде у крат-

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 5, стр. 231—251. Ред.

** — уклањањем. Ред.

кој и јасној поставци сва суштина економизма, почевши од позивања радника на „политичку борбу коју они воде у општем интересу, имајући у виду побољшање положаја свих радника“*, па настављајући с теоријом стадија и завршавајући с резолуцијом конгреса о „најширој применљивости“ итд. „Економска борба против владе“ и јесте тредјунионистичка политика, од које је још врло и врло далеко до социјал-демократске политике.

6) ПРИЧА О ТОМЕ КАКО ЈЕ МАРТИНОВ ПРОДУБИО ПЛЕХАНОВА

„Колико се социјал-демократских Ломоносова појавило код нас у последње време!“, рекао је једанпут један друг, имајући у виду невероватно велику склоност многих лица која нагињу економизму да пошто пото „својом памећу“ долазе до великих истина (као што је истина да економска борба гура раднике на питање о неправди) и да при томе игноришу, с величанственим ниподаштавањем рођеног талента, све оно што је већ дао претходни развитак револуционарне мисли и револуционарног покрета. Баш такав рођени таленат је Ломоносов-Мартинов. Завирите у његов чланак: „Актуелна питања“, и видећете како се он приближава „својом памећу“ ономе што је већ давно рекао Акселрод (о коме наш Ломоносов, разуме се, мудро ћути), како он почиње, на пример, схватати да ми не можемо игнорисати опозиционарство ових или оних слојева буржоазије („Радничко дело“ бр. 9, стр. 61, 62, 71 — упореди с „Одговором“ редакције „Радничког дела“ Акселроду, стр. 22, 23—24) итд. Али — авај! — само „се приближава“ и само „почиње“, и ништа више, јер он ипак Акселродове мисли толико још није схватио, да говори о „економској борби против послодаваца и владе“. У току три године (1898—1901) „Радничко дело“ се

* „Радничка мисао“, „Посебни прилог“, стр. 14.

упињало да разуме Акселрода, и — и опет га није разумело! Можда то долази и отуда што социјал-демократија, „слично човечанству“, увек поставља себи само остварљиве задатке?

Али Ломоносови се одликују не само тиме што они много шташта не знају (то би било само пола невоље!) него и тиме што нису свесни свог незнања. То је већ права невоља, и та их невоља побуђује да се одмах лађају „продубљивања“ Плеханова.

„Много је воде протекло — прича Ломоносов-Мартинов — откако је Плеханов писао поменути књижицу („О задацима социјалиста у борби против глади у Русији“). Социјал-демократи, који су у току 10 година руководили економском борбом радничке класе... нису још стигли да даду широко теоретско образложење партиске тактике. Сад је то питање сазрело, и, кад бисмо хтели да дамо такво теоретско образложење, ми бисмо свакако морали знатно продубити оне тактичке принципе које је некад развијао Плеханов... Ми бисмо сад разлику између пропаганде и агитације морали дефинисати другачије него што је то учинио Плеханов“ (Мартинов је непосредно пре тога цитирао Плехановљеве речи: „пропагандист даје много идеја једном лицу или неколиким лицима, а агитатор даје само једну или само неколико идеја, али зато читавој маси лица“). „Под пропагандом ми бисмо разумели револуционарно осветљавање целокупног постојећег система или појединих његових манифестација, без обзира на то да ли се то чини у облику који је приступачан појединцима или широкој маси. Под агитацијом у строгом смислу речи (sic!) ми бисмо разумели позивање масе на извесне конкретне акције, помагање непосредног револуционарног мешања пролетаријата у друштвени живот“.

Честитамо руској — па и међународној — социјал-демократији нову, Мартиновљеву, терминологију, строј и дубљу. Ми смо досад мислили (заједно с Плехановом, па и са свим вођама међународног радничког покрета) да пропагандист, кад узима, на пример, питање незапослености, треба да објасни капиталистичку природу криза, да покаже узрок њихове неизбежности у савременом друштву, да оцрта потребу претварања тог друштва у социјалистичко друштво итд. Једном речи, он мора дати „много идеја“, толико много да ће све те идеје, у свој њиховој целокупности, моћи у први мах схватити само мало (релативно) лица. А агитатор ће,

говорећи о том истом питању, узети пример који је најпознатији и најочигледнији свим његовим слушаоцима — рецимо, умирање од глади незапослене породице, растење беде итд. — и усмерити све своје снаге на то да, користећи се том свима познатом чињеницом, да „маси“ једну идеју: идеју о бесмислености противречности између пораста богатства и пораста беде, постаће се да код масе потстакне незадовољство и огорчење против те вапијуће неправде, остављајући пропагандисту да потпуно објасни ту противречност. Зато пропагандист делује махом путем штампе, агитатор — путем живе речи. Од пропагандиста не траже се она својства која се траже од агитатора. Кауцког и Лафарга ми ћемо назвати, на пример, пропагандистима, Бебела и Геда — агитаторима. А издајати трећу област или трећу функцију практичне делатности, функцију која би се састојала у „позивању масе на извесне конкретне акције“, највећа је бесмислица, јер „позивање“, као поједини акт, или природно и неизбежно допуњује и теоретску расправу, и пропагандистичку брошуру и агитациони говор, или претставља једну чисто извршну функцију. Узмите на пример садашњу борбу немачких социјал-демократа против царине на жито. Теоретичари пишу расправе о царинској политици, „позивајући“, рецимо, на борбу за трговинске уговоре и за слободу трговине; пропагандист чини то исто у часопису, агитатор — у јавним говорима. „Конкретне акције“ масе — у овом моменту јесу потписивање петиција Рајхстагу против повишења царина на жито. Позивање на те акције потиче посредно од теоретичара, пропагандиста и агитатора, непосредно — од оних радника који разносе по фабрикама и разним приватним становима листе за потписивање. По „Мартиновљевој терминологији“ излази да су Кауцки и Бебел — пропагандисти, оба, а разносачи листа за потписивање — агитатори, зар не?

Пример Немаца потсетио ме је на немачку реч Verballhornung, буквално: балхорнизирање. Јохан Бал-

хорн био је лајпцишки издавач у XVI веку; издао је буквар, на који је, по обичају, ставио и слику петла; али уместо обичне слике петла с остругама на ногама, он је насликао петла без оструга, али с неколико јаја око њега. А на корицама буквара додао: „поправљено издање Јохана Балхорна“. Отада Немци и кажу Verballhornung за „поправљање“ које у ствари значи кварење. И нехотице се човек сећа Балхорна кад види како Мартинови „продубљују“ Плеханова...

Зашто је наш Ломоносов „изумео“ ту збрку? Да илуструје како „Искра“ „обраћа пажњу само на једну страну ствари, исто као што је то радио Плеханов још пре петнаестак година“ (39). „Код „Искре“, бар данас, задаци пропаганде потискују задатке агитације у позадину“ (52). Ако ту реченицу преведемо с Мартиновљева језика на општечовечански језик (јер човечанство још није стигло да усвоји ново откривену терминологију), добићемо ово: код „Искре“ задаци политичке пропаганде и политичке агитације потискују у позадину задатак „постављања влади конкретних захтева за законодавне и административне мере“ који „обећавају извесне опипљиве резултате“ (или захтеве за социјалне реформе, ако је дозвољено бар још једанпут употребити стару терминологију старог човечанства, које још није на висини Мартинова). Нека читалац с том тезом упореди ову тираду:

„Запрепаћује нас у тим програмима“ (програмима револуционарних социјал-демократа) „и што они вечно истичу у први план преимућства делатности радника у (непостојећем код нас) парламенту, док истовремено потпуно игноришу (услед свог револуционарног nihilизма) важност учешћа радника у постојећим код нас законодавним скупштинама фабриканата о фабричким питањима... или бар учешћа радника у градској самоуправи“...

Писац ове тираде изражава нешто директније, јасније и отвореније исту мисао до које је својом памећу дошао Ломоносов-Мартинов. А тај писац је Р. М. у „Посебном прилогу „Радничке мисли““ (стр. 15).

в) ПОЛИТИЧКА РАЗГОЛИЋИВАЊА И „ВАСПИТАВАЊЕ РЕВОЛУЦИОНАРНЕ АКТИВНОСТИ“

Истичући против „Искре“ своју „теорију“ „повишења активности радничке масе“, Мартинов је фактички показао тежњу да **сними** ту активност, јер је за првенствено, нарочито важно, „најшире применљиво“ средство буђења и подриште те активности прогласио ону исту економску борбу пред којом су се пресамићивали и сви економисти. Та је заблуда и карактеристична зато што она није особина само Мартинова. А фактички „повишење активности радничке масе“ може се постићи само под условом ако се **не будемо ограничавали** на „политичку агитацију на економској бази“. А један од основних услова нужног проширења политичке агитације јесте организовање **свестраних** политичких разголићивања. Само се на тим разголићивањима и може васпитати политичка свест и револуционарна активност маса. Зато делатност те врсте претставља једну од најважнијих функција целе међународне социјал-демократије, јер политичка слобода никако не уклања, него само донекле помера сферу против које су та разголићивања уперена. На пример, немачка партија ванредно јача своје позиције и шири свој утицај баш захваљујући несмањеној енергији своје политичкоразголићивалачке кампање. Свест радничке класе не може бити права политичка свест ако радници не умеју да реагирају на **све могуће** случајеве тираније и угњетавања, насиља и злоупотребе, **ма које се класе** ти случајеви тичали; — и уз то да реагирају баш са социјал-демократског, а не с неког другог гледишта. Свест радничких маса не може бити права класна свест ако се радници на конкретним и уз то безусловно актуелним политичким чињеницама и догађајима не науче посматрати **сваку** од осталих друштвених класа у свим манифестацијама интелектуалног, моралног и политичког живота тих класа; — не науче примењивати у пракси материјалистичку анализу и материјалистичку оцену **свих** страна делатности и

живота свих класа, слојева и група становништва. Ко обраћа пажњу, позорност и свест радничке класе искључиво или макар претежно на њу саму, — тај није социјал-демократ, јер је самопознавање радничке класе нераздвајиво повезано с потпуно јасним схватањима не само теоретских... тачније би чак било рећи: не толико теоретских колико на искуству политичког живота изграђених претстава о узајамном односу свих класа модерног друштва. Ето зашто је тако дубоко штетна и тако дубоко реакционарна по свом практичном значају проповед наших економиста да је економска борба најшире применљиво средство за увлачење маса у политички покрет. Да би постао социјал-демократ, радник мора имати јасну претставу о економској природи и социјално-политичком лику спахије и попа, високог чиновника и сељака, студента и лумпенпролетера, познавати њихове јаке и слабе стране, умети се сналазити у фразеологији и свим могућим софизмима којима свака класа и сваки слој **прикрива** своје егоистичке жудње и своју праву „унутрашњост“, умети видети које институције и закони одражавају и како одражавају ове или оне интересе. А ту „јасну претставу“ не може човек поцрпети ни из какве књиге: њу могу дати само живе слике и на основу свежих трагова састављена разголићивања онога што се у даном моменту дешава око нас, о чему на свој начин сви говоре или бар шапућу, што се манифестује у таквим и таквим догађајима, у таквим и таквим цифрама, у таквим и таквим судским пресудама итд., итд., итд. Та свестрана политичка разголићивања су неопходан и **основни** услов васпитавања револуционарне активности маса.

Зашто руски радник још слабо манифестује своју револуционарну активност поводом зверског поступања полиције с народом, поводом хајке на секташе, батинања сељака, поводом гадости цензуре, малтретирања војника, хајке на најневиђије културне подухвате итд.? Је ли зато што га на то не „гура“ „економска борба“, што му то „обећава“ мало „опипљивих резултата“, што

му даје мало „позитивног“? Не, такво мишљење, понављамо није ништа друго него покушај да се кривица свали са себе на другог, да се своје властито филистарство (и бернштајнијанство) свали на радничку масу. Ми морамо кривити себе, своје заостајање за покретом маса, што још нисмо успели да организујемо доста широка, оштра, брза разголићивања свих тих гнусоба. Учинимо ли то (а ми то морамо и можемо учинити), — онда ће и најобичнији радник схватити или осетити да се са студентом и секташем, мужиком и писцем спреда и тера шегу с њим она иста мрачна сила која и њега угњетава и притискује на сваком кораку његова живота, а кад он то осети, он ће пожелети, неодољиво ће пожелети да реагује и сам, он ће тада умети — данас приредити цензорима маџи концерат, сутра демонстрирати пред кућом губернатора који је угушио сељачку буну, прекосутра научити памети жандарме у мантији који врше занат свете инквизиције итд. Ми смо још врло мало учинили, готово ништа, за бацање у радничке масе свестраних и свежих разголићивања. Многи од нас још и не схватају ту своју дужност, него се спонтано вуку за „сивом свакодневном борбом“ у уском оквиру фабричког живота. Кад тако ствари стоје, говорити: „Искра“ има тенденцију да умањује значај прогресивног тока сиве свакодневне борбе у поређењу с пропагандом блештавих и завршених идеја“ (Мартинов, стр. 61) — значи вући партију назад, значи бранити и славити нашу неприпремљеност, заостајање.

Што се тиче позивања масе на акцију, оно ће доћи само од себе, чим буде постојала енергична политичка агитација, жива и оштра разголићивања. Ухватити неког на месту злочина и одмах га жигосати пред свима и свуда — то делује само по себи боље него икакво „позивање“, то често делује тако да се после неће моћи ни одредити ко је заправо „позивао“ масу и ко је заправо истакао овај или онај план демонстрације итд. Позвати — не у општем, него у конкретном смислу речи — могуће је само на месту акције, позвати може

само онај ко и сам одмах иде. А наша је ствар, ствар социјал-демократских публициста, да продубљујемо, проширујемо и појачавамо политичка разголићивања и политичку агитацију.

Узгред — о „позивањима“. Једини орган који је пре пролећних догађаја позвао раднике да се активно умешају у питање које раднику не обећава апсолутно никакве опиљиве резултате, као што је присилно слање студената у војску, — била је „Искра“. Одмах после објављивања наредбе од 11 јануара о „слању 183 студента у војску“ „Искра“ је о томе донела чланак (бр. 2, фебруар)* и, пре него што су уопште почеле демонстрације, директно позивала „радника да притекне у помоћ студенту“, позивала „народ“ да отворено одговори влади на њену дрску провокацију. Ми питамо сваког: како и чиме да се објасни тај веома важан момент да Мартинов, говорећи тако много о „позивањима“, издвајајући „позивања“ чак као посебну врсту делатности, није ни речју поменуо ово позивање? И зар није филистарство кад Мартинов после тога каже за „Искру“ да је једнострана, јер она недовољно „позива“ на борбу за захтеве „који обећавају опиљиве резултате“?

Наши економисти, рачунајући ту и „Радничко дело“, имали су успеха захваљујући томе што су се прилагођавали заосталим радницима. Али радник-социјал-демократ, радник-револуционар (а број таквих радника једнако расте) одбиће с негодовањем сва та резонувања о борби за захтеве „који обећавају опиљиве резултате“ итд., јер он ће разумети да су то само варијанте старе песме о копејки на рубалъ. Такав радник рећи ће својим саветодавцима из „Радничке мисли“ и из „Радничког дела“: узалуд сте се ужурбали, господо, мешајући се одвећ ревносно у посао с којим ми и сами излазимо на крај и извлачећи се од извршавања ваших правих дужности. Није нимало паметно

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 4, стр. 388—393. Ред.

кад кажете да је задатак социјал-демократâ — дати самој економској борби политички карактер; то је само почетак, и то није главни задатак социјал-демократâ, јер у целом свету, па и у Русији, полиција често сама почиње да даје економској борби политички карактер, радници се сами уче да схватају на чијој је страни влада*. Та ову „економску борбу радника против послодаваца и владе“, којом се ви заносите као да сте открили Америку, — воде у великом броју забачених места у Русији сами радници који су о штрајковима слушали, а о социјализму нису готово ништа ни чули. Та ова „активност“ нас радника, коју ви сви хоћете да помажете истичући конкретне захтеве који обећавају опипљиве резултате, код нас већ постоји, и ми сами у нашем свакодневном, струковном, ситином раду истичемо те конкретне захтеве често без икакве помоћи интелектуалаца. Али нама није довољна таква активност; ми нисмо деца која ће бити сита ако им даш кашницу саме „економске“ политике; ми хоћемо да знамо све оно што знају и други, ми хоћемо да се детаљно упознамо са свим странама политичког живота

* Захтев: „самој економској борби дати политички карактер“ најрељефније изражава **клањање пред спонтаношћу** у области политичке делатности. Политички карактер економска борба узима најчешће **спонтано**, тј. без интервенције „револуционарног бацила — интелегенције“, без интервенције свесних социјал-демократа. Политички карактер је добила, на пример, и економска борба радника у Енглеској без икаква учешћа социјалиста. Задатак социјал-демократа не исцрпљује се политичком агитацијом на економској бази, њихов је задатак — претворити ту тредјунионистичку политику у социјал-демократску политичку борбу, — **користити се** оним пропламењима политичке свести које је код радника изазвала економска борба, како би уздигли раднике до **социјал-демократске** политичке свести. А Мартинови, уместо да подижу и гурају напред политичку свест која се спонтано буди, **падају ничице пред спонтаношћу** и понављају, понављају тако често да се човеку од тога смучи, да економска борба „гура“ раднике на питање о њихову политичком бесправљу. Рђаво је, господе, што вас то спонтано буђење тредјунионистичке политичке свести не „гура“ на питање о вашим социјал-демократским задацима!

и да активно учествујемо у сваком политичком догађају. За то је потребно да интелектуалци мање понављају оно што ми и сами знамо*, а да нам дају више оног што ми још не знамо, оног што ми сами из свог фабричког и „економског“ искуства и не можемо никад дознати, наиме: политичког знања. То знање можете стећи ви, интелектуалци, и ви сте дужни да нам га дајете стотину и хиљаду пута више него што сте то чинили досад, и да нам га дајете, уз то, не само у облику расправа, брошура и чланака (који су често — опростите за искреност! — помало досадни), него пошто пото у облику живих **разголићивања** онога што баш у овом моменту чини наша влада и наше владајуће класе у свим областима живота. Испуњавајте ревностије ту своју дужност и мање причајте о „повишењу активности радничке масе“. Код нас има активности кудикамо

* За доказ да цео овај говор радника економистима нисмо тек онако измислили, познаћемо се на два сведока који су без сумње упознати с радничким покретом непосредно и који су најмање склони да буду пристрасни према нама, „догматичарима“, јер један сведок је економист (који чак „Радничко дело“ сматра за политички орган!), други — терорист. Први је сведок писац изванредног по својој истинитости и живости чланка „Петроградски раднички покрет и практични задаци социјал-демократије“ у бр. 6 „Радничког дела“. Он дели раднике на: 1) свесне револуционаре, 2) средински слој и 3) осталу масу. И тај средински слој „често се више интересује питањима политичког живота него својим најближим економским интересима, чија је веза с општим социјалним условима одавно схваћена“... „Радничку мисао“ „оштро критикују“: „све једно те исто, одавно познато, одавно смо читали“, „у политичком прегледу опет нема ничег“ (стр. 30—31). Али чак и трећи слој: „осетљивија, млађа, мање искварена крчмом и црквом радничка маса, немајући готово никад могућности да дође до књиге с политичком садржином, наопако тумачи појаве политичког живота, разбијајући главу над фрагментарним подацима о студентским немирима“ итд. А терорист пише: „...Једанпут или двапут прочитаће човек о ситницама из фабричког живота, у разум, не својим градовима, а онда ће баталити... Досадно... Не говори о радничком листу о држави... значи гледати на радника као на мало дете... Радник није дете“ („Слобода“, изд. револуционарносоцијалистичке групе, стр. 69 и 70).

више него што ви мислите, и ми умемо да отвореном, уличном борбом подупиремо чак и захтеве који не обећавају никакве „опипљиве резултате“! И није ваша ствар да „повисујете“ нашу активност, јер и вама самимма најчешће недостаје баш активности. Мање се клањајте пред спонтаношћу и више мислите о повишењу своје активности, господо!

г) ШТА ЈЕ ЗАЈЕДНИЧКО ЕКОНОМИЗМУ И ТЕРОРИЗМУ?

Ми смо горе, у напомени, упоредили економиста и несоцијал-демократа-терориста, који су случајно испали солидарни. Али, уопште говорећи, између једних и других постоји не случајна, него нужна унутрашња веза, о којој ћемо ниже још морати говорити и које се морамо дотаћи баш у питању васпитавања револуционарне активности. Економисти и данашњи терористи имају један заједнички корен: то је оно клањање пред спонтаношћу о коме смо говорили у претходној глави као о општој појави и које сад разматрамо с гледишта његова утицаја на област политичке делатности и политичке борбе. На први поглед наше тврђење може изгледати као парадокс: толико је велика, рекао би човек, разлика међу људима који истичу „сиву свакодневну борбу“ и људима који позивају на најсамопрегорнију борбу појединаца. Али то није парадокс. Економисти и терористи клањају се пред разним половима спонтаног правца: економисти — пред спонтаношћу „чисто радничког покрета“, терористи — пред спонтаношћу најжешћег револта интелектуалаца који не умеју или немају могућности да револуционарни рад повежу у једну целину с радничким покретом. Кро је изгубио веру или никад није веровао у ту могућност, тај ће доиста тешко наћи други излаз своме револту и својој револуционарној енергији осим терора. На тај

начин, клањање пред спонтаношћу код оба поменутог правца није ништа друго него почетак остваривања чувеног програма „Creda“: радници воде своју „економску борбу против послодаваца и владе“ (нека нам писац „Creda“ опрости што његове мисли изражавамо Мартиновљевим речима! Ми сматрамо да имамо право да то чинимо, јер се и у „Credu“ говори о томе како се радници у економској борби „сударају с политичким режимом“), — а интелектуалци воде својим снагама политичку борбу, природно, путем терора! То је сасвим логичан и неизбежан закључак, на коме се мора инсистирати, макар они који почињу остваривати тај програм сами и не били свесни неизбежности тог закључка. Политичка делатност има своју логику, која не зависи од свести оних који с најбољим намерама позивају или на терор или на давање политичког карактера самој економској борби. Добрим намерама поплочан је пакао, и у даном случају добре намере још не спасавају од спонтаног нагињања „линији најмањег отпора“, линији чисто буржоаског програма „Creda“. Није тако исто случајан ни тај моменат што многи руски либерали — и отворени либерали и они који носе марксистичку маску — свом душом симпатишу терору и настоје да подрже полет терористичких расположења у овом моменту.

И ето, кад се појавила „револуционарносоцијалистичка група Слобода“, која је поставила себи за задатак баш свестрано помагање радничког покрета, али уносећи у програм терор и еманципујући се, тако рећи, од социјал-демократије, — та чињеница још једанпут је потврдила изванредну проицљивост П. Б. Акселрода, који је буквално претсказао те резултате социјал-демократских колебања још крајем 1897 године („Прилог питању о садашњим задацима и тактици“) и скицирао своје чувене „две перспективе“. Сви каснији спорови и неслагања међу руским социјал-демократима

налазе се већ, као биљка у семену, у тим двома перспективама*.

С поменутог гледишта постаје разумљиво и то што „Радничко дело“, које није одолело спонтаности економизма, није одолело ни спонтаности тероризма. Врло је занимљиво истаћи овде нарочиту аргументацију у одбрану терора коју је дала „Слобода“. Заstraшујућу улогу терора она „потпуно пориче“ („Препород револуционизма“, стр. 64), али зато истиче његов „ексцитативни (узбуђујући) значај“. То је карактеристично, прво, као један од стадија распадања и пропадања овог традиционалног (досоцијал-демократског) круга идеја који је приморавао да се остане при терору. Признати да је данас влада „заstraшити“ — а према томе, и дезорганизовати — терором немогуће, значи, у суштини, потпуно осудити терор као систем борбе, као програмом освештању област делатности. То је још карактеристичније, друго, као пример неразумевања наших најактуелнијих задатака у ствари „васпитавања револуционарне активности маса“. „Слобода“ пропагира терор као средство да се „ексцитира“ раднички покрет, да му се да „снажан импулс“. Тешко је замислити аргу-

* Мартинов „замисља другу, реалнију (?) дилему“ („Социјал-демократија и радничка класа“, 19): „Или социјал-демократија узима на себе непосредно руковођење економском борбом пролетаријата и тиме (!) је претвара у револуционарну класну борбу“... „Тиме“ — то јест, очигледно, непосредним руковођењем економском борбом. Нека нам Мартинов каже где је то пошло за руком да се самим руковођењем струковном борбом тредунионистички покрет претвори у револуционарни класни покрет? Зар он не разуме да се ми ради тог „претварања“ морамо активно латити „непосредног руковођења“ свестраном политичком агитацијом?... „Или друга перспектива: социјал-демократија се удаљује од руковођења економском борбом радника и тиме... потсеца себи крила“... „Удаљује се“, по горе наведеном мишљењу „Радничког дела“, „Искра“. Али ми смо видели да она за руковођење економском борбом ради кудикамо више него „Радничко дело“, при чему се она не ограничава на то и не сужава ради тога своје политичке задатке.

ментацију која би очигледније побијала саму себе! Поставља се питање: зар у руском животу има мало гадости да треба измишљати нарочита средства за „ексцитирање“? И, с друге стране, ако неког не ексцитира и не може ексцитирати чак ни руски деспотизам, зар није јасно да ће он на двојој између владе и шапчице терориста такође гледати „чепркајући нос“? Ствар и јесте у томе што се радничке масе силно ексцитирају гнусобама руског живота, али ми не унемо скупљати, ако се тако може рећи, и концентрисати све оне капљице и поточиће народног револта који избијају из руског живота у кудикамо већој количини него што ми сви то претстављамо и мислимо, а које треба спојити у једну огромну реку. Да је то остварљив задатак, непобитно доказује огроман пораст радничког покрета и горе већ поменутога жеђ радника за политичком литературом. А позивања на терор, као и позивања да се самој економској борби да политички карактер, претстављају разне облике извлачења од најпрече дужности руских револуционара: организовати вођење свестране политичке агитације. „Слобода“ хоће да агитацију замени терором, признајући отворено: „кад почне интензивна, енергична агитација у масама, његова ексцитативна (узбуђујућа) улога је одиграна“ (стр. 68, „Препород револуционизма“). Ово баш показује да и терористи и економисти потцењују револуционарну активност маса, упркос јасном сведочанству пролећних догађаја*, при чему једни јуре за вештачким „ексцитативима“, други говоре о „конкретним захтевима“. Ни једни ни други не обраћају довољно пажњу на развитак своје сопствене активности у ствари политичке агитације и организовања политичких разголићивања. А заменити ту ствар нечим другим нити је могуће данас нити икад.

* Реч је о пролећу 1901 године, кад су почеле велике уличне демонстрације. (Пишчева напомена у издању 1907 године. Р е д.)

д) РАДНИЧКА КЛАСА КАО АВАНГАРДНИ БОРАЦ У БОРБИ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ

Видели смо да је вођење најшире политичке агитације, и према томе, и организовање свестраних политичких разголићивања безусловно потребан и најпрече потребан задатак делатности, ако је то делатност заиста социјал-демократска. Али тај смо закључак извели полазећи само од најнасушније потребе радничке класе за политичким знањем и политичким васпитањем. Међутим, искључиво такво постављање питања било би сувише уско, игнорисало би општедемократске задатке сваке социјал-демократије уопште и данашње руске социјал-демократије напосе. Да бисмо што конкретније објаснили ту поставку, покушаћемо да ствари приђемо са стране која је економисту „најближа“, наиме с практичне стране. „Сви се слажу“ да је потребно развијати политичку свест радничке класе. Пита се: како да се то учини и шта је потребно да би се то учинило? Економска борба „гура“ раднике само на питања о односу владе према радничкој класи и зато, ма колико се ми старали око задатка: „дати самој економској борби политички карактер“, ми никад нећемо моћи да развијемо политичку свест радника (до степена социјал-демократске политичке свести) у оквиру тог задатка, јер је сам тај оквир узак. Мартиновљева формула није за нас драгоцене зато што илуструје његову способност да брка ствари, него зато што рељефно изражава основну погрешку свих економиста, наиме уверење да је могуће развити класну политичку свест радника изнутра, тако да кажем, њихове економске борбе, тј. полазећи само (или бар претежно) од те борбе, базирајући се само (или бар претежно) на тој борби. Такво схватање је из основа погрешно, — и баш зато што економисти, љутећи се на нас због полемике против њих, неће да добро размисле о извору неслагања, и имамо ситуацију да ми буквално не разумемо једни друге, говоримо разним језицима.

Класна политичка свест може бити донесена раднику само споља, тј. изван економске борбе, изван сфере односа радника према послодавцима. Област из које се једино и може поцрпсти то знање јесте област односа свих класа и слојева према држави и влади, област узајамних односа међу свим класама. Зато се на питање: шта да се ради да би се радницима донело политичко знање? не може давати искључиво и само онај одговор којим се у већини случајева задовољавају практичари, да и не говоримо о практичарима који су склони економизму, наиме одговор: „ићи к радницима“. Да би радницима донели политичко знање, социјал-демократи морају ићи у све класе становништва, морају слати на све стране одреде своје војске.

Ми намерно узимамо такву грубу формулацију, намерно се изражавамо упрошћено, оштро — не како из жеље да говоримо парадоксе, него зато да онако поштено „гурнемо“ економисте на задатке које они неопростиво занемарују, на разлику између тредијунионистичке и социјал-демократске политике, коју они неће да схвате. И зато молимо читаоца да не пада у ватру, него да нас пажљиво саслуша до краја.

Узмите најраширенији у последње време тип социјал-демократског кружока и добро погледајте његов рад. Он има „везе с радницима“ и задовољава се тиме што издаје летке у којима се шибају фабричке злоупотребе, пристрасно држање владе према капиталистима и полициска насиља; на састанцима с радницима разговор обично не прелази или готово не прелази оквир тих истих тема; реферати и разговори о историји револуционарног покрета, о питањима унутрашње и спољне политике наше владе, о питањима економске еволуције Русије и Европе и положаја ових или оних класа у савременом друштву итд. претстављају највећу реткост, а на систематско стицање и ширење веза у другим класама друштва нико и не помишља. У суштини, у већини случајева чланови таквог кружока зампишљају

идеалног борца као нешто што много више личи на секретара тредјуниона него на социјалиста — политичког вођу. Јер секретар ма ког, на пример енглеског, тредјуниона увек помаже радницима да воде економску борбу, организује фабричка разголићивања, објашњава неправичност закона и мера који ограничавају слободу штрајкова, слободу постављања штрајкачких стража (ради упозоравања свих и сваког да је у извесној фабрици штрајк), објашњава пристрасност изабраног судије који припада буржоаским класама народа итд., итд. Једном речи, сваки секретар тредјуниона води и помаже вођење „економске борбе против послодавца и против владе“. И не може се довољно нагласити колико је важно инсистирати на томе да то још није социјал-демократизам, да за социјал-демократа идеал не сме бити секретар тредјуниона, него народни трибун, који уме да реагира на све могуће манифестације самовоље и утњетавања, ма где се оне дешавале, ма којег се слоја или класе оне тицале, који уме да уопштава све те манифестације у једну слику политичког насиља и капиталистичке експлоатације, који уме да искористи сваку ситницу да пред свима излаже своја социјалистичка уверења и своје демократске захтеве, да објашњава свима и свакоме светскоисториски значај ослободилачке борбе пролетаријата. Упоредите, на пример, вође као што су Роберт Најт (познати секретар и вођа савеза казанских радника, једног од најмоћнијих енглеских тредјуниона) и Вилхелм Липкнехт — и покушајте да примените на њих оне супротности на које Мартинов своди своја неслагања с „Искром“. Видећете — ја почињем да прелиставам Мартиновљев чланак — да је Р. Најт кудикамо више „позивао масе на извесне конкретне акције“ (39), а да се В. Липкнехт више бавио „револуционарним осветљавањем читавог данашњег система или појединих његових манифестација“ (38—39); да је Р. Најт „формулисао непосредне захтеве пролетаријата и ука-

зивао на средства за њихово остварење“ (41), а да се В. Липкнехт, радећи и то, није одрицао ни тога да „истовремено руководи активном делатношћу разних опозиционих слојева“, да „им диктира позитивни акциони програм“* (41); да се Р. Најт баш старао: „дати по могућности самој економској борби политички карактер“ (42) и да је одлично умео „постављати влади конкретне захтеве који обећавају извесне опипљиве резултате“ (43), док се В. Липкнехт кудикамо више бавио „једностраним“ „разголићивањима“ (40); да је Р. Најт придавао већи значај „прогресивном току сиве свакодневне борбе“ (61), а В. Липкнехт — „пропаганди блештавих и завршених идеја“ (61); да је В. Липкнехт од листа којим је руководио стварао баш „орган револуционарне опозиције који разголићује наш систем, и претежно политички систем, уколико се овај сукобљава с интересима најразличитијих слојева становништва“ (63), док је Р. Најт „радио за радничку ствар у тесној органској вези с пролетерском борбом“ (63) — ако „тесну и органску везу“ схватамо у смислу оног клањања пред спонтаношћу које смо испитивали горе на примерима Кричевског и Мартинова — и „сужавао сферу свог утицаја“, уверен, наравно, као и Мартинов, у то да он „тим самим чини јачим сам утицај“ (63). Једном речи, видећете да Мартинов *de facto*** снижава социјал-демократију до тредјунионизма, ма да он то, разуме се, никако не чини зато што не жели добра социјал-демократији, него просто зато што се мало сувише пожурио да продуби Плеханова, уместо да се потруди да схвати Плеханова.

Али вратимо се нашем излагању. Рекли смо да социјал-демократ, ако он није за потребу свестраног развијања политичке свести пролетаријата само на ре-

* На пример, за време француско-пруског рата Липкнехт је диктирао акциони програм целокупној демократији, а још више су то чинили Маркс и Енгелс 1848 године.

** — фактички, у ствари. Ред.

чима, мора „ићи у све класе становништва“. Намећу се питања: како то учинити? имамо ли ми снаге за то? имамо ли базе за такав рад у свим другим класама? неће ли то значити отступање или водити отступању од класног гледишта? Да се задржимо на тим питањима.

„Ићи у све класе становништва“ ми морамо и као теоретичари, и као пропагандисти, и као агитатори и као организатори. Да теоретски рад социјал-демократâ мора бити усмерен на изучавање свих особености социјалног и политичког положаја појединих класа, — у то нико не сумња. Али се у том погледу ради врло, врло мало, несразмерно мало у поређењу с радом који је усмерен на изучавање особености фабричког живота. У комитетима и кружоцима наћи ћете људе који чак дубоко улазе у специјално упознавање неке гране металне индустрије, — али готово нећете наћи примера да се чланови организација (принуђени, како то често бива, да се из овог или оног разлога удаље од практичног рада) специјално баве скупљањем материјала о неком актуелном питању нашег друштвеног и политичког живота, које може дати повод за социјал-демократски рад у другим слојевима становништва. Кад се говори о слабој припремљености већине данашњих руководилаца радничког покрета, мора се поменути и спремање у том погледу, јер је то такође повезано с „економистичким“ схватањем „тесне органске везе с пролетерском борбом“. Али главно је, разуме се — пропаганда и агитација у свим слојевима народа. Западноевропском социјал-демократу олакшавају тај задатак народни зборови и митинзи, на које долази свако ко хоће, — олакшава парламенат, у коме он говори пред посланицима свих класа. Код нас нема ни парламента ни слободе збора и договора, — али ми ипак унемо да организујемо састанке с радницима који желе да чују социјал-демократа. Ми морамо такође знати организовати састанке с претставницима свих класа становништва који само хоће да чују демократа. Јер

није социјал-демократ онај ко на делу заборавља да „комунисти помажу сваки револуционарни покрет“, да смо ми зато дужни пред целим народом излагати и подвлачити општедемократске задатке, не скривајући ни за тренутак своја социјалистичка уверења. Није социјал-демократ онај ко на делу заборавља своју дужност да буде испред свих у постављању, заоштравњу и решавању сваког општедемократског питања.

„С тим се апсолутно сви слажу!“ — прекида нас нестрпљиви читалац — и нова инструкција за редакцију „Радничког дела“, донета на последњем конгресу Савеза, изричито каже: „Као поводи за политичку пропаганду и агитацију треба да служе све појаве и догађаји друштвеног и политичког живота који се тичу пролетаријата било непосредно као посебне класе било као авангарде свих револуционарних снага у борби за слободу“ („Два конгреса“, стр. 17, курзив је мој). Да, то су врло тачне и врло лепе речи, и ми бисмо били потпуно задовољни кад би их „Радничко дело“ схватало, кад оно не би поред тих речи говорило и оно што се коси с њима. Јер мало је назвати себе „авангардом“, водећим одредом, — треба и радити тако да сви остали одреди виде и да морају признати да ми идемо испред свих. И ми питамо читаоца: зар су претставници осталих „одреда“ такве будале да ће нам поверовати на реч да смо ми „авангарда“? Замислите само конкретну овакву слику. У „одред“ руских образованих радикала или либералних конституционалиста долази социјал-демократ и каже: ми смо авангарда; „сад пред нама стоји задатак — како дати по могућности самој економској борби политички карактер“. Иоле паметнији радикал или конституционалист (а међу руским радикалима и конституционалистима има много паметних људи) само ће се осмехнути кад чује такав говор, и рећи (у себи, наравно, јер је он у већини случајева искусан дипломат): „е, ала је наивна та „авангарда“! Не разуме чак ни то да је наш задатак, задатак напредних претставника буржоаске демократије — дати

самој економској борби радника политички карактер. Та и ми, као и сви западноевропски буржуји, хоћемо да увучемо раднике у политику, али само у тредјунионистичку, а не у социјал-демократску политику. Тредјунионистичка политика радничке класе јесте баш буржоаска политика радничке класе. А формулација од стране те „авангарде“ свог задатка јесте баш формулација тредјунионистичке политике! Зато нека они себе називају, колико год хоће, социјал-демократима. Та ваљда нисам дете, да се узрујавам због етикета! Само нека не наседају тим штетним ортодоксним догматичарима, нека остављају „слободу критике“ онима који несвесно вуку социјал-демократију у тредјунионистичке воде!“

И лаки осмех нашег конституционалиста претвориће се у хомеровски смех кад сазна да се социјал-демократи који говоре о социјал-демократији као авангарди у ово време готово потпуног господства спонтаности у нашем покрету боје више него ичега „преумањивања спонтаног елемента“, да се боје „умањити значај прогресивног тока сиве свакодневне борбе у поређењу с пропагандом блештавих и завршених идеја“ итд., итд.! „Водећи“ одред који се боји да свесност не престигне спонтаност, који се боји да истакне смели „план“ који приморава да буде опште признат и од оних који се с њим не слажу! Да не мешају они реч авангарда с речју аријергарда?

У ствари, размислите мало боље о следећем резновању Мартинова. Он каже на стр. 40 да је разголићивалачка тактика „Искре“ једнострана, да „ма колико сејали неповерење и мржњу према влади, ми нећемо постићи циљ док год нам не пође за руком да развијемо довољно активну друштвену енергију за њено обарање“. То је, у заградри речено, нама већ позната брига о повишењу активности масе уз истовремену тежњу да се снизи властита активност. Али сад се не ради о томе. Мартинов дакле говори овде о револуционарној енергији („за обарање“). И до каквог закључка

он долази? Како у обично време разни друштвени слојеви неизбежно иду свак на своју страну, „јасно је услед тога да ми социјал-демократи не можемо истовремено руководити активном делатношћу разних опозиционих слојева, не можемо им диктирати позитивни акциони програм, не можемо им показивати на који се начин треба из дана у дан борити за своје интересе... Либерални слојеви сами ће се већ побринути о активној борби за своје непосредне интересе, која ће их довести у директан сукоб с нашим политичким режимом“ (41). На тај начин, почевши да говори о револуционарној енергији, о активној борби за обарање самодржавља, Мартинов је одмах скренуо на струковну енергију, на активну борбу за непосредне интересе! Само је по себи јасно да ми не можемо руководити борбом студената, либерала и других за њихове „непосредне интересе“, али о томе није ни била реч, многопоштовани економисте! Реч је била о могућем и неопходном учешћу разних друштвених слојева у обарању самодржавља, а том „активном делатношћу разних опозиционих слојева“ ми не само што можемо него и пошто то морамо руководити ако хоћемо да будемо „авангарда“. Да би наши студенти, наши либерали и други „долазили у директан сукоб с нашим политичким режимом“, о томе се неће побринути само они сами, — о томе ће се пре свега и највише побринути сама полиција и сами чиновници апсолутистичке владе. А „ми“, ако хоћемо да будемо напредни демократи, ми се морамо побринути да људе који су незадовољни само универзитетским или само земским итд. системом гурамо на мисао о томе да не ваља читав политички систем. Ми морамо узети на себе задатак организовања такве свестране политичке борбе под руководством наше партије, да би тој борби и тој партији сви опозициони слојеви могли пружати и почели стварно пружати помоћ колико могу. Ми морамо изграђивати од практичара социјал-демократа политичке вође који ће умети руководити свим манифестацијама те свестране

борбе, који ће умети у потребном моменту „издиктирати позитивни акциони програм“ и студентима-демонстрантима, и незадовољним земцима, и огорченим секташима и увређеним учитељима основних школа итд., итд. Стога је потпуно нетачно Мартиновљево тврђење да „у односу према њима ми можемо иступати само у негативној улози разголићиваоца система... Ми можемо само убијати њихове наде у разне владине комисије“ (курзив је мој). Кад то каже, Мартинов тим самим показује да апсолутно ништа не разуме у питању стварне улоге револуционарне „авангарде“. И кад читалац узме то у обзир, постаће му јасан прави смисао ових завршних речи Мартинова: „„Искра“ је орган револуционарне опозиције који разголићује наш систем, и поглавито политички систем, уколико се овај сукобљава с интересима најразличитијих слојева становништва. А ми радимо и радићемо за радничку ствар у тесној органској вези с пролетерском борбом. Сужавајући сферу свог утицаја, ми тим самим чинимо јачим сам утицај“ (63). Прави смисао тог закључка је овај: „Искра“ хоће да уздиже тредјунионистичку политику радничке класе (на коју се из неразумевања, неприпремљености или из уверења тако често ограничавају наши практичари) до социјал-демократске политике. А „Радничко дело“ хоће да снижава социјал-демократску политику до тредјунионистичке политике. И уз то оно још уверава сваког да су то „потпуно спојиви ставови у заједничкој ствари“ (63). О, sancta simplicitas!*

Пођимо даље. Имамо ли ми снаге да усмеримо своју пропаганду и агитацију у све класе становништва? Имамо, наравно. Наши економисти, који су често склони да то поричу, губе из вида онај диновски корак напред који је учинио наш покрет од 1894 (отприлике) до 1901 године. Будући прави „прирепаши“, они често живе у претставама давно минулог периода, периода почетка покрета. Онда је код нас заиста било невероватно мало

* — О света простота! Ред.

снага, онда је решеност да се потпуно посветимо раду међу радницима и да строго осуђујемо свако отступање од њега била природна и оправдана, онда се цео задатак састојао у томе да се учврстимо у радничкој класи. Сад је у покрет увучена огромна маса снага, нама прилазе сви најбољи претставници младог поколења образованих класа, свугде и на сваком месту по читавој унутрашњости морају да седе људи који су већ узимали или желе да узму учешћа у покрету, људи који нагињу социјал-демократији (док су се 1894 године руски социјал-демократи могли избројати на прсте). Један од основних политичких и организационих недостатака нашег покрета јесте — што ми не унемо запослити све те снаге, дати свима одговарајући посао (детаљније ћемо о томе говорити у следећој глави). Огромна већина тих снага потпуно је лишена могућности да „иде к радницима“, тако да о опасности одвлачења снаге од нашег основног рада не може бити ни говора. А да би се радницима дало право, свестрано и живо политичко знање, потребни су „своји људи“, социјал-демократи, свугде и на сваком месту, у свим друштвеним слојевима, на свим позицијама где се могу упознати унутрашње опруге нашег државног механизма. И потребни су такви људи не само у пропагандистичком и агитационом него још више у организационом погледу.

Има ли подлоге за делатност у свим класама становништва? Ко то не види, тај опет заостаје својом свесношћу иза спонтаног полета маса. Раднички покрет је изазвао и изазива и даље незадовољство код једних, наде у помоћ опозиције код других, свест о немогућности самодржавља и неизбежности његова слома код трећих. Ми бисмо само на речима били „политичари“ и социјал-демократи (као што то у стварности врло често бива) кад не бисмо били свесни свог задатка — искоришћавати све могуће манифестације незадовољства, скупљати и обрађивати све мрвице протеста, макар он био још у зачетку. Нећемо ни говорити о томе да ће сва многомилionска маса радног сељаштва,

кустара, ситних занатлија итд. увек жељно слушати речи колико толико вештог социјал-демократа. А зар је могуће наћи макар једну класу становништва у којој не би било људи, група и кружока незадовољних бесправљем и деспотизмом, и зато приступачних речима социјал-демократа као тумача горућих општедемократских потреба? А ко хоће да конкретно замисли ту политичку агитацију социјал-демократа у свим класама и слојевима становништва, томе ћемо указати на политичка разголићивања у широком смислу те речи као на главно (али, разуме се, не једино) средство те агитације.

„Ми морамо — писао сам у чланку „Од чега почети?“ („Искра“ бр. 4, мај 1901), о коме ћемо детаљно говорити ниже — пробудити код свих иоле свесних слојева народа страст за политичким разголићивањима. Не треба да нас збуњује то што су гласови политичког разголићивања данас тако слаби, ретки и бојажљиви. Узрок томе није никако неко опште мирење с политичком самовољом. Узрок је то што људи који су способни и спремни да разголићују немају трибине с које би могли говорити, — немају аудиторија који жељно слуша и бодрни говорнике, — што они не виде нигде у народу снаге којој би се вредело обраћати са жалбом против „свемоћне“ руске владе.. Ми сад можемо и морамо створити трибину за свенародно разголићивање царске владе; — та трибина мора бити социјал-демократски лист“*.

Такав идеални аудиториј за политичка разголићивања јесте радничка класа, којој је свестрано и живо политичко знање потребно пре свега и више од свега; која је најспособнија да то знање претвара у активну борбу, макар та борба и не обећавала никакве „опипљиве резултате“. А трибина за свенародно разголићивања може бити само општеруски лист. „Без политичког органа не може се у савременој Европи ни замислити покрет који заслужује име политичког покрета“, а Русија у том погледу, несумњиво, спада такође у савремену Европу. Штампана је код нас већ одавно постала снага — иначе влада не би трошила десетине хиљада

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 5, стр. 9—10. Ред.

рубаља на корумпирање штампе и на субвенционирање разних Каткова и Мешчерских. И није новост у апсолутистичкој Русији да је илегална штампа пробијала бране цензуре и приморавала легалне и конзервативне органе да о њој отворено говоре. Тако је било и седамдесетих и, чак, педесетих година прошлог века. А колико су данас шири и дубљи они народни слојеви који су спремни да читају илегалну штампу и да уче из ње „како живети и како умирати“, да употребимо речи једног радника који је послао писмо „Искри“ (бр. 7)²². Политичка разголићивања јесу исто тако објављивање рата влади као што су економска разголићивања објављивање рата фабриканту. И то објављивање рата има утолико већи морални значај уколико је та кампања разголићивања шира и јача, уколико је многобројнија и одлучнија друштвена класа која објављује рат да би почела рат. Зато су политичка разголићивања већ сама по себи једно од најмоћнијих средстава за дезорганизовање непријатељског система, средстава за одвајање од непријатеља његових случајних или привремених савезника, средстава за сејање мржње и неповерења међу сталним учесницима апсолутистичке власти.

Авангарда револуционарних снага моћи ће данас постати само партија која организује доиста свенародно разголићивања. А та реч: „свенародна“ има врло велику садржину. Огромна већина разголићивалаца из нерадничке класе (а да би се постало авангарда, потребно је привући друге класе) — трезвени су политичари и хладнокрвни људи који знају посао. Они врло добро знају како је опасно „жалити се“ чак и на нижег чиновника, акамоли на „свемоћну“ руску владу. И они ће се нама обратити са жалбом само онда кад виде да та жалба заиста може да утиче, кад виде да смо ми политичка снага. А да бисмо постали таква снага у очима људи са стране, потребно је да много и упорно радимо на повишењу своје свесности, иницијативности и енер-

1 Лењин: Шта да се ради?

гије; за то није довољно на теорију и праксу аријергарде прилепити етикету „авангарда“.

Али ако ми морамо узети на себе организовање доиста свенародних разголићивања владе, у чему ће се онда изразити класни карактер нашег покрета? — упитаће нас и већ нас пита претерано ревносан поклоник „тесне органске везе с пролетерском борбом“. — Па баш у томе што та свенародна разголићивања организујемо ми, социјал-демократи; — у томе што ће се осветљавање свих питања покренутих агитацијом давати у доследно социјал-демократском духу без икаквих попуштања намерним или ненамерним изопачавањима марксизма; — у томе што ће ту свестрану политичку агитацију водити партија која спаја у једну нераздвојну целину и притисак на владу у име читавог народа, и револуционарно васпитање пролетаријата, упоредо с одбраном његове политичке самосталности, и руковођење економском борбом радничке класе, искоришћавање оних њених спонтаних сукоба с њеним експлоататорима који буде и привлаче у наш табор нове и нове слојеве пролетаријата!

А једна од најкарактеристичнијих црта економизма јесте баш несхватање те везе — шта више: тог поклапања најнасушније потребе пролетаријата (свестрано политичко васпитавање путем политичке агитације и политичких разголићивања) и потребе општедемократског покрета. Несхватање се изражава не само у „Мартиновљевим“ фразама него и у позивањима, која су по смислу истоветна с тим фразама, на тобоже класно гледиште. Ево на пример како говоре о томе писци „економистичког“ писма у бр. 12 „Искре“*: „Тај исти основ-

* Због недостатка простора није нам било могуће да у „Искри“ исцрпно одговоримо на ово, за економисте ванредно карактеристично писмо. Ми смо се јако обрадовали његовој појави, јер су гласови о недоследности класног гледишта „Искре“ долазили до нас већ одавно и с најразличитијих страна, и ми смо само тражили згодну прилику или формулисани израз те тривијалне оптужбе, па да на њу одговоримо. А одговарати на нападе ми смо навикли не одбраном, него противнападом.

ни недостатак „Искре“ (прецењивање идеологије) узрок је њене недоследности у питањима односа социјал-демократије према разним друштвеним класама и правцима. Решивши путем теоретских конструкција...“ (а не путем „растења партиских задатака који расту заједно с партијом...“) „задатак непосредног прелаза на борбу против апсолутизма и осећајући, вероватно, сву тешкоћу тог задатка за раднике при садашњем стању ствари“... (и не само осећајући него и врло добро знајући да радницима тај задатак изгледа мање тежак него „економистичким“ интелектуалцима с њиховом бригом о малој деци, јер су радници спремни да се боре чак и за захтеве који не обећавају, говорећи језиком незаборавног Мартинова, никакве „опипљиве резултате“)... „али немајући стрпљења да чека да они приберу више снаге за ту борбу, „Искра“ почиње да тражи савезнике у редовима либерала и интелигенције“...

Да, да, ми смо стварно изгубили већ свако „стрпљење“ да „чекамо“ блажено време, које нам још одавно обећавају свакојаки „миритељи“, кад ће наши економисти престати да сваљују своју заосталост на раднике, да правдају недостатак своје енергије тобожњим недостатком снага код радника. Ми питамо наше економисте: у чему треба да се састоји „прибирање снага код радника за ту борбу“? Зар није очигледно да се оно састоји у политичком васпитавању радника, у разголићивању пред њима свих страна нашег одвратног самодржавља? И зар није јасно да су нам баш за тај рад потребни „савезници у редовима либерала и интелигенције“ који су спремни да заједно с нама разголићују политичку офанзиву на земце, учитеље, статистичаре, студенте итд? Зар је збиља тако тешко схватити ту необично „лукаву механику“? Зар вам П. В. Акселрод не говори непрестано већ од 1897 године: „Задатак стицања присталица и директних или индиректних савезника међу непролетерским класама руски социјал-демократи решавају пре свега и поглавито карактером пропагандистичке делатности у самом пролетаријату“?

А Мартинови и други економисти ипак и даље замишљају ствар тако да радници морају најпре у „економској борби против послодаваца и против владе“ прибрати снаге (за тредјунионистичку политику), и тек онда „прећи“, — по свој прилици, од тредјунионистичког „васпитавања активности“ на социјал-демократску активност!

„...У својим тражењима — настављају економисти — „Искра“ често силази с класног гледишта, заташкавајући класне противречности и истичући на први план опште незадовољство владом, иако су узроци и степен тог незадовољства код „савезника“ веома различити. Такав је, на пример, став „Искре“ према земству“... „Искра“ тобоже „обећава племићима који су незадовољни владином милостињом помоћ радничке класе, не рекавши при том ни речи о класној разлици тих слојева становништва“. Ако читалац узме чланке „Самодржавље и земство“ (бр. 2 и 4 „Искре“), о којима, вероватно, говоре писци писма, видеће да су ти чланци* посвећени односу владе према „благој агитацији сталешко-бирокуратског земства“, према „иницијативи чак имућних класа“. У чланку се каже да радник не сме да гледа равнодушно на борбу владе против земства, а земци се позивају да се ману благих говора и да кажу одлучну и оштру реч кад се пред владом појави у свој величини револуционарна социјал-демократија. С чим се ту не слажу писци писма? — не зна се. Мисле ли они да радник „неће разумети“ речи: „имућне класе“ и „сталешко-бирокуратско земство“? — да **потстицање** земаца да пређу од благих на оштре речи претставља „прецењивање идеологије“? Мисле ли они да радници могу „прибрати снаге“ за борбу против апсолутизма ако не буду знали какав је однос апсолутизма и према земству? Ни то се такође не зна. Јасно је само једно: да писци имају врло магловиту претставу о политичким

* А између тих чланака (бр. 3 „Искре“) штампан је чланак специјално о класним антагонизмима у нашем селу. (В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 4, стр. 394—401. Ред.)

задацама социјал-демократије. То је још јасније из њихове реченице: „Исти је такав“ (тј. и он „замрачује класне антагонизме“) „и став „Искре“ према студентском покрету“. Уместо да позивамо раднике да јавном демонстрацијом изјаве како право жариште насиља, изгреда и разуларености нису студенти, него руска влада (бр. 2 „Искре“), — требало је, вероватно, да штампано умовање у духу „Радничке мисли“! И такве мисли износе социјал-демократи у јесен 1901 године, после фебруарских и мартовских догађаја, уочи новог студентског полета, који показује да и у тој области „спонтаност“ протеста против самодржавља **престиже** свесно руковођење покретом од стране социјал-демократије. Спонтана тежња радника да устану у одбрану студентске које премлаћују полиција и козаци **престиже** свесну делатност социјал-демократске организације!

„Међутим, у другим чланцима — настављају писци писма — „Искра“ оштро осуђује сваке компромисе и устаје, на пример, у одбрану нетрпељивог држања гедиста“. Ми саветујемо људима који поволом неслагања међу данашњим социјал-демократима обично тако самоуверено и тако лакомислено изјављују да та неслагања тобоже нису битна и да она не оправдавају расцеп. — да добро размисле о тим речима. Могу ли у једној организацији успешно радити људи који кажу да смо ми учинили невероватно мало у ствари објашњавања непријатељства самодржавља према најразличитијим класама, у ствари упознавања радника с опозицијом најразличитијих слојева према самодржављу — и људи који у тој ствари виде „компромис“, очигледно компромис с теоријом „економске борбе против послодаваца и против владе“?

Ми смо говорили о потреби уношења класне борбе у село поводом четрдесетогодишњице ослобођења сељака (бр. 3**) и о неспојивости самоуправе и самодржавља поводом Витеова тајног меморандума (бр. 4); ми

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 4, стр. 388—393. Ред.
** Ibid., стр. 394—401. Ред.

смо поводом новог закона нападали на феудализам земљовласника и владе која им служи (бр. 8*) и поздравили илегални земски конгрес, потстичући земце да од понизних молби пређу на борбу (бр. 8**); — ми смо потстичали студенте који су почели да схватају потребу политичке борбе и да прелазе на њу (бр. 3), и у исто време шибали „крајње несхватање“ које су показале присталице „само студентског“ покрета позивајући студенте да не учествују у уличним демонстрацијама (бр. 3, поводом прогласа Извршног комитета московских студената од 25 фебруара); — ми смо раскринкавали „бесмислене снове“ и „лажну лицемерност“ либералних фарисеја из листа „Русија“³³ (бр. 5) и у исто време указивали на беснило владине главњаче која се „обрачунавала с мирним књижевницима, са старим професорима и научницима, с познатим либералним земцима“ (бр. 5: „Полициски налет на књижевност“); ми смо износили на видело прави значај програма „државног старања за побољшање услова живота радника“ и поздравили „драгоцену признање“ да је „боље реформама одозго предупредити захтеве одоздо него чекати последње“ (бр. 6***); — ми смо потстичали статистичаре који су протестовали (бр. 7) и осуђивали статистичаре-штрајкбрехере (бр. 9). Ко види у таквој тактици замрачивање класне свести пролетаријата и компромис с либерализмом, — тај тим самим показује да апсолутно не схвата прави значај програма „Creda“ и да de facto спроводи баш тај програм, ма колико га се он одрицао! Јер он тим самим вуче социјал-демократију к „економској борби против послодаваца и против владе“ и полаже оружје пред либерализмом, одричући се заједно да се активно меша у свако „либерално“ питање и да одређује свој, социјал-демократски став према том питању.

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 5, стр. 78—83. Ред.

** Ibid., стр. 84—85. Ред.

*** Ibid., стр. 71—72. Ред.

б) ЈОШ ЈЕДАНПУТ „КЛЕВЕТНИЦИ“, ЈОШ ЈЕДАНПУТ „МИСТИФИКАТОРИ“

Ове љубазне речи припадају, као што се читалац сећа, „Радничком делу“, које тако одговара на нашу оптужбу да оно „индиректно припрема терен за претварање радничког покрета у оруђе буржоаске демократије“. У својој душевној простоти „Радничко дело“ је закључило да та оптужба није ништа друго него полемички испад: ти пакосни догматичари решили су, бива, да нам кажу свакојаке непријатности: е, а шта може бити непријатније него бити оруђе буржоаске демократије? И ето, масним словима штампана се „деманти“: „ничим неулепшана клевета“ („Два конгреса“, стр. 30), „мистификација“ (31), „маскарада“ (33). Као Јупитер, „Радничко дело“ (иако оно не личи много на Јупитера) љути се баш зато што није у праву, доказујући својим брзоплетим псовкама неспособност да уђе у ток мисли својих противника. А није потребно много мислити да би се схватило зашто је свако клањање пред спонтанношћу масовног покрета, свако снижавање социјал-демократске политике до тредјунионистичке — баш припремање терена за претварање радничког покрета у оруђе буржоаске демократије. Спонтани раднички покрет сам по себи може створити (и неизбежно ствара) само тредјунионизам, а тредјунионистичка политика радничке класе јесте баш буржоаска политика радничке класе. Учешће радничке класе у политичкој борби и чак у политичкој револуцији не чини још никако њену политику социјал-демократском политиком. Да не мисли „Радничко дело“ да то пориче? Да не мисли оно да најзад изложи пред свима отворено и без увијања своје схватање горућих питања међународне и руске социјал-демократије? — О не, њему неће никад пасти нешто тако на памет, јер се оно чврсто држи оног метода који се може назвати методом „нема и није“. Ја нисам ја, коњ није мој, ја нисам кочијаш. Ми нисмо економисти, „Радничка мисао“ није економизам, у Ру-

сији уопште нема економизма. То је изванредно вешт и „политички“ метод, који има само ту малчице незгодну страну што органима који се њиме служе обично дају надимак: „шта желите?“.

„Радничком делу“ изгледа да је уопште буржоаска демократија у Русији „фантом“ („Два конгреса“, стр. 32)*. Срећни људи! Као ној, скривају они главу у песак, и замишљају да тако ишчезава све што је око њих. Низ либералних публициста који сваког месеца објављују свима свој тријумф поводом распадања и чак нестанка марксизма; низ либералних листова („СПБ. Ведомости“⁸⁴, „Русские Ведомости“ и многи други) који потстичу оне либерале који међу раднике уносе Брентаново схватање класне борбе и тредјунионистичко схватање политике; — плејада критичара марксизма чије је праве тенденције тако добро показао „Credo“ и чија литерарна роба једина без царина и трошарина шета по Русији; — оживљавање револуционарних несоцијал-демократских праваца, нарочито после фебруарских и мартовских догађаја; — све је то, дакле, фантом! И све то нема никакве везе с буржоаском демократијом!

„Радничко дело“, а и писци економистичког писма у бр. 12 „Искре“ требало би да „размисле о томе зашто су пролећни догађаји изазвали такво оживљавање револуционарних несоцијал-демократских праваца, уместо да изазову јачање ауторитета и престижа социјал-демократије“. — Зато што ми нисмо били на висини задатка, активност радничких маса испала је виша од

* Ту је и позивање на „конкретне руске прилике које фаталистички гурају раднички покрет на револуционарни пут“. Неће људи да схвате да револуционарни пут радничког покрета може бити и несоцијал-демократски пут! Та сва западноевропска буржоазија за време апсолутизма „гурала је“, свесно гурала раднике на револуционарни пут. А ми, социјал-демократи, не можемо се задовољити тиме. И ако ми ма чиме снижавамо социјал-демократску политику до спонтане, тредјунионистичке политике, ми баш тиме и идемо на руку буржоаској демократији.

наше активности, код нас се није нашло довољно припремљених револуционарних руководилаца и организатора који би добро познавали расположење у свим опозиционим слојевима и умели стати на чело покрета, претворити спонтану демонстрацију у политичку, проширити њен политички карактер итд. У таквој ситуацији нашим заостајањем неизбежно ће се користити покретнији, енергичнији револуционари несоцијал-демократи, и радници, ма како се они пожртвовано и енергично тукли с полицијом и војском, ма како они револуционарно иступали, биће само снага која помаже те револуционаре, биће аријетгарда буржоаске демократије, а не социјал-демократска авангарда. Узмите немачку социјал-демократију, од које наши економисти желе да узму само њене слабе стране. Зашто пиједан политички догађај у Немачкој не остаје без утицаја на све веће и веће јачање ауторитета и престижа социјал-демократије? Зато што је социјал-демократија увек испред свих у најреволуционарнијој оцени тог догађаја, у одбрани сваког протеста против тираније. Она се не уљуљкује резоновањима да ће економска борба гурнути раднике на питање њихова бесправља и да конкретни услови фаталистички гурају раднички покрет на револуционарни пут. Она се меша у све области и у сва питања друштвеног и политичког живота, и у питање Виљемова одбијања да потврди избор градоначелника из редова буржоаских прогресиста (наши економисти нису још успели да увере Немце да је то, у суштини, компромис с либерализмом!), и у питање доношења закона против „неморалних“ књига и слика, и у питање владина утицања на избор професора итд., итд. Они су свугде испред свих, будући политичко незадовољство у свим класама, будући сањиве, гурајући напред оне који заостају, дајући свестран материјал за развитак политичке свести и политичке активности пролетаријата. И захваљујући томе чак и свесни непријатељи социјализма пуни су поштовања према напредном политичком борцу, и дешава се да често неки важан докуменат не

само из буржоаских него чак и бирократских и дворских кругова долази неким чудом у редакцију „Vorwärts-a“.

Ето где је одгонетка оне привидне „противречности“ коју толико не може да схвати „Радничко дело“ да оно само диже руке и виче: „маскарада“! Замислите стварно: ми, „Радничко дело“, сматрамо за основно масовни раднички покрет (и штампамо то масним словима!), ми упозоравамо све и сваког да се чувају преумањивања значаја спонтаног елемента, ми хоћемо да дамо самој, самој, самој економској борби политички карактер, ми хоћемо да останемо у тесној и органској вези с пролетерском борбом! А нама кажу да спремамо терен за претварање радничког покрета у оруђе буржоаске демократије. И ко то каже? Људи који праве „компромис“ с либерализмом, мешајући се у свако „либерално“ питање (каквог ли несхватања „органске везе с пролетерском борбом“!), обраћајући тако много пажње и на студенте и чак (страшно!) на земце! Људи који уопште хоће да поклоне велики (у поређењу с економистима) проценат својих снага делатности међу не-пролетерским класама становништва! Зар то није „маскарада“??

Јадно „Радничко дело“! Да ли ће оно икад моћи да одгонетне ту лукаву механику?

IV

СИТНИЧАРСТВО ЕКОНОМИСТА И ОРГАНИЗАЦИЈА РЕВОЛУЦИОНАРА

Тврђења „Радничког дела“, која смо напред анализирали, да је економска борба најшире применљиво средство политичке агитације, да је наш задатак сад — дати самој економској борби политички карактер итд., израз су уског схватања не само наших политичких него и наших организационих задатака. За „економску борбу против послодаваца и против владе“ апсолутно није потребна — и зато се на таквој борби не може ни изградити — општеруска централизована организација, која би уједињавала у један општи напад све могуће манифестације политичке опозиције, протеста и револта, организација која би се састојала од револуционара по професији и којом би руководиле праве политичке вође целог народа. То је и разумљиво. Карактер организације сваке институције природно је и неизбежно одређен садржином делатности те институције. Зато „Радничко дело“ својим напред анализираним тврђењима освештава и озаконљује не само ускост политичке делатности него и ускост организационог рада. Као и увек, оно је и у овом случају орган чија свесност полаже оружје пред спонтаношћу. А међутим клањање пред облицима организације који настају спонтано, отсуство свести о томе колико је наш организациони рад узак и примитиван, колико смо ми још „ситничари“ у тој важној области, отсуство те свести, велим, прет-

ставља праву болест нашег покрета. Само се по себи разуме, то није болест опадања, него болест растења. Али баш сад кад талас спонтаног револта заплускује, може се рећи, нас као руководиоце и организаторе покрета, нарочито је потребна најнепомирљивија борба против сваке одбране заостајања, против сваког озакоњавања ускости у тој ствари, нарочито је потребно пробудити у сваком ко учествује у практичном раду или се тек спрема да га се лати — незадовољство са ситничарством које код нас влада и чврсту решеност да се ослободимо њега.

а) ШТА ЈЕ СИТНИЧАРСТВО?

Да покушамо на то питање одговорити једном малом сликом делатности типичног социјал-демократског кружока из 1894—1901 године. Ми смо већ указивали на опште одушевљавање марксизмом код школске омладине тог периода. То одушевљавање типало се, разуме се, не само и чак не толико марксизма као теорије, него као одговора на питање: „шта да се ради?“, као позива да се иде у бој против непријатеља. И нови борци ишли су у бој с невероватно примитивним наоружањем и припремом. У већини случајева чак није било готово никаквог наоружања ни апсолутно никакве припреме. Ишли су у бој као сељаци од плуга, зграбивши само батину. Кружок студената, без икакве везе са старим активистима покрета, без икакве везе с кружоцима у другим крајевима или чак у другим деловима града (или у другим школама), без икакве организације појединих сектора револуционарног рада, без икаква систематског плана делатности за колико толико већи период, успоставља везе с радницима и лаћа се посла. Кружок постепено развија све ширу и ширу пропаганду и агитацију, привлачи чињеницом свог иступања симпатије доста широких слојева радника, симпатије извесног

дела образованог друштва, које даје новац и ставља на располагање „Комитету“ нове и нове групе омладине. Расте привлачна снага комитета (или савеза борбе), расте размах његове делатности, и он проширује ту делатност сасвим спонтано: они исти људи који су пре годину дана или пре неколико месеци иступали у студентским кружоцима и решавали питање: „куда да се иде?“, који су успостављали и одржавали везе с радницима, састављали и издавали летке, успостављају везе с другим групама револуционара, набављају литературу, лаћају се издавања месног листа, почињу да говоре о организовању демонстрација, прелазе најзад на отворене војне операције (при чему та отворена војна операција може бити, према приликама, и први агитациони летак, и први број листа и прва демонстрација). И обично већ први почетак тих операција повлачи за собом одмах потпуну провалу. Одмах и потпуну баш зато што те војне операције нису биле резултат систематског, унапред смишљеног и постепено припремљеног плана дуге и упорне борбе, него просто спонтана растење традиционалног рада у кружоцима; зато што је полиција, природно, готово увек знала све главне вође месног покрета, који су се „препоручили“ још из студентских клупа, и само је чекала најповољнији моменат за хапшење, намерно пуштајући да се кружок довољно разрасте и развије, да би добила опипљив *corpus delicti*^{*}, и намерно остављајући увек неколико познатих јој лица „за семе“ (како гласи технички израз који употребљавају, колико ја знам, и наши и жандарми). Таква рат мора човек упоредити с походом сељачких гомила наоружаних батинама против модерне војске. И треба се само дивити виталности покрета, који се шири, растао и одржавао победе без обзира на потпуно одсуство припреме код бораца. Додуше, с историског гледишта, примитивност наоружања била је у почетку не само неизбежна него чак и законита, као један од

* — доказ. Ред.

услова широког привлачења бораца. Али чим су почеле озбиљне војне операције (а оне су почеле, у суштини, већ од летњих штрајкова 1896 године), — недостаци наше војне организације почели су се све јаче и јаче осећати. Збунивши се у први мах и учинивши низ грешака (као што је проглас грађанству у коме се описују злочини социјалиста или протеривања радника из престоница у индустријске центре провинције), влада се убрзо прилагодила новим условима борбе и умела је да постави на одговарајућа места своје, потпуно модерно наоружане, одреде провокатора, шпијуна и жандарма. Погроми су почели бивати тако чести, обухватати толику масу лица, брисати тако чисто месне кружоке да је радничка маса губила буквално све руководиоце, покрет добијао невероватно скоковит карактер, и апсолутно није било могуће успоставити никакав континуитет и повезаност рада. Невероватно велика расцепканост месних активиста, случајан састав кружока, неприпремљеност и узак хоризонт у области теоретских, политичких и организационих питања били су неизбежан резултат описаних услова. Услед наше недовољне упорности и конспиративности ствар је дошла дотле да раднике у неким местима обузима неповерење према интелигенцији и они се ње клоне: интелектуалци, веле они, због своје непромишљености доводе до провала!

Да су то ситничарство напоследку сви социјал-демократи који мисле почели осећати као болест, — то зна свако ко је иоле упознат с покретом. А да читалац који с њим није упознат не би помислио да ми вештачки „конструирамо“ специјални стадиј или специјалну болест покрета, — ми ћемо се позвати на већ једанпут поменутог сведока. Нека се не љуте на нас због дугачког цитата.

„Ако постепени прелаз на ширу практичну делатност — пише В—в у бр. 6 „Радничког дела“, — прелаз који се налази у директној зависности од општег прелазног времена које преживљаје руски раднички покрет, претставља карактеристичну

црту... постоји још једна, не мање занимљива црта у општем механизму руске радничке револуције. Ми имамо на уму општи недостатак револуционарних снага способних за акцију* који се осећа не само у Петрограду него и у целој Русији. С општим оживљавањем радничког покрета, с општим развитком радничке масе, са све чешћим случајевима штрајкова и са све отворенијом масовном борбом радника, која појачава прогањања, хапшења, депортирања и протеривања од стране владе, тај недостатак квалитативно високих револуционарних снага постаје све приметнији и несумњиво, не остаје без утицаја на дубину и општи карактер покрета. Многи штрајкови протичу без снажног и непосредног утицаја револуционарних организација... осећа се оскудица у агитационим лежима и илегалној литератури... раднички кружоци остају без агитатора... Упоредо с тим осећа се стална оскудица у новчаним средствима. Једном речи, пораст радничког покрета иде испред пораста и развитка револуционарних организација. Бројни састав активних револуционара исувише је мали да би могао усретсредити у својим рукама утицај на сву умораласалу радничку масу, да би могао свим немирима дати бар мало усклађености и организованости... Поједини кружоци, поједини револуционари нису окупљени, нису уједињени, не чине јединствену, снажну и дисциплиновану организацију с плански развијеним деловима... И, напоменувши да брзо појављивање нових кружока уместо разбијених „доказује само виталност покрета... али не показује још постојање довољног броја потпуно способних револуционара“, писац закључује: „Практична неприпремљеност петроградских револуционара одражава се и у резултатима њихова рада. Последњи процеси, нарочито процеси група „Самоослобођење“ и „Ворба рада против капитала“³⁵, показали су јасно да млади агитатор, који није детаљно упознат с условима рада и, према томе, агитације у извесној фабрици, који не зна принципе конспирације и који је усвојио“ (да ли је усвојио?) „само опште погледе социјал-демократије, може да ради неких 4, 5, 6 месеци. Затим долази хапшење, које често повлачи за собом уништење читаве организације или у најмању руку једног њена дела. Пита се: да ли је могућа успешна и плодна делатност групе ако се живот те групе мери месецима?... Очигледно, недостатке постојећих организација не треба у потпуности приписивати само прелазном времену... очигледно, квантитативни и, што је главно, квалитативни састав активних организација игра овде важну улогу, и први задатак наших социјал-демократа... мора бити реално уједињење организација уз строг избор чланова“.

* Курзив је свуда мој.

6) СИТНИЧАРСТВО И ЕКОНОМИЗАМ

Морамо се сад задржати на питању које се сигурно већ намеће сваком читаоцу. Може ли се довести у везу то ситничарство, као болест растења својствена читавом покрету, с економизмом, као с једном од струја у руској социјал-демократији? Ми мислимо да може. Практична неприпремљеност, неупућеност у организациони рад, заједничка је доиста свима нама, убрајајући ту и оне који су од самог почетка непоколебљиво стајали на гледишту револуционарног марксизма. И због неприпремљености, саме по себи, нико не би могао, наравно, ни кривити практичаре. Али поред неприпремљености у појам „ситничарства“ улази још и нешто друго: узак размах читавог револуционарног рада уопште, несхватање да се на бази тог уског рада не може ни изградити добра организација револуционара, напослетку — и то је најглавније — покушаји да се та ускост оправда и уздигне до нарочите „теорије“, тј. клањање пред спонтаношћу и у тој области. Чим су се испољили такви покушаји, — постало је несумњиво да је ситничарство повезано с економизмом и да се ми нећемо ослободити ускости наше организационе делатности док се не ослободимо економизма уопште (тј. уског схватања и теорије марксизма и улоге социјал-демократије и њених политичких задатака). А ти су се покушаји испољили у два правца. Једни су почели говорити: радничка маса није још ни сама истакла оне широке и борбене политичке задатке које јој „натурају“ револуционари, она се још мора борити за непосредне политичке захтеве, водити „економску борбу против послодаваца и против владе“* (а тој борби, „приступачној“ масовном покрету, одговара природно и „приступачна“ чак и најнеприпремљенијој омладини организација). Други, који су далеко од сваке „постепености“, почели су говорити: могуће је и треба „извр-

* „Радничка мисао“ и „Радничко дело“, нарочито „Одговор“ Плеханову.

шити политичку револуцију“, али за то није никако потребно стварати јаку организацију револуционара која би васпитавала пролетаријат за непоколебљиву и упорну борбу; за то је доста да се сви ми латимо „приступачне“ и познате већ батине. Говорећи без алегоричности — да организујемо генерални штрајк*; или да оживимо „млитав“ ток радничког покрета путем „ексцитативног терора“**. Оба ова правца, и опортунисти и „револуционисти“, полажу оружје пред владајућим ситничарством, не верују у могућност ослобођења од њега, не схватају наш први и најпречи практични задатак: створити организацију револуционара која може да обезбеди енергију, постојаност и континуитет политичке борбе.

Ми смо малопре навели речи Б—ва: „пораст радничког покрета иде испред пораста и развитка револуционарних организација“. Ово „драгоцено саопштење непосредног посматрача“ (мишљење редакције „Радничког дела“ о чланку Б—ва) има за нас двоструку вредност. Оно показује да смо ми били у праву кад смо основни узрок садашње кризе у руској социјал-демократији гледали у заостајању руководиоца („идеолога“, револуционара, социјал-демократа) за спонтаним полетом маса. Оно показује да сва она резоновања писаца економистичког писма (у бр. 12 „Искре“), Б. Кричевског и Мартинова, о опасности преумањивања значаја спонтаног елемента, сиве свакодневне борбе, о тактици-процесу итд., — претстављају слављење и одбрану ситничарства. Ти људи, који без презриве гримасе не могу изговорити реч „теоретичар“, који своје клечање пред најобичнијом неприпремљеношћу и неразвијеношћу казивају „њухом за живот“, показују фактички несхватање наших најпречих практичних задатака. Људима који су заостали говоре: идите у ко-

* Брошура: „Ко ће извршити политичку револуцију?“ — у зборнику: „Пролетерска борба“ изданом у Русији. Поново је издао Кијевски комитет.

** „Препород револуционизма“ и „Слобода“.

рак! не трчите напред! Људима који пате од недостатка енергије и иницијативе у организационом раду, од недостатка „планова“ широке и смеле организације посла говоре о „тактици-процесу“! Основни наш грех састоји се у **снижавању** наших политичких и организационих задатака до непосредних, „опипљивих“, „конкретних“ интереса свакодневне економске борбе, — а нама и даље гуде: самој економској борби треба дати политички карактер! Још једанпут: то је буквално онај исти „њух за живот“ који је показивао јунак из народне приче који је гледајући спровод викао: „дабогда и сутра носили!“

Сетите се с каквом су невероватном, заиста „нарцисовском“ надменошћу ти мудраци поучавали Плеханова: „радничким **кружоцима** су уопште (sic!) неприступачни политички задаци у стварном, **практичном** смислу те речи, тј. у смислу целисходне и успешне **практичне** борбе за политичке захтеве“ („Одговор редакције „Радничког дела““, стр. 24). Има кружока и кружока, господо! Кружоку „ситничара“, наравно, неприступачни су политички задаци, све док ти ситничари не постану свесни свог ситничарства и док га се не ослободе. А ако су ти ситничари још уз то заљубљени у своје ситничарство, ако они реч „практичан“ стално пишу курзивом и уображавају да практичност тражи снижавање својих задатака до нивоа схватања најзаосталијих слојева масе, — онда, разуме се, тим ситничарима нема спаса и њима су, доиста, **уопште неприступачни политички задаци**. Али кружоку корифеја типа Алексејева и Мишкина, Халтурина и Жељабова, приступачни су политички задаци у најстварнијем, у најпрактичнијем смислу те речи, приступачни су баш зато и утолико уколико њихова ватрена проповед налази одјека код масе која се спонтано буди, уколико њихову узаврелу енергију прихвата и подржава енергија револуционарне класе. Плеханов је имао хиљаду пута право кад је не само показао ту револуционарну класу, не само доказао неизбежност и неминовност

њена спонтаног буђења, него и поставио чак и пред „радничке кружоке“ високи и велики политички задатак. А ви се позивате на после тога настали масовни покрет зато да бисте **снизили** тај задатак, — зато да бисте **сузили** енергију и размах делатности „радничких кружока“. Шта је то до заљубљеност ситничара у своје ситничарство? Ви се хвалите својом практичношћу, а не видите чињеницу познату сваком руском практичару: каква чуда може учинити у револуционарном послу енергија не само кружока, него чак и поједине личности. Или ви мислите да у нашем покрету не може бити корифеја каквих је било седамдесетих година прошлог века? Зашто не би могло бити? Зато што смо мало припремљени? Али ми се припремамо, припремаћемо се и припремићемо се! Додуше, на устајалој води „економске борбе против послодавца и против владе“ ухватила се код нас, на несрећу, жабоквечина, појавили су се људи који падају на колена и моле се пред спонтаношћу, гледајући с пијететом (како је рекао Плеханов) на „задњицу“ руског пролетаријата. Али ми ћемо знати да се ослободимо те жабоквечине. Баш сад руски револуционар, руковођен истински револуционарном теоријом, ослањајући се на истински револуционарну класу која се спонтано буди, може напослетку — напослетку! — усправити се потпуно и развити све своје херкуловске снаге. За то је потребно само да у маси практичара, у још већој маси људи који маштају о практичном раду још од школске клупе, сваки покушај снижавања наших политичких задатака и размаха нашег организационог рада наиђе на потсмех и презир. И ми ћемо то постићи, не брините, господо!

У чланку „Од чега почети“? писао сам против „Радничког дела“: „За 24 часа може се променити тактика агитације по неком специјалном питању, тактика спровођења неког детаља партиске организације, али променити не само за 24 часа него чак и за 24 месеца своје погледе на то да ли је уопште потребна, увек и безусловно, борбена организација и политичка агита-

ција у маси могу само људи без икаквих принципа¹⁰. „Радничко дело“ одговара: „Ова оптужба од стране „Искре“, једина која претендује на то да буде конкретна, потпуно је неоснована. Читаоци „Радничког дела“ добро знају да смо ми од самог почетка не само позивали на политичку агитацију не чекајући појављивање „Искре“ ... (говорећи при томе да је не само радничким кружоцима „него и масовном радничком покрету немогуће постављати као први политички задатак — обарање апсолутизма“, већ само борбу за непосредне политичке захтеве, и да ће „непосредни политички захтеви постати приступачни маси после једног или, у крајњем случају, неколико штрајкова“) ... „него и својим издањима достављали из иностранства једини социјал-демократски политичкоагитациони материјал друговима који раде у Русији“ ... (при чему сте у том једином материјалу не само примењивали најширу политичку агитацију само на бази економске борбе него сте напослетку дошли до закључка да је та сужена агитација „најшире применљива“. И ви не опажете, господо, да ваша аргументација доказује баш неопходну потребу појављивања „Искре“ — јер је материјал те врсте био једини материјал — и неопходну потребу борбе „Искре“ против „Радничког дела“?) ... „С друге стране, наша издавачка делатност је на делу припремала тактичко јединство партије“ ... (јединство уверења да је тактика процес растења партиских задатака који расту заједно с партијом? Драгоценост јединство!) ... „и тим самим могућност „борбене организације“, за чије је стварање Савез чинио уопште све што може чинити једна загранична организација“ („Радничко дело“ бр. 10, стр. 15). Узалудан покушај извлачења! Да сте ви чинили све што сте могли чинити, то ја нисам никад ни мислио порицати. Ја сам тврдио и тврдим да вам кратковидост вашег схватања сужава границе „оног што можете“. Смешно је и говорити о „борбеној организацији“ за борбу за

¹⁰ В. И. Ленин. Сочиненија, 4 изд., том 5, стр. 6. Ред.

„непосредне политичке захтеве“ или за „економску борбу против послодаваца и против владе“.

Али ако читалац хоће да види бисере „економистичке“ заљубљености у ситничарство, он се, разуме се, мора окренути од еклектичког и непостојаног „Радничког дела“ к доследној и одлучној „Радничкој мисли“. „Сад две речи специјално о такозваној револуционарној интелигенцији, — писао је Р. М. у „Посебном прилогу“, стр. 13, — она је, додуше, више пута показала на делу своју пуну спремност да „ступи у одлучну борбу против царизма“. Несрећа је само у томе што је наша револуционарна интелигенција, коју немилосрдно прогони политичка полиција, сматрала борбу против те политичке полиције за политичку борбу против самодржавља. Зато за њу још једнако остаје необјашњено питање: „откуда узети снаге за борбу против самодржавља?“

Зар се ишта може мерити с тим величанственим ниподацртавањем борбе против полиције од стране поклоника (у рђавом смислу поклоника) спонтаног покрета? Нашу конспирациску невештину он је спреман да оправда тиме што нама, при спонтаном масовном покрету, није ни важна, у суштини, борба против политичке полиције!! Овај монструозни закључак потписао је мало, мало ко: толико је код свих постало акутно питање недостатака наших револуционарних организација. Али ако га не потпише на пример Мартинов, он ће то учинити само зато што не уме или нема храбрости да у својим поставкама иде до краја. Зар „задатак“ као што је истицање, од стране масе, конкретних захтева који обећавају опипљиве резултате тражи нарочиту бригу о стварању чврсте, централизоване, борбене организације револуционара? зар тај „задатак“ не испуњава и маса која се уопште не „бори против политичке полиције“? И не само то: зар би се тај задатак могао испунити кад се њега не би прихватили, поред неколицине руководилаца, и (у огромној већини) такви радници који су уопште неспособни да се „боре против

политичке полиције“? Такви радници, просечни људи из масе, кадри су показати циновску енергију и самопожртвовање у штрајку, у уличној борби против полиције и војске, кадри су (и једино они могу) **решити** исход целокупног нашег покрета; — али баш борба против политичке полиције тражи нарочита својства, тражи револуционаре **по професији**. И ми се морамо бринути не само за то да маса „истиче“ конкретне захтеве него и за то да радничка маса „истиче“ у све већем броју те револуционаре по професији. Тако смо дошли до питања о односу између организације професионалних револуционара и чисто радничког покрета. То питање, које се мало одразило у литератури, много је интересовало нас, „политичаре“, у разговорима и дискусијама с друговима који више или мање нагињу економизму. На њему се вреди нарочито задржати. Али најпре да завршимо с још једним цитатом илустрацију наше тезе о повезаности ситничарства с економизмом.

„Група „Ослобођење рада“ — писао је г. Н. Н.³⁶ у свом „Одговору“ — тражи директну борбу против владе, не измеривши где је материјална снага за ту борбу, не показавши где су путеви за њу“. И, подвукавши последње речи, писац уз реч „путеви“ ставља ову напомену: „Та околност не може се објаснити конспиративним циљевима, јер у програму није реч о завери, него о **масовном покрету**. А маса не може ићи тајним путевима. Зар је могућ тајни штрајк? Зар је могућа тајна манифестација и тајна петиција?“ („Vademecum“, стр. 59). Писац је дошао до саме те „материјалне снаге“ (организатори штрајкова и манифестација) и до „путева“ за борбу, али је ипак остао у великој недоумици, јер се он „клања“ пред масовним покретом, тј. гледа на њега као на нешто што нас **ослобађа** наше, револуционарне, активности, а не као на нешто што треба да бодри и да **потстиче** нашу револуционарну активност. Тајни штрајк је немогућ — за његове учеснике и за лица која су у непосредном додиру с њим. Али за масу руских радника тај штрајк може остати (и у већини слу-

чаједа остаје) „тајним“, јер ће се влада побринути да прекине сваку везу са штрајкачима, побринуће се да онемогући свако ширење вести о штрајку. А ту је већ потребна специјална „борба против политичке полиције“, борба коју никад не може активно водити тако широка маса као што је она која учествује у штрајковима. Ту борбу морају организовати „по свим правилима уметности“ људи који се професионално баве револуционарним радом. Организација те борбе није постала **мање потребна** зато што се у покрет спонтано укључује маса. Напротив, услед тога организација постаје **још потребнија**, јер ми социјалисти не бисмо испунили своје директне дужности према маси кад не бисмо могли спречити полицију да учини тајним (а понекад и сами припремали тајно) сваки штрајк и сваку манифестацију. А ми то **можемо** баш зато што ће маса која се спонтано буди **истицати такође из своје средине** све већи и већи број „револуционара по професији“ (ако нам не падне на памет да на све могуће начине позивамо раднике да тапкају на месту).

в) ОРГАНИЗАЦИЈА РАДНИКА И ОРГАНИЗАЦИЈА РЕВОЛУЦИОНАРА

Ако се појам политичке борбе за социјал-демократа поклапа с појмом „економске борбе против послодавца и владе“, природно је очекивати да ће се за њега појам „организација револуционара“ мање или више поклапати с појмом: „организација радника“. И то се заиста догађа, тако да ми, разговарајући о организацији, испадамо буквално људи који говоре разним језицима. Сећам се као данас, на пример, разговора с једним доста доследним економистом, кога раније нисам познавао. Повео се разговор о брошури: „Ко ће извршити политичку револуцију?“, и ми смо се брзо сложили да је основни недостатак брошуре — игнорисање питања ор-

ганизације. Већ смо мислили да смо солидарни један с другим, — али... разговор тече даље и испоставља се да ми говоримо о различитим стварима. Мој сабеседник оптужује писца због игнорисања штрајкачких каса, друштава за узајамну помоћ итд., ја сам, међутим, имао пред очима организацију револуционара, неопходну за „извршење“ политичке револуције. И чим се показало то неслагање, — не сећам се да сам се уопште више могао сложити у ма ком принципијелном питању с тим економистом!

У чему је био извор наших неслагања? Баш у томе што економисти стално скрећу са социјал-демократизма на тредјунионизам и у организационим, као и у политичким, задацима. Политичка борба социјал-демократије кудикамо је шира и сложенија од економске борбе радника против послодаваца и владе. Исто тако (и услед тога) организација револуционарне социјал-демократске партије неизбежно мора бити **друкчија** него организација радника за економску борбу. Организација радника мора бити, прво, струковна; друго, она мора бити што шира; треће, она мора бити што мање конспиративна (ја говорим, разуме се, овде и даље, имајући у виду само апсолутистичку Русију). Напротив, организација револуционара мора обухватати пре свега и поглавито људе чија је професија револуционарна делатност (зато ја и говорим о организацији револуционара, имајући у виду револуционаре социјал-демократе). Пред тим заједничким обележјем чланова такве организације мора се потпуно брисати свака разлика између радника и интелектуалаца, да и не говоримо о разлици између појединих струка једних и других. Та организација неминовно мора бити не много широка и што конспиративнија. Да се задржимо на тој тројакој разлици.

У земљама с политичком слободом разлика између струковне и политичке организације потпуно је јасна, као што је јасна и разлика између тредјуниона и социјал-демократије. Наравно, односи ове друге према пр-

вима неизбежно варирају у разним земљама, према историским, правним и другим условима, — они могу бити више или мање тесни, сложени итд. (они морају бити, с нашег гледишта, што тешњи и што мање сложени), али о поклапању организације струковних савеза с организацијом социјал-демократске партије у слободним земљама не може се ни говорити. У Русији пак јарем самодржавља брише, на први поглед, сваку разлику између социјал-демократске организације и радничког савеза, јер су сви раднички савези и сви кружоци забрањени, јер је главна манифестација и оруђе економске борбе радника — штрајк — у њој уопште кривични (а понекад чак и политички!) преступ. На тај начин наши услови, с једне стране, јако „наводе“ раднике који воде економску борбу на политичка питања, а, с друге стране, „наводе“ социјал-демократе на мешање тредјунионизма и социјал-демократизма (и наши Кричевски, Мартинови и К^о, ревносно говорећи о „навођењу“ прве врсте, не опажају „навођење“ друге врсте). Замислите људе који су са 99 процената апсорбовани „економском борбом против послодаваца и владе“. Једни од њих у току читавог периода своје делатности (4—6 месеци) ниједанпут неће наићи на питање о потреби сложеније организације револуционара; други ће „наћи“, можда, на релативно широко распрострањеној бернштајнјанску литературу, из које ће поцрпсти уверење о огромној важности „прогресивног тока сиве свакодневне борбе“. Најзад, трећи ће се, можда, одушевити саблажњивом идејом да покажу свету нов пример „тесне и органске везе с пролетерском борбом“, везе струковног и социјал-демократског покрета. Уколико касније нека земља ступа на арену капитализма, према томе и радничког покрета — могу резонovati ти људи — утолико више могу социјалисти узимати учешћа у струковном покрету и пружати му помоћ, утолико мање може и мора бити несоцијал-демократских струковних савеза. Довде је такво резоновање сасвим правилно, али несрећа је у томе што они иду још даље и сањају о

потпуном стапању социјал-демократизма и тредјунионизма. Ми ћемо одмах видети на примеру „Статута петроградског Савеза борбе“ како се такви снови штетно одражавају на наше организационе планове.

Организације радника за економску борбу морају бити струковне организације. Сваки социјал-демократ-радник мора колико може помагати те организације и активно радити у њима. То је тачно. Али никако није у нашем интересу захтевати да чланови „еснафских“ савеза могу бити само социјал-демократи: то би сузило размере нашег утицаја на масу. Нека у еснафском савезу учествује сваки радник који схвата потребу уједињавања ради борбе против послодаваца и против владе. Сам циљ еснафских савеза не би се могао постићи кад они не би уједињавали све оне који су дошли бар до тог елементарног степена свести, кад ти еснафски савези не би били врло широке организације. И уколико су те организације шире, утолико ће шири бити и наш утицај на њих, утицај који се врши не само „спонтаним“ развитком економске борбе него и директним, свесним деловањем социјалистичких чланова савеза на другове. Али при широком саставу организације немогућа је строга конспирација (која захтева кудикамо више спреме него што је потребно за учешће у економској борби). Како да се помири та противречност између потребе широког састава и строге конспирације? Како да се постигне то да еснафске организације буду што мање конспиративне? За то могу постојати, уопште говорећи, само два пута: или легализација еснафских савеза (која је у неким земљама претходила легализацији социјалистичких и политичких савеза) или задржавање организације илегалне, али толико „слободне“, мало оформљене, *lose*, како кажу Немци, да би се конспирација за масу чланова сводила готово на нулу.

Легализација несоцијалистичких и неполитичких радничких савеза у Русији већ је почела, и не може бити никакве сумње да ће сваки корак нашег социјал-демократског радничког покрета који брзо расте умно-

жавати и стимулирати покушаје те легализације, — покушаје који долазе углавном од присталица постојећег система, али донекле и од самих радника и од либералне интелигенције. Заставу легализације истакли су већ Васиљеви и Зубатови, помоћ су јој већ обећали и дали господа Озерови и Вормси, међу радницима има већ следбеника нове струје. И отсад ми морамо водити рачуна о тој струји. Како да водимо рачуна, — о томе тешко да међу социјал-демократима могу бити два мишљења. Ми смо дужни да непрестано раскривавамо свако учешће Зубатовâ и Васиљевâ, жандарма и попова у тој струји и да објашњавамо радницима праве намере тих учесника. Ми смо дужни показивати тако исто и све помирљиве, „хармоничне“ тонове, који ће избијати у говорима либералних политичара на јавним радничким скупштинама, — без обзира узимају ли они те тонове из свог искреног уверења желећи мирну сарадњу класа, или из жеље да се додворе властима, или, напослетку, просто из невештине. Ми смо дужни, најзад, да упозоравамо раднике на ону клопку коју им често поставља полиција, меркајући на тим јавним скупштинама и у дозвољеним друштвима „људе с револуционарном жицом“, покушавајући да преко легалних организација убади провокаторе и у илегалне организације.

Али радити све то — никако не значи заборављати да ће на крају крајева легализација радничког покрета донети корист баш нама, а не њипошто Зубатовима. Напротив, баш својом разголићивалачком кампањом ми ћемо и одвојити кукољ од пшенице. На кукољ смо већ показали. Пшеница — то је привлачење пажње још ширих и најзаосталијих слојева радника к социјалним и политичким питањима, то је ослобођење нас, револуционара, од функција које су запрavo легалне (растурање легалних књига, узајамна помоћ итд.) и чији ће нам развитак неизбежно давати све већи и већи материјал за агитацију. У том смислу ми можемо и морамо рећи Зубатовима и Озеровима: трудите се, господа, трудите! Уколико ви постављате радницима клопку (било

у смислу директног провокаторства било у смислу „поштеног“ кварења радника „струвизмом“) — ми ћемо се већ побринути да вас раскривамо. Уколико ви чините стварни корак напред, — макар и у облику „нај-несмелијег цикцака“, али корак напред — ми ћемо рећи: изволите! Стварни корак напред може бити само стварно, макар и минијатурно, проширење простора за раднике. А свако такво проширење биће од користи нама и убрзаће појављивање таквих легалних друштава у којима неће провокатори хватати социјалисте, него ће социјалисти хватати адепте. Једном речи, наш посао је сад — борити се против кукоља. Наш посао није да гајимо пшеницу у саксијама. Чупајући кукољ, ми самим тим чистимо тло на коме ће моћи да ниче семе пшенично. И док се Афанасији Ивановићи и Пулхерије Ивановне баве собним гајењем биљака, ми треба да спремамо жетеоце који ће знати и да косе данашњи кукољ и да жању сутрашњу пшеницу*.

Дакле, путем легализације решавати питање стварања што мање конспиративне и што шире струковне организације ми не можемо (али било би нам врло мило кад би нам Зубатови и Озерови отворили бар делимичну могућност таквог решавања, — ради чега се морамо борити што енергичније против њих!). Остаје пут илегалних струковних организација, и ми морамо пружити сваку помоћ радницима, који већ ступају (као што сасвим тачно знамо) на тај пут. Струковне организације могу не само донети велику корист у развијању

* Врба „Искре“ против кукоља изазвала је од стране „Радничког дела“ овакав љутит испад: „За „Искру“ претстављају знак времена не толико ови крупни догађаји (пролећни), колико мизерни покушаји Зубатовљевих агената да „легализују“ раднички покрет. Она не види да те чињенице баш говоре против ње; управо оне доказују да је раднички покрет добио веома опасне размере у очима владе“ („Два конгреса“, стр. 27). Свему је крив — „догматизам“ тих ортодокса „који су глухи за императивне заповести живота“. Они неће па неће да виде метар високу пшеницу и боре се против сантиметар високог кукоља! Зар то није „абнормално осећање перспективе у погледу руског радничког покрета“ (ibid., стр. 27)?

и јачању економске борбе него и постати веома важно помоћно средство политичке агитације и револуционарне организације. Да бисмо постигли тај резултат, да бисмо тек почетом струковном покрету дали правац који је пожељан за социјал-демократију, — потребно је пре свега да нам буде јасна апсурдност оног плана организације с којим се скоро већ пет година заносе петроградски економисти. Тај план изнесен је и у „Статуту радничке касе“ јула 1897 године („Листок „Работника““ бр. 9—10, стр. 46, — из бр. 1 „Радничке мисли“) и у „Статуту синдикалне радничке организације“ октобра 1900 године (посебни летак, штампан у Петрограду и поменуто у бр. 1 „Искре“). Основни недостатак оба статута јесте детаљно оформљивање широке радничке организације и мешање те организације с организацијом револуционара. Узмимо други статут, као разрађенији. Он се састоји од педесет и два параграфа: у 23 параграфа излаже се структура, начин вођења послова и границе надлежности „радничких кружока“ који се организују у свакој фабрици („највише 10 људи“) и који бирају „централне (фабричке) групе“. „Централна група — тласи § 2 — прати све што се догађа у њеној фабрици и води хронику догађаја у њој“. „Централна група подноси сваког месеца извештај свим члановима о стању касе“ (§ 17) итд. Десет параграфа посвећено је „рејонској организацији“ и 19 — веома компликованом преплитању „Комитета радничке организације“ и „Комитета петроградског Савеза борбе“ (делегати од сваког рејона и од „извршних група“ — „групе пропагандиста, групе за везу с унутрашњошћу, за везу с иностранством, за управљање магацинима, групе издавачке, благајничке“).

Социјал-демократија = „извршне групе“ у односу на економску борбу радника! Тешко би било рељефније показати како економистова мисао скреће од социјал-демократизма на тредјунионизам, како је економисту туђа свака идеја о томе да социјал-демократ мора пре свега мислити о организацији револуционара кадрих да

руководе целокупном ослободилачком борбом пролетаријата. Говорити о „политичком ослобођењу радничке класе“, о борби против „царске тираније“ — и писати такве статуте организације значи немати ни појма о правим политичким задацима социјал-демократије. Ниједан од пола стотине параграфа не показује ни трага од разумевања да је потребна најшира политичка агитација у масама која осветљава све стране руског апсолутизма, целу физиономију разних друштвених класа у Русији. Не само политички него чак ни тредјунионистички циљеви нису остварљиви с таквим статутом, јер они захтевају организацију по струкама, о којој се уопште не говори.

Али је можда најкарактеристичнија невероватна незграпност читавог тог „система“, који покушава да сваку поједину фабрику повеже с „комитетом“ сталном нити униформних и управо смешно тричавих правила, уз систем тростепених избора. Степљена уским хоризонтом економизма, мисао се овде губи у детаљима који страшно миришу на бирократизам и формализам. У пракси, наравно, три четвртине свих тих параграфа никад се не примењују, али зато жандармима таква „конспиративна“ организација с централном групом у свакој фабрици олакшава организовање невероватно широких провала. Пољски другови су већ преживели тај период покрета кад су се сви одушевљавали широким оснивањем радничких каса, али они су врло брзо напустили ту мисао, уверивши се да само омогућавају обилну жетву жандармима. Ако хоћемо широке радничке организације и ако нећемо широке провале, ако нећемо да пружамо задовољство жандармима, ми морамо ићи за тим да те организације буду потпуно неоформљене. — Хоће ли оне тада моћи да функционишу? — Погледајте те функције: „...пратити све што се догађа у фабрици и водити хронику догађаја у њој“ (§ 2 статута). Зар је то неизоставно потребно оформљивати? Зар се то не може још боље постићи дописима у илегалне листове без икаква стварања специјалних

група за то? „...Руководити борбом радника за побољшање њихова положаја у фабрици“ (§ 3 статута). Ни ово није потребно оформљивати. Које захтеве желе да истакну радници, то ће сваки иоле интелигентнији агитатор детаљно дознати из обичног разговора и, пошто дозна, знаће да пренесе у уску, а не широку, организацију револуционара, да би се дотурио одговарајући летак. „...Организовати касу... с улогом од по 2 копејке на рубља“ (§ 9) — и затим сваког месеца подносити свима извештај о каси (§ 17), искључивати чланове који не плаћају (§ 10) итд. Па то је за полицију прави рај, јер није ништа лакше него прозрети целу ту конспирацију „централне фабричке касе“ и новац конфисковати, а све најбоље људе стрпати у апс. Зар није простије издавати маркице од копејке или од две копејке с печатом неке (врло уске и врло конспиративне) организације, или вршити сабирне акције без икаквих маркица, о којима доноси извештаје, под неком уговореном лозинком, илегални лист? Биће постигнут исти циљ, а жандармима ће у том случају бити сто пута теже да похватају нити.

Могао бих наставити ову анализу статута, али мислим да је доста и ово што сам рекао. Мало, компактно језгро најсигурнијих, најискуснијих и најпрекаљенијих радника, које има поверенике у главним рејонима и које је повезано, по свим правилима најстроже конспирације, с организацијом револуционара, моћи ће, уз најширу помоћ маса и без икаквог оформљивања, у потпуности испунити све функције које леже на струковној организацији, и то испунити баш онако како је то пожељно за социјал-демократију. Само се тим путем и може доћи до учвршћења и развитка, и поред свих жандарма, социјал-демократског струковног покрета.

Може неко рећи: организација која је толико loose* да она уопште није оформљена, да у њој чак чланова,

* — слободна, широка. Р е д.

познатих и регистрованих, уопште и нема, не може се ни назвати организацијом. — Може бити. Ја и не трчим за називом. Али све што је потребно та ће „организација без чланова“ учинити и осигураће од самог почетка чврсту везу наших будућих тредјуниона са социјализмом. А ко жели широку организацију радника с изборима, с извештајима, с општим гласањима итд. под апсолутизмом, — тај је просто непоправљив утопист.

Одавде се може извући проста поука: ако почнемо са солидним организовањем јаке организације револуционара, моћи ћемо осигурати стабилност покрета у његовој целини, остварити и социјал-демократске и строге тредјунионистичке циљеве. А ако почнемо с тобоже маси „најприступачнијом“ (а у ствари најприступачнијом жандармима и која чини револуционаре најприступачнијим полницијом) широком радничком организацијом, нећемо остварити ни једне ни друге циљеве, нећемо се ослободити ситничарства, и својом расцепканошћу, својом вечитом разбијеношћу само ћемо тредјунионе зубатовског или озеровског типа учинити маси најприступачнијим.

У чему управо треба да се састоје функције те организације револуционара? — О томе ћемо сад детаљно говорити. Али најпре да извршимо анализу још једног врло типичног резонувања нашег терориста, који се опет нашао (жалосна му мајка!) у најближем комшилуку с економистом. У „Слободи“ (бр. 1), часопису за раднике, има чланак: „Организација“, чији писац хоће да одбрани своје познанике, иваново-вознесенске раднике-економисте.

„Не ваља — пише он — кад је маса нема, несвесна, кад покрет не иде одоздо. Ето видите: студенти из универзитетског града разилазе се о празницима или у лето кућама — и раднички покрет се зауставља. Зар такав раднички покрет, који туркају са стране, може бити стварна снага? Никако... Он се још није научио да хода својим ногама, њега воде за руку. И тако је у свему: студенти се разишли — застој; покупили најспособније, кајмак — и млеко се укиселило; ухапсили „Комитет“ — док се не организује нови, опет затишје; још се и

не зна какав ће он бити — можда нимало налик на ранији: овај је говорио једно, а овај ће рећи нешто друго. Веза између јучерашњег и сутрашњег дана губи се, искуство прошлости не служи као поука будућности. И све то зато што нема корена у дубини, у маси, што ради не стотина будала, него десетак мудраца. Десетак увек могу похватати, али кад организација обухвата масу, кад све иде од масе, — ничија ревност не може упропастити ствар“ (стр. 63).

Чињенице су приказане тачно. Слика нашег ситничарства није лоша. Али закључци су достојни „Радничке мисли“ и по својој неинтелигентности и по својој политичкој нетактичности. То је врхунац неинтелигенције, јер писац меша филозофско и социјално-историско питање о „коренима“ покрета у „дубини“ с техничко-организационим питањем о бољој борби против жандарма. То је врхунац политичке нетактичности, јер уместо да апелује од рђавих руководилица на добре руководиоце, писац апелује од руководилица уопште на „масу“. То је — исти покушај да будемо одвучени назад у организационом погледу као што нас у политичком погледу вуче назад мисао о замени политичке агитације експлицитивним терором. Ја, искрено да кажем, осећам прави *embarras de richesses**, не знајући од чега да почнем анализу збрке коју нам сервира „Слобода“. Покушаћу да почнем, ради очигледности, од примера. Узмите Немце. Надам се да нећете порицати да код њих организација обухвата масу, да све иде од масе, да се раднички покрет научио да хода својим ногама? А како, међутим, та милионска маса уме ценити „десетак“ својих опробаних политичких вођа, како се чврсто држи њих! У парламенту се често дешавало да су посланици непријатељских партија дирали социјалисте: „лепи сте ми ви демократи! код вас покрет радничке класе постоји само на речима, — а на делу иступа све једна те иста компанија вођа. Стално Бебел, стално Липкнехт, из године у годину, из деценија у децениј. Ваши тобоже изборни раднички

* — неприлика од изобиља. Ред.

делегати још више су несменљиви него чиновници које поставља цар! Али Немци су одговарали само презривим осмејком на те демагошке покушаје да се „маса“ супротстави „вођама“, да се у маси распале ниски и сујетни инстинкти, да се покрету одузме његова чврстина и његова стабилност путем поткопавања поверења масе у „десетак мудраца“. Код Немаца је политичка мисао већ довољно развијена, они имају довољно политичког искуства да схвате да без „десетка“ талентованих (а таленти се не рађају на стотине), опробаних, стручно припремљених и дугом школом обучених вођа, који се одлично слажу један с другим, није могућа у данашњем друштву истрајна борба ниједне класе. Немци су виђали и у својој средини демагоге који су ласкали „стотинама будала“, уздижући их изнад „десетка мудраца“, ласкали „жуљевитој песници“ масе, потстичући је (као Мост или Хаселман) на непромишљене „револуционарне“ акције и сејући неповерење у последне и чврсте вође. И само захваљујући непоколебљивој и непомирљивој борби против свих могућих демагошких елемената у социјализму порастао је толико и очврснуо немачки социјализам. А наши мудраци, у периоду кад се сва криза руске социјал-демократије објашњава тиме што код спонтано пробуђених маса нема довољно припремљених, изграђених и искусних руководилаца, објављују с дубокомисленошћу Иванушке: „Не ваља кад покрет не иде одоздо“!

„Комитет састављен од студената не ваља, он је нестабилан“. — Потпуно тачно. Али одавде произилази закључак: неопходан је комитет састављен од професионалних револуционара, свеједно ко ће: студент или радник, умети да изгради од себе професионалног револуционара. А ви изводите закључак да раднички покрет не треба туркати са стране! У својој политичкој наивности ви и не опажате да тиме идете на руку нашим економистима и нашем ситничарству. У чему се изражавало то, дозволите да упитамо, „туркање“ наших радника од стране наших студената? Једино у томе

што је студент носио раднику оне фрагменте политичког знања које је сам имао, оне мрвице социјалистичких идеја које су њега допале (јер главна духовна храна данашњег студента, легални марксизам, и није могао дати ништа осим азбуке, осим мрвица). Таквог „туркања са стране“ није било сувише много, него напротив, сувише мало, скандалозно и срамотно мало у нашем покрету, јер смо се ми одвећ ревносно пирјанили у сопственом сосу, сувише се ропски клањали пред елементарном „економском борбом радника против послодаваца и против владе“. Таквим се „туркањем“ сто пута више морамо бавити и бавићемо се ми, револуционари по професији. Али баш тиме што бирате тако гнусну реч као што је „туркање са стране“, која неизбежно изазива код радника (бар код радника који је исто тако неизграђен као што сте неизграђени ви) неповерење у све који му политичко знање и револуционарно искуство носе са стране, изазива инстинктивну жељу да да отпор свим таквим људима, — ви показујете да сте демагог, а демагози су најгори непријатељи радничке класе.

Да, да! Не журите се да дижете галаму због „недругарских метода“ моје полемике! Ја и не мислим сумњати у чистоту ваших намера, ја сам већ рекао да човек може постати демагог и само услед политичке наивности. Али ја сам показао да сте се ви срзали до демагогије. И ја никад нећу престати говорити да су демагози најгори непријатељи радничке класе. Најгори баш зато што они распаљују ниске инстинкте масе, што неизграђени радници не могу познати те непријатеље који иступају, и понекад искрено иступају, као њихови пријатељи. Најгори — зато што у периоду збрке и колебања, у периоду кад се физиономија нашег покрета тек формира, ништа није лакше него демагошки завести масу, коју после само најтежа искушења могу уверити у њену погрешку. Ето зашто парола дана за данашњег руског социјал-демократа мора бити: одлучна борба и против „Слободе“ која се срзава до

демагогије и против „Радничког дела“ које се срзава до демагогије (о чему ћемо исцрпније говорити* ниже).

„Десетак мудраца лакше је похватати него стотину будала“. Ова величанствена истина (на којој ће вам увек плескати стотина будала) изгледа очигледна само зато што сте у току разматрања скочили с једног питања на друго. Ви сте почели говорити и говорите и даље о хватању „комитета“, о хватању „организације“, а сад сте скочили на питање хватања „корена“ покрета „у дубини“. Наравно, наш покрет не може се похватати само зато што он има стотине и стотине хиљада корена у дубини, али сад није уопште о томе реч. Што се тиче „корена у дубини“ нас не могу „похватати“ ни сад, и поред свег нашег ситничарства, и опет се сви ми жалимо, и морамо се жалити, на хватање „организација“, хватање које руши сваки континуитет покрета. А чим поставите питање о хватању организација и не будете скретали с тог питања, ја вам кажем да је похватати десетак мудраца кудикамо теже него стотину будала. И ја ћу бранити ту поставку, ма колико ви хушкали на мене масу због мог „антидемократизма“ итд. Под „мудрацима“ у организационом погледу треба разумети једино, као што сам већ више пута истакао, **професионалне револуционаре**, свеједно да ли се они изграђују од студената или од радника. И ево ја тврдим: 1) да ниједан револуционарни покрет не може бити чврст без организације руководилаца која је стабилна и која одржава континуитет; 2) да уколико је широка маса која се спонтано укључује у борбу, маса која чини базу покрета и која учествује у њему, утолико је преча потреба за таквом организацијом и утолико та организација мора бити чвршћа, (јер је утолико лакше

* Овде ћемо само напоменути да све што смо рекли поводом „туркања са стране“ и свих других резонавања „Слободе“ о организацији потпуно важи за све економисте, подразумевајући ту и „рабочеделенце“, јер су они делом активно проповедали и бранили исте погледе на питања организације, делом скретали на њих.

разним демагозима завести заостале слојеве масе); 3) да се таква организација мора састојати поглавито од људи који се професионално баве револуционарном делатношћу; 4) да ће у апсолутистичкој земљи, уколико више сузимо састав чланова такве организације до учешћа у њој само оних чланова који се професионално баве револуционарном делатношћу и који су добили професионалну спрему за вођење борбе против политичке полиције, утолико теже бити „похватати“ такву организацију, и — 5) — утолико ће **шири бити круг лица** и из радничке класе и из осталих друштвених класа која ће имати могућности да учествују у покрету и да активно раде у њему.

Предлажем нашим економистима, терористима и „економистима-терористима“* да побију ове поставке, од којих ћу се сад задржати на двома последњим. Питање о томе шта је лакше похватати: „десетак мудраца“ или „стотину будала“ своди се на горе анализирано питање — је ли могућа масовна организација онде где је нужна најстрожа конспирација. Широку организацију ми никад нећемо моћи поставити на ону конспиративну висину без које не може бити ни речи о сталној и континуираној борби против владе. И концентрисање свих конспиративних функција у рукама што мањег броја професионалних револуционара никако не значи да ће ови „мислити за све“, да маса неће узимати активног учешћа у покрету. Напротив, маса ће издизати

* Овај је термин, можда, што се тиче „Слободе“ тачнији него термин пред њим, јер се у „Препороду револуционизма“ брани тероризам, а у чланку који анализирамо — економизам. Дух је срчан, али је тело слабо! — може се уопште рећи за „Слободу“! Најлепше склоности и најбоље намере — а резултат — збрка, збрка највише због тога што, бранећи континуитет организације, „Слобода“ неће да зна за континуитет револуционарне мисли и социјал-демократске теорије. Настојати опет вратити у живот професионалног револуционара („Препород револуционизма“) и предлагати за то, прво, ексцитивни терор и, друго, „организацију радника-средњака“ („Слобода“ бр. 1, стр. 86 и даље) што мање „турканих са стране“ — то заиста значи грејати своју кућу дрвима од којих је саграђена.

све већи и већи број тих професионалних револуционара, јер ће онда знати да није довољно сакупити неколико студената и неколико радника који воде економску борбу да би се саставио „комитет“, него да је потребно годинама изграђивати од себе професионалног револуционара, и маса ће „мислити“ не искључиво о ситничарству, него баш о том изграђивању. Централизација конспиративних функција организације никако не значи централизацију свих функција покрета. Зато што ће „десетак“ професионалних револуционара централизовати конспиративне функције тог посла, активно учешће најшире масе у илегалној литератури неће се смањити, него ће се десетороструко појачати. Тако и само тако постићи ћемо да читање илегалне литературе, сарађивање у њој, донекле чак и њено растурање, **готово престану бити конспиративна ствар**, јер ће полиција убрзо увидети бесмисленост и немогућност судског и административног натезања поводом сваког примерка издања која се растурају у хиљадама примерака. И то важи не само за штампу него и за све функције покрета, све до демонстрација. Најактивније и најшире учешће маса у демонстрацијама не само што неће изгубити, него напротив, много ће добити од тога што „десетак“ опробаних револуционара, који су професионално школовани ништа мање него наша полиција, централизује све конспиративне стране посла, штампање летака, израду приближног плана, постављање одреда руководиоца за сваки рејон града, за сваку фабричку четврт, за сваку школу итд. (ја знам, напашће ме због „недемократичности“ мојих погледа, али ја ћу на тај, нимало интеллигентан, напад исцрпно одговорити ниже). Централизација најконспиративнијих функција у организацији револуционара неће ослабити, него ће обогатити ширину и садржајност делатности читаве масе других организација, које су срачунате на широку публику и зато што мање оформљене и што мање конспиративне: и радничких струковних савеза, и радничких кружока за самообразовање и читање

илегалне литературе, и социјалистичких, а тако исто и демократских кружока у свим другим слојевима становништва итд., итд. Такви кружоци, савези и организације потребни су свугде у највећем броју, с најразноврснијим функцијама, али је глупо и штетно мешати их с организацијом револуционара, брисати границу међу њима, гасити у маси и онако невероватно изгледелу свест о томе да су за „служење“ масовном покрету потребни људи који се специјално потпуно посвећују социјал-демократској делатности и да такви људи морају са стрпљењем и упорношћу **изграђивати од себе професионалне револуционаре**.

Да, та свест је невероватно изгледела. Основни је наш грех у организационом погледу — што смо својим ситничарством срозали углед револуционара у Русији. Човек млитав и колебљив у питањима теоретским, с уским хоризонтом, који се позива на спонтаност масе ради правдања своје млитавости, који је више налик на секретара тредјуниона него на народног трибуна, који не уме да истакне широк и смео план који би улио поштовање и противницима, неискусан и невешт у свом професионалном послу — у борби против политичке полиције — аман! — то није револуционар, већ неки бедан ситничар.

Нека се ниједан практичар не љути на мене због ове оштре речи, јер, уколико је реч о неприпремљености, ја ту имам на уму у првом реду самог себе. Ја сам радио у кружоку⁵⁷ који је постављао себи врло широке, универзалне задатке, — и сви ми, чланови тог кружока, морали смо тешко и болно патити знајући да испадамо ситничари у једном историском моменту у којем би се могло, парафразирајући познату изреку, рећи: дајте нам организацију револуционара — и ми ћемо преврнути Русију! И уколико сам се отада чешће сећао тог врелог осећања стида које ме је тада обузимало, утолико се у мени накупљало више горчине против псеудосоцијал-демократа, који својим проповеда-

њем „срамоте достојанство револуционара“, који не схватају да је наш задатак — не бранити снижавање револуционара до ситничара, него уздизати ситничаре до револуционара.

г) РАЗМАХ ОРГАНИЗАЦИОНОГ РАДА

Горе смо чули од Б—ва „о недостатку револуционарних снага способних за акцију који се осећа не само у Петрограду него и у целој Русији“. И тешко да ће неко оспоравати ту чињеницу. Али, питање је у томе како њу треба објаснити? Б—в пише:

„Ми се нећемо упуштати у објашњавање историских узрока те појаве; рећи ћемо само да друштво, деморалисано дугом политичком реакцијом и растргано економским променама које су се извршиле и које се врше, издваја из своје средине веома мали број лица способних за револуционарни рад; да радничка класа, издвајајући револуционаре-раднике, једним делом попуњава редове илегалних организација, — али да број таквих револуционара не одговара потребама времена. Утолико пре што радник који ради у фабрици 11½ часова може услед своје ситуације вршити већином функције агитатора; пропаганда пак и организација, растурање и умножавање илегалне литературе, издавање летака итд. нужно падају углавном на јачо мале интелектуалске снаге“ („Радничко дело“ бр. 6, стр. 38—39).

Ми се у много чему не слажемо с тим мишљењем Б—ва, а нарочито се не слажемо с речима које смо подвукли, које особито рељефно показују да Б—в, који се напатио (као и сваки практичар који колико толико мисли) због нашег ситничарства, не може, услед тога што је пригушен економизмом, наипати излаз из неподношљивог положаја. Не, друштво издваја ванредно много лица способних за „посао“, али ми не умемо све њих да искористимо. Критично, прелазно стање нашег покрета у овом погледу може се формулисати речима: **људи нема и — људи има маса. Људи има маса, зато што и радничка класа и све разноврснији и разновр-**

снији слојеви друштва издвајају сваке године све више и више незадовољника, који хоће да протестују, који су спремни да колико могу помогну борбу против апсолутизма, чије неподношљивости нису још сви свесни, али коју неподношљивост широка маса све више и све оштрије осећа. И у исто време људи нема, зато што нема руководиоца, нема политичких вођа, нема организаторских талената који су способни да организују тако широк и у исто време јединствен и усклађен рад који би омогућавао примену сваке, и најмање снаге. „Пораст и развитак револуционарних организација“ заостаје не само за порастом радничког покрета, што признаје и Б—в, него и за порастом општедемократског покрета у свим слојевима народа. (Уосталом, данас би, вероватно, Б—в признао и то као допуну свом закључку.) Размах револуционарног рада је одвећ узак у поређењу са широком спонтаном базом покрета, одвећ је пригушен убогом теоријом „економске борбе против послодаваца и против владе“. А међутим данас не само политички агитатори него и организатори-социјал-демократи морају „ићи у све класе становништва“*. И тешко да ће иједан практичар посумњати у то да би социјал-демократи могли расподелити хиљаде ситних функција свог организационог рада међу поједине представнике најразличнијих класа. Недостатак специјализације један је од најкрупнијих недостатака наше технике, на који се тако горко и оправдано жали Б—в. Уколико ситније буду поједине „операције“ заједничке ствари, утолико се више може наћи лица способних за извршавање таквих операција (и апсолутно способних, у већини случајева, да постану професионални револуционари) и утолико ће бити теже полицији „по-

* На пример, у војсци се у последње време опажа несумњиво оживљавање демократског духа, донекле услед све чешћих случајева уличне борбе против „непријатеља“ као што су радници и студенти. И, чим нам снаге које имамо допусте, ми морамо пошто пото обратити најозбиљнију пажњу на пропаганду и агитацију међу војницима и официјима, на стварање „војних организација“ које би улазиле у нашу партију.

хватати" све те „деталне раднике“, утолико ће јој бити теже да од хватања једног човека на некој ситници исфабрикује читаву „аферу“ која би компенzirала расходе државне касе на „Охрану“. А што се тиче броја лица спремних да нас помажу, ми смо већ и у претходној глави указивали на огромну промену која се у том погледу извршила за неких пет година. Али, с друге стране, и за то да би се сабрали сви ти ситни разломци, и за то да се заједно с функцијама покрета не би расцепкао и сам покрет, и за то да би се извршиоцу ситних функција улила она вера у потребу и значај његова рада без које он никада неће ни радити*, — за све то потребна је снажна организација опробаних револуционара. С таквом организацијом вера у снагу партије учврстиће се утолико јаче и рашириће се утолико више уколико буде та организација конспиративнија, — а у рату је, као што је познато, најважније улили веру у своје снаге не само својој војсци него и непријатељу и свим неутралним елементима: пријатељска неутралност може понекад одлучити

* Сећам се, један друг ми је причао како се неки фабрички инспектор, који је био спреман да помаже и који је помагао социјал-демократију, горко жалио на то што не зна да ли његова „информација“ долази до правог револуционарног центра, колико је његова помоћ потребна и колика је могућност искоришћавања његових малих и ситних услуга. Сваки практичар зна, наравно, доста таквих случајева у којима смо због нашег ситничарства губили савезнике. А „ситне“, узете засебно, и неоцењиве, узете заједно, услуге могли би и почели би нам указивати службеници и чиновници не само фабричке него и поштанске, железничке, царинске, племићке, поповске и сваке друге струке, чак и полицијске и дворске! Да ми већ имамо праву партију, стварно борбену организацију револуционара, ми не бисмо експлоизирали све те „помагаче“, не бисмо се журили увек и безусловно да их увлачимо у саму срж „илегалног рада“, него напротив, нарочито бисмо их чували и чак бисмо специјално припремали људе за такве функције, знајући да би многи студенти могли донети више користи партији као „помагачи“ — чиновници, него као „краткорочни“ револуционари. Али — понављам још једанпут — примењивати ту тактику може само већ потпуно чврста организација, која не осећа оскудицу у активним снагама.

ствар. С таквом организацијом, која стоји на чврстој теоретској бази и има социјал-демократски орган, неће бити разлога бојазни да ће многобројни елементи привучени у покрет, елементи „са стране“, скренути покрет с пута (напротив, баш сад кад влада ситничарство видимо како многи социјал-демократи иду линијом „Creda“, уображавајући да су само они социјал-демократи). Једном речи, специјализација нужно претпоставља централизацију и, са своје стране, безусловно је захтева.

Али сам Б—в, који је тако лепо оцртао сву неопходност специјализације, недовољно је оцењује, по нашем мишљењу, у другом делу наведеног разматрања. Број револуционара из радничких редова је недовољан — вели он. То је потпуно тачно, и ми опет подвлачимо да „драгоцене саопштење непосредног посматрача“ потпуно потврђује наш поглед на узроке данашње кризе у социјал-демократији, према томе, и на средства за њено лечење. Не само да револуционари уопште заостају за спонтаним полетом маса, него чак и радници-револуционари заостају за спонтаним полетом радничких маса. А та чињеница најочигледније потврђује, чак и с „практичног“ гледишта, не само бесмисленост него и политичку реакционарност оне „педагогије“ којом нас тако често чаште при претресању питања о нашим дужностима према радницима. Та чињеница доказује да је прва, најпреча наша дужност — помагати изграђивање радника-револуционара који би у погледу партиске делатности стајали на истом нивоу на којем и интелектуалци-револуционари (ми подвлачимо речи: у погледу партиске делатности, јер ма да је постизање таквог нивоа од стране радника потребно и у другим правцима, оно није ни издалека тако лако и тако преко потребно). Зато главна пажња мора бити обраћена на то да се радници уздижу до револуционара, а не никако на то да се ми сами пошто пото спуштамо до „радничке масе“, како хоће економисти, пошто пото до „радника-средњака“, како хоће „Слобода“ (која се у том погледу

уздиже на други степен економистичке „педагогије“). Није ми ни на крај памети да поричем потребу популарне литературе за раднике и нарочито популарне (само, наравно, не вашарске) литературе за нарочито заостале раднике. Али мене револтира оно стално прикачивање педагогије питањима политике, питањима организације. Та ви, господо покровитељи „радника-средњака“, у суштини, веома вређате раднике својом жељом да се пошто пото сакнете пре него што почнете говорити о радничкој политици или о радничкој организацији. Говорите ви о озбиљним стварима усправивши се, и оставите педагогију педагозима, а не политичарима и не организаторима! Зар међу интелигенцијом нема такође најнапреднијих, „средњака“ и „маса“? Зар сви не признају тако исто потребу популарне литературе и за интелигенцију и зар се не пише та литература? Замислите само да у чланку о организацији студената или гимназиста писац узме да излаже, као неко откриће, да је пре свега потребна организација „студената-средњака“. Таквог би писца сигурно исмејали — и с правом. Дајте ви нама, рећи ће му, организационе идеје, ако их имате, а ми ћемо већ сами видети ко је од нас „средњак“, ко је изнад, а ко испод. А ако ви немате својих организационих идеја, — сва ваша напрезања у погледу „маса“ и „средњака“ испастиће просто досадна. Знајте да су већ сама питања „политике“, „организације“ толико озбиљна да се о њима не може говорити друкчије него потпуно озбиљно: могуће је и потребно припремати раднике (и студенте и гимназисте) за то да би се с њима могло говорити о тим питањима, али кад сте ви већ почели о њима говорити, онда дајте праве одговоре, не узмицните назад к „средњацима“ или к „маси“, не извлачите се досеткама или фразама*.

* „Слобода“ бр. 1, чланак „Организација“, стр. 66: „Тешким кораком радничка маса јачаће све захтеве који се постављају у име руског Рада“, — неизоставно великим словом! И тај исти писац узвикује: „Ја се уопште не односим непријатељски према

Радник-револуционар, да би се потпуно припремио за свој посао, тако исто мора постати професионални револуционар. Зато Б—в нема право кад каже да због тога што радник ради у фабрици по 11½ сати остале револуционарне функције (осим агитације) „**нужно** падају углавном на јако мале интелектуалске снаге“. То уопште не бива „нужно“, него због нашег заостајања, зато што ми нисмо свесни своје дужности да помажемо сваком раднику који се истиче својим способностима да постане **професионални** агитатор, организатор, пропагандист, курир итд., итд. У том погледу ми расипамо своје снаге тако да је то просто срамота, не умејући да чувамо оно што треба нарочито пажљиво неговати и гајити. Погледајте Немце: они имају сто пута више снага него ми, али они врло добро схватају да „средњаци“ уопште не издвајају стварно способне агитаторе итд. одвећ често. Зато се они одмах старају да сваког способног радника поставе у такве услове у којима се његове способности могу потпуно развити и наћи пуну примену: од њега стварају професионалног агитатора, потстичу га да прошири поприште своје делатности ширећи је с једне фабрике на читаву браншу, с једног места на целу земљу. Он стиче искуство и вештину у својој професији, он шири свој хоризонт и своја знања, он посматра изблиза истакнуте политичке вође из других крајева и других партија, он настоји да се и сам уздигне на исту такву висину и да споји у себи познавање радничке средине и свежину социјалистичких уверења с оним професионалним школовањем без којег пролетаријат не може водити упорну борбу против одлично обучених редова својих непријатеља. Тако и само тако се издижу из радничке масе Бебели и Ауери. Али оно што се у политички слободној земљи врши у великој мери само од себе, то код нас морају систематизирати интелигенцији, али“... (то је оно исто али које је Шчедрин преводио речима: уши су увек ниже од чела!)... „али мене увек страшно љути кад дође човек и наприча врло лепих и красних ствари и тражи да се оне приме због своје (његове?) лепоте и других квалитета“ (62). Да, и мене то „увек страшно љути“...

ски спроводити наше организације. Иоле даровит и који „нешто обећава“ агитатор из радничке средине не сме радити у фабрици по 11 сати. Ми се морамо побринути да он живи од партиских средстава, да уме на време прећи у илегалност, да мења места своје делатности, јер иначе он неће стећи велико искуство, неће проширити свој хоризонт, неће моћи да се одржи бар неколико година у борби против жандарма. Уколико спонтани полет радничких маса постаје шири и дубљи, утолико више оне издижу не само даровите агитаторе него и даровите организаторе, пропагандисте и „практичаре“ у добром смислу речи (којих има тако мало међу нашом интелигенцијом, која је већином онако руски малчице комотна и непокретна). Кад будемо имали одреде специјално припремљених, и који су прошли дугу школу, радника-револуционара (и уз то, разуме се, револуционара „свих родова оружја“), — онда те одреде неће савладати никаква политичка полиција на свету, јер ће ти одреди људи неограничено оданих револуцији уживати и неограничено поверење најширих радничких маса. И што ми сувише мало „туркамо“ раднике на тај пут професионалнореволуционарног школовања, који је исти и за њих и за „интелектуалце“, што их одвећ често вучемо назад својим глупим говорима о томе шта је „приступачно“ радничкој маси, „радницима-средњацима“ итд. — то је наша директна кривица.

У овом погледу, као и другим погледима, узак размах организационог рада стоји у несумњивој и нераздвајној вези (ма да ње огромна већина „економиста“ и младих практичара није свесна) са сужавањем наше теорије и наших политичких задатака. Клањање пред спонтаношћу изазива извештан страх да се не пође ни корак даље од оног што је „приступачно“ маси, страх од уздизања одвећ високо изнад простог служења најближим и непосредним интересима масе. Не бојте се, господо! Знајте да ми стојимо у организационом погледу тако ниско да је апсурдна чак и сама помисао о томе да бисмо се могли уздићи одвећ високо.

д) „ЗАВЕРЕНИЧКА“ ОРГАНИЗАЦИЈА И „ДЕМОКРАТИЗАМ“

А има међу нама врло много људи који су толико осетљиви за „глас живота“ да се највише боје баш тога, оптужујући оне који се придржавају овде излаганих погледа за „народовољство“, за несхватање „демократизма“ итд. Морамо се задржати на тим оптужбама, које је једва дочекало, разуме се, и „Радничко дело“.

Писац ових редова врло добро зна да су петроградски економисти још „Радничке новине“ оптуживали за народовољство (што је и разумљиво ако их упоредимо с „Радничком мисли“). Зато се ми нисмо нимало зачудили кад нам је један друг, ускоро после изласка „Искре“, саопштио да социјал-демократи града Х називају „Искру“ „народовољачким“ органом. Нама је та оптужба, разуме се, могла само ласкати, јер којег честитог социјал-демократа нису економисти оптуживали за народовољство?

Ове оптужбе долазе од две врсте неспоразума. Прво, код нас тако рђаво знају историју револуционарног покрета да „народовољством“ називају сваку идеју о борбеној централизованог организацији која објављује одлучан рат царизму. Али ону сјајну организацију коју су имали револуционари седамдесетих година и која би нам свима морала служити као узор уопште нису створили народвољци, него земљовољци, који су се поцепали на чорнопеределце и народвољце. На тај начин, видети у борбеној револуционарној организацији нешто специфички народвољачко апсурдно је и историски и логички, јер ниједан револуционарни правац, ако он само заиста мисли на озбиљну борбу, не може бити без такве организације. Није погрешка народвољца била у томе што су се побринули да привуку у своју организацију све незадовољнике и усмере ту организацију на одлучну борбу против самодржавља. У томе је, напротив, њихова велика историска заслуга. Њихова је погрешка била у томе што су се они ослањали на теорију која у суштини није била уопште ре-

волуционарна теорија, и нису умели или нису могли да нераздвојно повежу свој покрет с класном борбом у самом капиталистичком друштву које се развијало. И само најгрубље несхватање марксизма (или његово „схватање“ у духу „струвизма“) могло је створити мишљење да нас појава масовног, спонтаног радничког покрета ослобађа дужности да створимо исто тако добру, као што је била земљовољачка, да створимо још кудикамо бољу организацију револуционара. Напротив, тај покрет баш нам намеће ту дужност, јер спонтана борба пролетаријата неће ни постати његова права „класна борба“ све дотле док том борбом не буде руководила јака организација револуционара.

Друго, многи — међу њима, очигледно, и Б. Кричевски („Радничко дело“ бр. 10, стр. 18) — неправилно схватају ону полемику против „завереничког“ погледа на политичку борбу коју су увек водили социјал-демократи. Ми смо устајали, и увек ћемо, наравно, устајати, против сужавања политичке борбе до завере*, али то, разуме се, никако није значило порицање неопходности јаке револуционарне организације. И, на пример, у брошури поменутој у напомени, упоредо с полемиком против свођења политичке борбе на заверу, даје се скица (као социјал-демократски идеал) организације толико јаке да би она могла „прибећи... да би задала одлучан ударац апсолутизму“ и „устанку“ и сваком „другом начину напада“**. По свом облику таква јака револуционарна организација у апсолутистичкој земљи може бити

* „Задаци руских социјал-демократа“, стр. 21, полемика против П. Л. Лаврова. (В. И. Лењин. Изабрана дела у два тома, т. I, књ. 1, стр. 152—153. Ред.)

** „Задаци руских социјал-демократа“, стр. 23 (В. И. Лењин. Изабрана дела у два тома, т. I, књ. 1, стр. 155. Ред.). Узгред буди речено: ево још једне илустрације тога да „Радничко дело“ или не разуме оно што само говори или мења своје погледе „према ветру“. У бр. 1 „Радничког дела“ штампано је курзивом: „изложена суштина брошуре потпуно се поклапа с програмом редакције „Радничког дела““ (стр. 142). Збиља? Са „Задацима“ се поклапа схватање да се масовном покрету не може стављати као први задатак обарање самодржавља?

названа и „завереничком“ организацијом, јер француска реч „конспирација“ исто је што и руска „завера“ [„заговор“], а конспиративност је потребна за такву организацију у максималној мери. Конспиративност је тако неопходан услов за такву организацију да сви остали услови (број чланова, њихов избор, функције итд.) морају бити доведени с њим у склад. Зато би била највећа наивност бојати се оптужбе да ми, социјал-демократи, хоћемо да створимо завереничку организацију. Те оптужбе морају ласкати сваком непријатељу економизма, исто онако као и оптужбе због „народо-вољства“.

Може неко рећи: тако снажна и строго тајна организација, која концентрише у својим рукама све нити конспиративне делатности, организација по неопходности централистичка, може одвећ лако полетети у прерађен напад, може непромишљено заострити покрет пре него што је то могуће и потребно с обзиром на пораст политичког незадовољства, с обзиром на снагу врења и огорчења у радничкој класи итд. Ми ћемо на то одговорити: апстрактно говорећи, не може се, наравно, порицати да борбена организација може да поведе у непромишљен бој, који се може свршити поразом који би се у другим условима могао сасвим избећи. Али ограничавати се у таквом питању на апстрактне разлоге није могуће, јер свака битка садржи у себи апстрактну могућност пораза, и нема другог средства да се умањи та могућност осим организованог припремања битке. А ако поставимо питање на конкретно тло садашњих руских услова, мораћемо извести позитиван закључак да је јака револуционарна организација безусловно потребна баш зато да би се покрету дала стабилност и да би се он сачувао од могућности непромишљених напада. Баш сад, кад нема такве организације

поклапа се теорија „економске борбе против послодаваца и против владе“? поклапа се теорија стадија? Остављамо нека читалац суди може ли се говорити о принципијелној чврстости органа који тако оригинално схвата „поклапање“.

и кад револуционарни покрет расте брзо и спонтано, запажају се већ две супротне крајности (које се, како се и могло очекивати, „додирују“): час сасвим неосновани економизам и проповедање умерености, час исто тако неосновани „ексцитативни терор“, који иде за тим да „у покрету који се развија и јача, али који још стоји ближе почетку него крају, вештачки изазове симптоме његова краја“ (В. Засулић у „Зори“ бр. 2—3, стр. 353). И пример „Радничког дела“ показује да **већ** има социјал-демократа који полагају оружје пред обема крајностима. Тој појави не треба се чудити, поред осталих разлога и зато што „економска борба против послодаваца и против владе“ **никад** неће задовољити револуционара, и супротне крајности ће увек избјегати час овде, час онде. Само централизована борбена организација, која доследно води социјал-демократску политику и задовољава, тако да кажем, све револуционарне инстинкте и тежње, може сачувати покрет од непланираног напада и припремити напад који обећава успех.

Даље, може неко рећи да изложени поглед на организацију противречи „демократском принципу“. Уколико је прва оптужба специфично руског порекла, утолико је ова специфично **заграничног** карактера. И само загранична организација („Савез руских с.-д.“) могла је дати својој редакцији, између осталих инструкција, и ову:

„Организациони принцип. У интересу успешног развитка и уједињења социјал-демократије треба подвлачити, развијати, борити се за **широк демократски принцип** њене партиске организације, што је нарочито потребно услед антидемократских тенденција које су се појављивале у редовима наше партије“ („Два конгреса“, стр. 18).

Како се „Радничко дело“ бори против „антидемократских тенденција“ „Искре“, то ћемо видети у следећој глави. А сад погледајмо изближе „принцип“ који истичу економисти. Свако ће се, вероватно, сложити с тим да „широк демократски принцип“ садржи ова два

нужна услова: прво, потпун публицитет и, друго, изборност свих функција. Без публицитета било би смешно говорити о демократизму, и уз то публицитета који се не би ограничавао на чланове организације. Демократском организацијом назваћемо организацију немачке социјалистичке партије, јер је у њој све јавно, чак и седнице партиског конгреса; али нико неће назвати демократском организацијом — организацију која је од свих нечланова сакривена велом тајне. Пита се: какав смисао има истицање „широког демократског принципа“, кад је основни услов тог принципа **неизводљив** за тајну организацију? „Широки принцип“ је просто звучна, али празна фраза. И не само то. Та фраза доказује потпуно несхватање најосновнијих задатака момента у организационом погледу. Сви знају колика неконспиративност влада код нас међу „широком“ масом револуционара. Видели смо како се на то горко жали Б—в, који потпуно с правом тражи „строг избор чланова“ („Радничко дело“ бр. 6, стр. 42). А ето, појављују се људи, који се хвале својим „њухом за живот“, који при таквом стању ствари подвлаче не потребу најстроже конспирације и најстроже (и према томе ужег) избора чланова, него — „широк демократски принцип“! То се зове — погодити прстом у пекmez.

Не стоји ствар боље ни с другим обележјем демократизма, — с изборношћу. У земљама с политичком слободом тај услов се подразумева сам по себи. „Чланом партије сматра се свако ко признаје принципе партиског програма и помаже партију према својим снагама“ — гласи први параграф организационог статута немачке социјал-демократске партије. А како је читава политичка арена отворена пред свима као позорница пред публиком у позоришту, признавање или непризнавање, помагање или опонирање познати су свима и свакоме и из новина и с народних зборована. Сви знају да је тај и тај политички радник почео тако и тако, преживео такву и такву еволуцију, показао се у тешким часовима живота тако и тако, одликује се уопште та-

квим и таквим квалитетима, — и зато, природно, таквог политичког радника могу, добро познавајући ствари, бирати или не бирати за извесну партиску функцију сви чланови партије. Општа (у буквалном смислу те речи) контрола над сваким кораком партиског човека на његову политичком попришту ствара аутоматски покретани механизам који даје оно што се у биологији зове „одржање највише прилагођених“. „Природно одабирање“ потпуног публицитета, изборности и опште контроле обезбеђује то да се сваки партиски радник нађе на крају крајева „на свом месту“, да се прихвата посла који најбоље одговара његовим снагама и способностима, да сам на себи проверава све последице својих грешака и пред очима свих доказује своју способност да увиђа грешке и да их се клони.

Покушајте да ставите ту слику у оквир нашег самодржавља! Да ли је могуће код нас да сви „који признају принципе партиског програма и помажу партију према својим снагама“ контролишу сваки корак револуционара-конспиратора? Да сви они бирају између њих овог или оног, кад је револуционар дужан да у интересу рада крије од девет десетина тих „свих“ ко је он? Размислите макар мало о правом значењу оних звучних речи с којима иступа „Радничко дело“, и видећете да је „широк демократизам“ партиске организације у тмини самодржавља, кад влада жандармско одабирање, само гола и штетна играчка. То је гола играчка, јер фактички никад ниједна револуционарна организација широк демократизам није спроводила и не може спроводити, чак ни кад за то има најбољу вољу. То је штетна играчка, јер покушаји да се фактички спроводи „широк демократски принцип“ олакшавају само полицији широке провале и овековечују владајуће ситничарство, одвлаче мисао практичара од озбиљног, најпречег задатка да изграђују од себе професионалне револуционаре к састављању детаљних „папирнатих“ статута о системима избора. Само у иностранству, где се често скупљају људи који немају могућности да нађу

себи прави, живи посао, могла се овде онде, и нарочито у разним ситним групама, развити та „игра демократизма“.

Да бисмо показали читаоцу сву непривлачност омиљеног метода „Радничког дела“ да истиче тако привлачан „принцип“ као што је демократизам у револуционарном послу, ми ћемо се опет позвати на сведока. Тај сведок — Ј. Сребрјаков, уредник лондонског часописа „Накануне“, — гаји велику слабост према „Радничком делу“ и велику мржњу према Плеханову и „плеканцима“; у чланцима поводом расцепа заграничног „Савеза руских социјал-демократа“ „Накануне“ је одлучно стало на страну „Радничког дела“ и сручило читаву кишу дирљивих речи на Плеханова. Утолико је за нас тај сведок у овом питању драгоценији. У бр. 7 „Накануне“ (јул 1899) у чланку: „Поводом прогласа групе самослобођења радника“ Ј. Сребрјаков је указивао колико је „непристојно“ покретати питање „о самообмани, о водећој улози, о такозваном ареопагу у озбиљном револуционарном покрету“ и писао је, између осталог:

„Мишкин, Рогачов, Жељабов, Михајлов, Перовска, Фигнер и други никад нису себе сматрали за вође, и нико их није бирао ни постављао, иако су они у ствари били то, јер су како у периоду пропаганде тако и у периоду борбе против владе узели на себе највећи терет рада, ишли у најопаснија места, и њихова делатност била је најпродуктивнија. И водећа улога није била резултат њихових жеља, него поверења од стране другова око њих у њихову памет, у њихову енергију и преданост. А бојати се неког ареопага (ако не постоји страх од њега, зашто о њему писати?) који може самовољно управљати покретом одвећ је наивно. Ко ће га слушати?“

Ми питамо читаоца: по чему се разликује „ареопаг“ од „антидемократских тенденција“? И зар није очигледно да је „привлачни“ организациони принцип „Радничког дела“ исто тако и наиван и непристојан, — наиван, зато што „ареопаг“ или људе с „антидемократским тенденцијама“ просто нико неће слушати ако не буде „поверења од стране другова око њих у њихову памет, енергију и преданост“. Непристојан, — као де-

магошки трик који шпекулише с таштином једних, с непознавањем стварног стања нашег покрета других, неприпремљеношћу и непознавањем историје револуционарног покрета трећих. Једини озбиљан организациони принцип за активне раднике нашег покрета мора бити: најстрожа конспирација, најстрожи избор чланова, спремање професионалних револуционара. Кад ти елементи постоје, — обезбеђено је и нешто више него „демократизам“, наиме: потпуно другарско поверење међу револуционарима. А ово више за нас је безусловно потребно, јер о његовој замени демократском општом контролом код нас у Русији не може бити ни говора. И била би велика погрешка мислити да немогућност стварно „демократске“ контроле оставља чланове револуционарне организације без контроле: они немају кад да мисле о минијатурним облицима демократизма (демократизма у уском језгру другова који имају један у другог потпуно поверење), али своју одговорност осећају врло живо, знајући при томе из искуства да организација правих револуционара неће презати ни пред чим да се реши члана који не ваља. А осим тога постоји код нас прилично развијено, које има за собом читаву историју, јавно мњење руске (и међународне) револуционарне средине, које кажњава с немилосрдном строшћу свако отступање од дужности другарства (а „демократизам“, прави, не минијатурни демократизам, улази као део у целину у тај појам другарства!). Узмите све то у обзир — и схватићете какав се тежак задах заграничног играња генерала шири од тих разговора и резолуција о „антидемократским тенденцијама“!

Ваља још напоменути да други извор таквих разговора, тј. наивност, добија храну и из нејасних претстава о томе шта је демократија. У књизи супруга Веб о енглеским тредјунионима има занимљива глава: „примитивна демократија“ Писци у њој износе како су енглески радници у првом периоду постојања својих савеза сматрали за неопходно обележје демократије да сви раде све што има везе с управљањем савезима: не само

што су се сва питања решавала гласањем свих чланова, него су и дужности вршили сви чланови редом. Било је потребно дуго историско искуство да радници схвате апсурдност таквог схватања демократије и неопходност претставничких институција с једне стране, и професионалних функционера с друге. Било је потребно неколико случајева финансиског краха савезних каса да радници схвате да питање пропорционалног односа плаћаних чланских улога и добијаних потпора не може бити решено искључиво демократским гласањем, него да захтева да се чује и глас специјалиста по питању осигурања. Узмите, даље, књигу Кауцког о парламентаризму и народном законодавству, — и видећете да се закључци теоретичара-марксиста поклапају с искуством дугогодишње праксе радника који су се уједињавали „спонтано“. Кауцки одлучно устаје против примитивног схватања демократије код Ритингхаузена, исмејава људе који су у њено име спремни да траже да „народне новине директно уређује народ“, доказује потребу професионалних новинара, парламентарца итд. за социјал-демократско руковођење класном борбом пролетаријата, напада „социјализам анархиста и литерата“ који, у „трци за ефектима“, кују у звезде директно народно законодавство и не схватају веома условну могућност његове примене у савременом друштву.

Ко је практички радио у нашем покрету, тај зна како је широко распрострањено у маси школске омладине и радника „примитивно“ схватање демократије. Није никакво чудо што то схватање продира и у статуте и у литературу. Економисти бернштајновског смера писали су у своме статуту: „§ 10. Сви послови који се тичу интереса читаве савезне организације решавају се већином гласова свих њених чланова“. Економисти терористичког смера секундирају им: „потребно је да комитетске одлуке прођу кроз све кружоке и да тек онда постану стварне одлуке“ („Слобода“ бр. 1, стр. 67). Не заборављајте да се тај захтев широког примењивања

референдума истиче **поврх** захтева да се **читава** организација изгради на изборном принципу! Нама, наравно, није ни на крај памети да осуђујемо за то практичаре, који су имали одвећ мало могућности да се упознају с теоријом и праксом стварно демократских организација. Али кад се „Радничко дело“, које претендује на руководећу улогу, ограничава у таквим условима на резолуцију о широком демократском принципу, како то не назвати простом „трком за ефектом“?

6) МЕСНИ И ОПШТЕРУСКИ РАД

Иако су приговори против овде изложеног плана организације с гледишта њена недемократизма и завереничког карактера потпуно неосновани, остаје ипак једно питање које се врло често покреће и које заслужује детаљну анализу. То је питање односа између месног и општеруског рада. Страхује се: да стварање централистичке организације не доведе до премештања тежишта с месног рада на општеруски рад? да то не нашкоди покрету, ослабивши чврстину наших веза с радничком масом и уопште стабилност месне агитације? Ми ћемо одговорити на то: наш покрет последњих година пати баш од тога што су месни радници сувише закупљени месним радом; да је зато померити мало тежиште на општеруски рад безусловно потребно; да такво померање неће ослабити, него ојачати и чврстину наших веза и стабилност наше месне агитације. Узвемо питање централног органа и месних органа и молимо читаоца да не заборавља да нам штампа служи само као **пример** који илуструје кудикамо шири и разноврснији револуционарни рад уопште.

У првом периоду масовног покрета (1896—1898) месни партиски радници покушавају да покрену општеруски орган — „Радничке новине“; у следећем периоду (1898—1900) — покрет чини огроман корак напред, али

пажњу руководиоца потпуно апсорбују месни органи. Ако узмемо заједно све те месне органе, наћи ћемо* да просечно долази по један лист на месец. Зар то није очигледна илустрација нашег ситничарства? Зар то очигледно не показује заостајање наше револуционарне организације иза спонтаног растења покрета? Да је ту **исту цифру** бројева листова издала једна организација, а не расцепкане месне групе, — ми не само што бисмо уштедели масу снага него бисмо и осигурали кудикамо већу стабилност и континуитет нашег рада. Ту просту рачуницу одвећ често губе из вида и они практичари који активно раде готово искључиво на месним органима (на жалост, у огромној већини случајева, и данас тако стоје ствари) и они публицисти који у овом питању показују чудно донкихотство. Практичар се обично задовољава мишљу да је месним партиским радницима „тешко“** латити се организовања општеруског листа и да је боље имати месне листове него никакве. Последње је, наравно, сасвим тачно, и ми не заостајемо ни за каквим практичаром у признавању огромног значаја и огромне користи месних листова **уопште**. Али не ради се о томе; ради се о овоме: да ли је могуће ослободити се расцепканости и ситничарства који се тако очигледно показују у 30 бројева месних листова у целој Русији за 2½ године. Не ограничавајте се на неоспорну, али одвећ општу поставку о користи месних листова уопште, него имајте тако исто храбрости да отворено признате њихове негативне стране које нам је показало искуство двеју и по година. То искуство доказује да су месни листови у нашим приликама у већини случајева нестабилни у принципима, политич-

* Види „Извештај Париском конгресу“²⁸, стр. 14: „Отада (1897 године) до пролећа 1900 године изишло је у разним местима 30 бројева разних листова... Просечно се појављивало више од једног броја месечно“.

** Та тешкоћа је само привидна. У ствари нема таквог месног кружока који не би имао могућности да се активно прихвати ове или оне функције општеруског рада. „Не кажи: не могу, него кажи: нећу“.

ки лишени значаја, у погледу расхода револуционарних снага — преко сваке мере скупи, у техничком погледу — потпуно незадовољавајући (ја имам у виду, разуме се, не технику штампања, него частину и редовност излагања). И сви помонуте недостаци нису случајност, него неизбежан резултат расцепканости која, с једне стране, објашњава преовлађивање месних листова у разматраном периоду, а коју, с друге стране, то преовлађивање помаже. Поједина месна организација просто нема снаге да осигура стабилност у принципима свог листа и да га постави на висину политичког органа, нема снаге да прикупи и искористи довољно материјала за осветљавање читавог нашег политичког живота. А аргуменат којим обично бране потребу великог броја месних листова у слободним земљама — њихова јевтиноћа, јер их штампају месни радници, и потпуније и брже обавештавање месног становништва — тај аргуменат претвара се код нас, као што показује искуство, у аргуменат против месних листова. Они испадају преко сваке мере скупи, у смислу расхода револуционарних снага, и веома ретко излазе из простог разлога што је за илегални лист, ма како он био мален, потребан огроман конспиративни апарат, који тражи фабричку крупну индустрију, јер се у кустарској радионици не може изградити тај апарат. А примитивност конспиративног апарата води најчешће томе (сваки практичар зна мноштво примера те врсте) да полиција искоришћава излагање и растурање једног-два броја за масовну провалу, која брише све, тако да се опет мора почињати изнова. Дobar конспиративни апарат захтева добру професионалну спрему револуционара и најдоследније спроведену поделу рада, а оба ова захтева траже кудикамо веће снаге него што их има поједина месна организација, ма како она била јака у даном моменту. Да не говоримо о општим интересима читавог нашег покрета (принципијелнодоследно социјалистичко и политичко васпитање радника), — и специјално месним интересима боље служе органи који нису месни:

то изгледа као парадокс само на први поглед, а фактички поменуто искуство од две и по године доказује то непобитно. Сви ће се сложити у овоме: кад би све те месне снаге које су издале 30 бројева листова радиле на једном листу, тај би лист лако дао 60, ако не и сто бројева, према томе, и потпуније одразио све особености покрета чисто месног карактера. Несумњиво је да до такве организованости није лако доћи, али потребно је да постанемо свесни њене потребе, да сваки месни кружок мисли и активно ради на њој, не чекајући потстицај споља, не заваривајући се приступачношћу, близином месног органа, која се — у светлости података нашег револуционарног искуства — показује у великој мери фиктивна.

И рђаву услугу практичном раду чине они публицисти који мисле да су нарочито блиски практичарима, али који не виде ту фиктивност и који се извлаче невероватно јевтиним и невероватно празним резоновањем: потребни су месни листови, потребни су рејонски листови, потребни су општеруски листови. Наравно, све је то, уопште говорећи, потребно, али је тако исто потребно и мислити о условима средине и момента, кад се већ прихваташ конкретног организационог питања. Зар то није докихотство кад „Слобода“ (бр. 1, стр. 68), специјално се „задржавајући на питању листа“, пише: „Нама се чини да у сваком иоле већем радничком центру — мора постојати властити раднички лист. Не однекуд донесен, него баш властити“. Кад већ тај публицист неће да мисли о значењу својих речи, размислите мало уместо њега ви, читаоче: колико има у Русији десетина, ако не и стотина, „иоле већих радничких центара“, и како би то овековечило наше ситничарство кад би доиста свака месна организација почела да издаје властити лист! Како би та расцепканост олакшала задатак нашим жандармима да хватају — и то без „иоле већег“ напора — месне партиске раднике у самом почетку њихове делатности, не дајући да се од њих развију прави револуционари! — У општеруском

листу — наставља писац — описивања махинација фабриканата и „ситница фабричког живота у разним, не својим градовима“ не би била интересантна, али „раднику Орела никако није досадно читати о својим орелским приликама. Он увек зна кога су „ошигули“, кога су „изрибали“, и срце му игра“ (стр. 69). Да, да, срце Орелца игра, али одвећ „игра“ и мисао нашег публициста. Да ли је тактична та одбрана регионалне ускости? — ето о чему би требало мало размислити. Ми ни за ким не заостајемо у признавању потребе и важности фабричких разголићивања, али не треба заборављати да смо већ дошли дотле да је Петрограданима постало досадно читати петроградске дописе петроградског листа „Радничка мисао“. За фабричка разголићивања у појединим местима ми смо увек имали и увек ћемо морати имати летке, — али тип листа ми морамо подизати, а не снижавати до фабричког летка. За „лист“ нама нису толико потребна разголићивања „ситница“, колико разголићивања крупних, типичних недостатака фабричког живота, разголићивања на примерима нарочито рељефним, која зато могу заинтересовати све раднике и све руководиоце покрета, која стварно могу обогатити њихова знања, проширити њихов хоризонт и дати потстицај буђењу новог рејона, новог струковног слоја радника.

„Затим, у месном листу могу се све махинације фабричке управе или других власти хватати одмах, док су вруће. А док до општег, далеког листа та вест дође — у том месту су већ и заборавили шта се догодило: „Кад ли је то било, ко ће се сетити!““ (на истом месту). Заиста: ко ће се сетити! Тридесет бројева изданих за 2½ године опадају, како дознајемо из истог извора, на 6 градова. Просечно долази на један град по један број листа за пола године! И чак ако наш лакомислени публицист у својој претпоставци утврди продуктивност месног рада (што би у погледу осредњег града било апсолутно неправилно, јер је у оквиру ситничарства немогуће знатније повећање продуктивности), — опет

ћемо добити само по један број у два месеца, тј. нешто што нимало није налик на „хватање нечег док је вруће“. А међутим довољно је да се уједини десет месних организација и да оне пошаљу своје делегате који ће активно радити на организовању општег листа, — и тада би било могуће у читавој Русији „хватати“ не ситнице, него доиста крупне и типичне гадости једанпут у две недеље. У то неће посумњати нико ко зна стање ствари у нашим организацијама. А о хватању непријатеља на месту злочина, ако то схватамо озбиљно, а не само као лепу реч, илегални лист не треба ни да мисли: то може чинити само летак, јер крајњи рок за такво хватање обично није дужи од једног до два дана (узмите, на пример, обичан кратки штрајк, или тучу у фабрици или демонстрацију итд.).

„Радник живи не само у фабрици него и у граду“ — наставља наш писац, прелазећи од посебног на опште с оном строгом доследношћу која би чинила част и самом Борису Кричевском. И он указује на питања о градским думама, градским болницама, градским школама, тражећи да раднички лист не прелази ћутке преко градских послова уопште. — Захтев је сам по себи одличан, али он у исто време лепо илуструје ону бесадржајну апстрактност на коју се одвећ често ограничавају при расправљању о месним листовима. Прво, кад би се стварно „у сваком иоле већем радничком центру“ појавили листови с тако детаљном градском рубриком, као што то хоће „Слобода“, то би се, у нашим руским приликама, неминовно изметнуло у праву регионалну ускост, довело би до слабљења свести о значају опште-руске револуционарне навале на царско самодржавље, ојачало би врло отпорне клице, које су пре притајене или су пре пригушене него ишчупане из корена, оног правца који се већ прочуо чуvenом изреком о револуционарима који одвећ много говоре о непостојећем парламенту, а одвећ мало о постојећим градским думама. Ми кажемо: неминовно, подвлачећи тиме да „Слобода“ очигледно неће то, него супротно. Али нису довољне

само добре намере. — Да би се осветљавање градских послова ставило у правилну перспективу према целом нашем раду, потребно је најпре да та перспектива буде потпуно изграђена, да буде чврсто утврђена не само резоновањима него и мноштвом примера, да она просто стекне чврстину традиције. Тога код нас никако још нема, а баш то је потребно најпре, пре него што се буде могло мислити и говорити о широкој месној штампи.

Друго, да би се заиста добро и занимљиво могло писати о градским пословима, треба добро и не само по књизи познавати те послове. А социјал-демократа који би имали такво познавање готово и нема у целој Русији. Да би се у листу (а не у популарној брошури) писало о градским и државним пословима, треба имати свеж, разноврстан материјал, прикупљен и обрађен од вешта човека. А да се прикупи и обради такав материјал, није довољна „примитивна демократија“ примитивног кружока у коме сви раде све и забављају се играјући се референдумом. За то је потребан штаб специјалиста-писца, специјалиста-дописника, војска репортера-социјал-демократа, који успостављају везе свугде и на сваком месту, који умеју да продру у све могуће „државне тајне“ (с којима се руски чиновник прави тако важан и које он тако лако избрбља), да се ушуњају иза свих „кулиса“, — потребна је војска људи који „по дужности“ морају бити свугде присутни и који морају све знати. А ми, партија борбе против сваког економског, политичког, социјалног и националног угњетавања, можемо и морамо наћи, сакупити, обучити, мобилисати и кренути у бој такву војску људи који све знају, — али то још треба учинити! А код нас не само што у огромној већини места још ништа није учињено у том правцу него најчешће нема ни свести о томе да је то потребно учинити. Потражите у нашој социјал-демократској штампи живе и занимљиве чланке, дописе и разголићивања наших дипломатских, војних, црквених,

градских, финансиских итд., итд. ствари и стварчица: нећете наћи готово ништа или ћете наћи сасвим мало*. Ето зашто „мене увек страшно љути кад дође човек и наприча врло лепих и красних ствари“ о потреби „у сваком иоле већем радничком центру“ листова који би разголићивали и фабричке, и градске и државне гадости!

Преовлађивање месне штампе над централном знак је или оскудности или луксуза. Оскудности — кад покрет није још изградио снаге за крупну производњу, кад он још тавори у кустарштини и готово тоне у „ситницама фабричког живота“. Луксуза — кад је покрет већ потпуно савладао задатак свестраних разголићивања и свестране агитације, тако да осим централног органа постају потребни и многобројни месни органи. Нека свако сам реши шта значи преовлађивање месних листова код нас данас. А ја ћу се ограничити на тачну формулацију свог закључка, како не бих дао повода неспоразумима. Досад већина месних организација код нас мисли готово искључиво о месним органима и готово само на њима активно ради. То је ненормално. Треба да буде обрнуто: да већина месних организација мисли највише о општеруском органу и да највише на њему ради. Док то не буде, ми нећемо моћи основати ниједан лист који би био колико толико способан да заиста послужи покрету свестраном агитацијом у

* Ето зашто чак и пример изванредно добрих месних органа потпуно потврђује наше гледиште. На пример „Јужни радник“ је одличан лист, за који се никако не може рећи да нема стабилности у принципима. Али оно што је он хтео да да месном покрету није могао дати услед ретког излагања и широких провала. За оно што је у овом моменту за партију најпрече — принципијелно постављање основних питања покрета и свестрана политичка агитација — месни орган није имао снаге. А оно нарочито добро што је лист давао, као што су чланци о конгресу сопственика рудника, о незапослености итд., — није претстављало строго месни материјал и било је потребно читавој Русији, а не само Југу. Таквих чланака није било ни у читавој нашој социјал-демократској штампи.

штампи. А кад то буде, — тада ће се нормалан однос између неопходног централног органа и неопходних месних органа успоставити сам од себе.

* * *

На први поглед може изгледати да је закључак о потреби преношења тежишта с месног на општеруски рад неприменљив на област специјално-економске борбе: овде су непосредан непријатељ радника поједини предузетници или групе предузетника, који нису повезани организацијом која би бар колико толико потсећала на чисто војничку, строго централистичку, до најмањих ступица јединственом вољом руковођену организацију руске владе, нашег непосредног непријатеља у политичкој борби.

Али није тако. Економска борба — ми смо на то већ много пута указивали — јесте струковна борба, и зато она захтева организовање радника по струкама, а не само по месту њихова рада. И то струковно организовање постаје утолико преча потреба уколико брже напредује организовање наших предузетника у свакојврсна удружења и синдикате. Наша расцепканост и наше ситничарство директно сметају том организовању, за које је преко потребна јединствена општеруска организација револуционара која може да узме на себе руковођење општеруским радничким струковним савезима. Ми смо напред већ говорили о пожељном типу организације за тај циљ, и сад ћемо само додати неколико речи у вези с питањем наше штампе.

Да у сваком социјал-демократском листу мора постојати рубрика струковне (економске) борбе, у то тешко да ико може сумњати. Али пораст струковног покрета тера да се мисли и о струковној штампи. Међутим нама се чини да о струковним листовима у Русији, осим ретких изузетака, засад не може бити ни говора: то је луксуз, а ми обично немамо ни насушног хлеба. Сад би

већ код нас облик струковне штампе, који одговара условима илегалног рада и који је преко потребан, морале бити **струковне брошуре**. У њима би требало скупљати и систематски груписати легални* и илегални материјал о условима рада у даној индустрији, о разлици у том погледу између разних крајева у Русији, о главним захтевима радника дане струке, о недостацима законодавства које се односи на њу, о најкарактеристичнијим случајевима економске борбе радника тог еснафа, о замедима, садашњем стању и потребама њихове струковне организације итд. Такве брошуре, прво, ослободиле би нашу социјал-демократску штампу масе оних струковних детаља који специјално интересују само раднике даног заната; друго, оне би фиксирале резултате нашег искуства у струковној борби, чувале

* Легални материјал је у том погледу нарочито важан, и ми смо нарочито заостали у вештини систематског скупљања и искоришћавања тог материјала. Неће бити претерано ако кажемо да се на основу само легалног материјала може још некако и написати струковна брошура, али на основу само илегалног — не може. Скупљајући од радника илегални материјал о питањима као што су она што их је покренула „Радничка мисао“, ми узалуд траћемо масу снага револуционара (кога би у томе лако заменио легални радник) и опет никад не добијемо добар материјал, јер радници, који најчешће знају само једно одељење велике фабрике и који готово увек знају економске резултате, а не опште услове и норме свог рада, не могу ни стећи она знања која имају фабрички службеници, инспектори, лекари итд. и која су већином расута у ситним новинским дописима и специјалним индустријским, медицинским, земским и другим издањима.

Сећам се као данас свог „првог покушаја“, који не бих никада поновио. Мучио сам се много недеља, „с пасијом“ испитујући једног радника који је к мени долазио о свим и свакојаким стварима у огромној фабрици у којој је он радио. Истина, ја сам опис (само једне фабрике!), иако с много муке, још некако и саставио, али зато се дешавало да ми радник, бришући зној, при крају састанка каже с осмејком: „мени је лакше радити прековремено, него одговарати на ваша питања!“

Уколико енергичније будемо водили револуционарну борбу, утолико ће више влада бити приморана да легализује део „струковног“ рада, скидајући с нас на тај начин један део нашег терета.

би скупљани материјал, који се сад буквално губи у маси летака и фрагментарних дописа, и уопштавале би тај материјал; треће, оне би могле служити као нека врста руководства за агитаторе, јер се услови рада мењају релативно споро, основни захтеви радника даног заната су необично стабилни (упореди захтеве ткача московског рејона 1885 године и петроградског 1896 године) и збирка тих захтева и потреба могла би годинама служити као сјајан приручник за економску агитацију у заосталим крајевима или међу заосталим слојевима радника; примери успешних штрајкова у једном рејону, подаци о вишем стандарду живота, о бољим условима рада у једном крају, потстицали би и раднике других крајева на нове и нове борбе; четврто, узевши на себе иницијативу уопштавања струковне борбе и учврстивши на тај начин везу руског струковног покрета са социјализмом, социјал-демократија би се у исто време побринула да наш тредјунионистички рад не заузима ни сувише мали ни сувише велики део у општем збиру нашег социјал-демократског рада. Месној организацији, ако је она одвојена од организација у другим градовима, врло је тешко, неки пут чак и скоро немогуће, да у томе сачува правилну пропорцију (и пример „Радничке мисли“ показује до каквог се чудовишног претеривања у правцу тредјунионизма може при томе доћи). Али општеруска организација револуционара, која стоји на непоколебљивом гледишту марксизма, која руководи целокупном политичком борбом и располаже штабом професионалних агитатора, никад неће имати тешкоћа при одређивању те правилне пропорције.

V

„ПЛАН“ ОПШТЕРУСКОГ ПОЛИТИЧКОГ ЛИСТА

„Најкрупнија погрешка „Искре“ у том погледу“ — пише Б. Кричевски („Радничко дело“ бр. 10, стр. 30), оптужујући нас да имамо тенденцију „да претворимо теорију, путем њена изоловања од праксе, у мртву доктрину“ — јесте „њен „план“ општепартиске организације“ (тј. чланак „Од чега почети?“^{*}). И Мартинов му секундира, говорећи да је „тенденција „Искре“ да умањује значај прогресивног тока сиве свакодневне борбе у поређењу с пропагандом блештавих и завршених идеја... крунисана планом партиске организације који она предлаже у бр. 4 у чланку: „Од чега почети?““ (ibid., стр. 61). Напоследку, у најновије време се људима револтираним тим „планом“ (наводници треба да значе ироничан став према њему) придружио и Л. Надеждин у брошури коју тек што смо примили: „Предвечерје револуције“ (издање познате нам већ „револуционар-носоцијалистичке групе“ Слобода), у којој се вели да: „говорити сад о организацији чије нити иду од општеруског листа, — то значи неговати кабинетске мисли и кабинетски рад“ (стр. 126), то је манифестација „литературштине“ итд.

Што је наш терорист испао солидаран с поборницима „прогресивног тока сиве свакодневне борбе“, — то нас не може изненадити пошто смо испитали корене те

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 5, стр. 1—12. Ред.

блискости у поглављима о политици и о организацији. Али ми морамо рећи већ сад да је Ј. Надеждин, и једино он, покушао да савесно продре у ток мисли чланка који му се није допао, покушао да одговори на њега стварно — док „Радничко дело“ није рекло апсолутно ни чега стварног, него се постарало само да замрси питање читавом гомилом непристојних демагошких испада. И, ма колико то било непријатно, мораћемо најпре трахити време на чишћење Аугијеве штале.

а) КО СЕ УВРЕДИО ЗБОГ ЧЛАНКА „ОД ЧЕГА ПОЧЕТИ?“?

Навешћемо букетић израза и екскламација с којима се окомило на нас „Радничко дело“. „Не може лист створити партиску организацију, него обрнуто“... „Лист који стоји изнад партије, изван њене контроле и који не зависи од ње захваљујући властитој мрежи агената“... „Како то да „Искра“ заборави на фактички постојеће социјал-демократске организације оне партије којој припада?“... „Људи који имају чврсте принципе и одговарајући план претстављају и врховне регулаторе реалне борбе партије који јој диктирају извршавање свог плана“... „План тера наше живе и животне организације у царство сени и хоће да оживи фантастичну мрежу агената“... „Ако би се план „Искре“ испунио, он би довео до потпуног уништења трагова Социјал-демократске радничке партије Русије која се код нас стварала“... „Пропагандистички орган постаје бесконтролни, апсолутистички законодавац читаве практичне револуционарне борбе“... „Какав став треба да заузме наша партија према својој потпуној потчињавању аутономној редакцији“ итд, итд.

Као што читалац види из садржине и тона ових цитата, „Радничко дело“ се увредило. Али оно се није увредило због себе, него због организација и комитета наше партије које „Искра“ тобоже хоће да отера у цар-

ство сени и чак да уништи њихове трагове. Јесте страшно! Чудновато је само једно. Чланак „Од чега почети?“ изишао је маја 1901, чланци „Радничког дела“ — септембра 1901, а сад је већ половина јануара 1902. За свих тих 5 месеци (и до септембра и после септембра) ниједан комитет и ниједна организација партије није иступила с формалним протестом против тог чудовишта које хоће да комитете и организације отера у царство сени! А за то време и у „Искри“ и у маси других месних и не месних, публикација појавиле су се десетине и стотине вести из свих крајева Русије. Како то да они које хоће да отерају у царство сени нису то опазили и нису се због тога увредили, — него се увредило треће лице?

То је зато што се комитети и друге организације баве правим послом, а не играју се „демократизма“. Комитети су прочитали чланак „Од чега почети?“, видели да је то покушај „да се изради извештај план организације како би се њеној изградњи могло приступити са свих страна“ и, јер су они врло добро знали и видели да ниједна од тих „свих страна“ не мисли „приступити изградњи“ док се не увери у њену неопходност и тачност архитектонског плана, нису, природно, ни помислили да се „вређају“ због дрскости људи који су рекли у „Искри“: „Због неодложне важности питања ми смо се одлучили, са своје стране, да предложимо друговима скицу плана који детаљније развијамо у брошури коју спремамо за штампу“. Зар је било могуће, при поштену односу према ствари, не разумети ово: ако другови приме план који им се предлаже, они ће га спроводити не из „потчињавања“, него из уверења да је он неопходан за нашу општу ствар, а ако га не приме, — онда ће „скица“ (каква претенциозна реч, зар не?) и остати просто скица? Зар то није демагогија кад се против скице плана боре не само тим што га „грде“ и саветују друговима да одбаце тај план, — него и тиме што хушкају људе неискусне у револуционарном послу на састављаче скице једино због тога што се ови

усуђују да „законодавствују“, да иступају као „врховни регулатори“, тј. што се усуђују да предлажу скицу плана?? Може ли се наша партија развијати и ићи напред ако јој се за покушај да уздигне месне активисте до ширих погледа, задатака, планова итд. буде опонирало не само с гледишта нетачности тих погледа, него с гледишта „увреда“ због тога што „хоће“ да нас „уздижу“? Та Л. Надеждин је такође „нагрдио“ наш план, али до демагогије, која се више не може објаснити само наивношћу или примитивношћу политичких погледа, он се није срзао, оптужбу за „инспекторство над партијом“ он је одбацио одлучно и од самог почетка. И зато се Надеждину може и мора на његову критику плана одговорити стварно, а „Радничком делу“ може се одговорити само презиром.

Али презир према писцу који се срзава до вике о „апсолутизму“ и „потчињавању“ још нас не ослобађа дужности да размисимо ону збрку коју такви људи сервирају читаоцу. И, ево, ми овде можемо јасно показати свима које су сорте те тривијалне фразе о „широком демократизму“. Нас оптужују да заборављамо комитете, да желимо или да покушавамо да их отерамо у царство сени итд. Како да одговоримо на те оптужбе, кад читаоцу не можемо рећи готово ништа чињенично о нашим стварним односима према комитетима, не можемо из конспиративних разлога? Људи који бацају оптужбу која је оштра и која раздражује масу у бољем су положају од нас, захваљујући својој разбашкаренисти, захваљујући своје омаловажавајућем односу према дужностима револуционара, који брижљиво крије од очију света односе и везе које има, које успоставља или покушава да успостави. Разумљиво је да се ми једном за увек одричемо конкуренције тим људима на попришту „демократизма“. Али што се тиче читаоца који није упућен у све партиске ствари, једини начин да испунимо свој дуг према њему јесте да му испричамо не о ономе што јесте и што се налази *im Werden**, него о делићу

* — у процесу настајања. Ред.

оног што је било и о чему је допуштено причати као о прошлости.

Бунд алудира на наше „самозванство“*, загранични „Савез“ оптужује нас за покушај уништења трагова партије. Добро, господо. Ви ћете добити потпуну сатисфакцију кад испричамо публици четири чињенице из прошлости.

Прва** чињеница. Чланови једног од „Савеза борбе“, који су узимали непосредно учешће у стварању наше партије и у слању делегата на партиски конгрес који ју је основао, споразумевају се с једним од чланова групе „Искра“ о покретању специјалне радничке библиотеке за потребе читавог покрета. Покретање радничке библиотеке не полази за руком, и написане за њу брошуре „Задаци руских социјал-демократа“*** и „Нови фабрички закон“**** доспевају заобилазним путем и преко трећег лица у иностранство, где се и штампају¹⁶.

Друга чињеница. Чланови Централног комитета Бунда обраћају се једном од чланова групе „Искра“ с предлогом да се организује, како је Бунд тада говорио, „литерарни лабораториј“. При том они истичу: ако не пође за руком да се то учини, наш покрет може јако ударити назад. Резултат преговора јесте брошура „Радничка ствар у Русији“*****.

Трећа чињеница. Централни комитет Бунда обраћа се преко једне провинциске варошице једном од чланов-

* „Искра“ бр. 8, одговор Централног комитета Општег јеврејског савеза у Русији и Пољској на наш чланак о националном питању.

** Ми намерно не износимо ове чињенице оним редом како су се оне десиле¹⁷.

*** В. И. Лењин. Изабрана дела у два тома, т. I, књ. 1, стр. 142—159. Ред.

**** В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 2, стр. 243—291. Ред.

***** Узгред речено: писац те брошуре моли ме да кажем да је она, као и раније његове брошуре, била послана „Савезу“ с претпоставком да је редактор његових издања група „Ослобођење рада“ (услед извесних разлога он у то време, тј. у фебруару 1899, није могао знати за промену редакције). Ту брошуру ће ускоро поново издати Лига.

ва „Искре“ с предлогом да овај узме на себе редакцију „Радничких новина“, на чијем се покретању ради, и добија, разуме се, пристанак. Предлог се затим мења: предлаже се сарадња, због нове комбинације с редакцијом. И на ово се добија, разуме се, пристанак⁴¹. Шаљу се чланци (који су се сачували) — „Наш програм“ — с отвореним протестом против бернштајнијаде, заокрета у легалној литератури и „Радничкој мисли“; „Наш непосредни задатак“ („организација партиског органа који би редовно излазио и био тесно повезан са свим месним групама“; недостаци владајућег „ситничарства“); „Главна питања“ (анализирање приговора да треба пре свега развити делатност месних група, пре него што се пређе на издавање општег органа; инсистирање на првостепеној важности „револуционарне организације“ — на неопходности да се „организација, дисциплина и конспиративна техника доведу до највишег степена савршенства“)*. Предлог да се поново покрену „Радничке новине“ не остварује се, и чланци остају необјављени.

Четврта чињеница. Члан комитета који организује други редовни конгрес наше партије саопштава члану групе „Искра“ програм конгреса и кандидује ту групу за редакцију „Радничких новина“, на чијем се поновном покретању ради. Његов први, тако да кажем, корак санкционише затим и комитет коме је он припадао и Централни комитет Бунда⁴²; група „Искра“ добија обавештење о месту и времену конгреса, али (пошто није сигурна да ли ће моћи, из извесних разлога, да пошаље делегата на тај конгрес) саставља и писмени извештај конгресу. У том извештају заступа се гледиште да само избором Централног комитета ми не само што нећемо решити питање уједињења у једно време пуно збрке као што је време које преживљујемо, него још можемо компромитовати велику идеју стварања партије у случају нове, брзе и потпуне провале, која је при данашњој неконспиративности више него вероватна; да зато треба

почети од позивања свих комитета и свих других организација да помажу поново покренути општи орган, који ће реално повезати све комитете фактичком везом, реално спремити групу руководиоца читавим покретом, — а претворити такву, од стране комитета створену, групу у ЦК моћи ће комитети и партија лако, чим та група порасте и ојача. Међутим, до конгреса не долази услед низа провала, и извештај се из конспиративних разлога уништава, пошто га је прочитао само мали број другова, међу њима и делегати једног комитета.

Нека сад читалац сам суди о карактеру метода као што је Бундова алузија на самозванство или аргуменат „Радничког дела“ да ми хоћемо да отеримо комитете у царство сени, да „заменимо“ организацију партије организацијом ширења идеја једног листа. Баш комитетима, на основу тога што су они то не једанпут тражили, ми смо и реферисали о потреби да се прими одређени план општег рада. Баш за партиску организацију ми смо разрађивали тај план у чланцима за „Радничке новине“ и у извештају конгресу партије, опет на тражење оних који су у партији заузимали тако утицајан положај да су узимали на себе иницијативу њеног (фактичког) обнављања. И тек кад су пропала два покушаја партиске организације да заједно с нама обнови централни орган партије званично, ми смо сматрали за своју директну дужност да иступимо с органом незваничним, како би при трећем покушају другови имали пред собом већ извесне резултате искуства, а не само проблематичне претпоставке. Сад већ сви видимо извесне резултате тог покушаја, и сви другови могу судити да ли смо ми правилно схватили своју дужност и шта треба мислити о људима који се труде да доведу у заблуду лица неузната с најближом прошлошћу, озлојеђени тиме што смо доказивали једнима — њихову недоследност у „националном“ питању, другима — недопуштеност беспринципијелних колебања.

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 4, стр. 190—194, 195—200 и 201—206, Ред.

6) МОЖЕ ЛИ ЛИСТ БИТИ КОЛЕКТИВНИ ОРГАНИЗАТОР?

Цела суштина чланка „Од чега почети?“ састоји се у постављању баш тог питања и у његову позитивном решењу. Једини, нама познати, покушај стварне анализе тог питања и доказивања потребе његова негативног решења чини Л. Надеждин, чије ћемо аргументе навести у целини:

„...Нама се много свиђа како „Искра“ (бр. 4) поставља питање потребе општеруског листа, али ми никако не можемо признати да се том постављању може дати наслов: „Од чега почети?“. То је једна од ствари несумњиво веома важних, али ни њом ни читавом серијом популарних листића ни морем летака не може се ударити темељ борбеној организацији за револуционарни моменат. Неопходно је приступити стварању јаких политичких организација у местима. Ми их немамо, ми смо радили углавном међу интелегентним радницима, а масе су водиле готово искључиво економску борбу. Ако се не васпитају снажне политичке организације у местима, шта значи макар и одлично организован општеруски лист? Неопалену купину, која гори, а не сагорева, али никога и не запаљује! Око њега, на раду за њ, окупиле се народ, организоваће се — мисли „Искра“. Али њему је много ближе окупити се и организовати се око конкретнијег посла! Такав посао може и мора бити широко организовање месних листова, припремање већ сад радничких снага за демонстрације, стални рад месних организација међу незапосленима (једнако растурају међу њих летке и брошуре, позивати их на зборове, на отпор против владе итд.). Треба развити жив политички рад у местима, и кад настане потреба за уједињењем на тој реалној бази, — оно неће бити вештачко, папирнато, — листовима се тако уједињење месних радова у општеруски рад не постиже!“ („Предвечерје револуције“, стр. 54).

Ми смо подвукли она места ове китњасте тираде која најрељефније показују и неправилност оцене нашег плана коју даје писац и неправилност његова гледишта уопште, које он овде супротставља „Искри“. Ако се не васпитају снажне политичке организације у местима, — неће ништа значити ни најбоља општеруски лист. — Потпуно тачно. Али суштина и јесте у томе што нема никаквог другог средства да се васпитају снажне политичке организације осим путем општеру-

ског листа. Писац је превидео најбитнију изјаву „Искре“, коју је она учинила још пре него што је прешла на излагање свог „плана“: потребан је „позив на изградњу револуционарне организације која ће моћи да уједини све снаге и да руководи покретом не само по имену него и стварно, тј. која ће бити увек спремна на подршку сваког протеста и сваке експлозије, искоришћавајући их за повећање и јачање војних снага способних за одлучни бој“. Али, с тиме ће се сад, после фебруара и марта, принципијелно сложити сви — наставља „Искра“ — међутим, нама је потребно не принципијелно, него практично решење питања, потребно је одмах истаћи такав одређен план изградње да се сви могу одмах с разних страна латити изградње. А нас опет вуку назад од практичног решења — к принципијелно тачној, неоспорној, великој, али потпуно недовољној, потпуно неразумљивој широкој маси радника, истини: „васпитавати снажне политичке организације!“ Не ради се више о томе, пошто-вани пишче, него о томе како треба васпитавати и васпитати!

Није тачно да смо ми „радили углавном међу интелегентним радницима, а масе су водиле готово искључиво економску борбу“. У таквом облику та поставка личи на обично за „Слободу“ и из основа погрешно супротстављање интелегентних радника „маси“. Код нас су и интелегентни радници у току последњих година „готово искључиво водили економску борбу“. То је с једне стране. А с друге стране, масе се никад неће ни научити да воде политичку борбу док ми не помогнемо да се васпитају руководиоци те борбе и из редова интелегентних радника и из редова интелектуалаца; а васпитати се такви руководиоци могу једино на систематској, сталној оцени свих страна нашег политичког живота, свих покушаја протеста и борбе разних класа и поводом разних случајева. Зато је говорити о „васпитавању политичких организација“ и у исто време супротстављати „папир-

нати рад" политичког листа — „живом политичком раду у местима" просто смешно! Та „Искра" и подешава свој „план" листа „плану" изграђивања такве „борбене спремности", да би могла подржавати и покрет незапослених, и сељачке буне, и незадовољство земаца, и „огорчење становништва против осиног царског башибозука" итд. Свако ко је упознат с покретом савршено зна да огромна већина месних организација о том чак и не мисли, да многе од овде оцртаних перспектива „живог политичког рада" још ниједанпут није спроводила у живот ниједна организација, да, на пример, покушај скретања пажње на пораст незадовољства и протеста код земске интелигенције изазива осећање збуњене недоумице и код Надеждина („господе, да тај орган није за земце?", „Предвечерје", стр. 129) и код економиста (бр. 12 „Искре", писмо) и код многих практичара. У таквим условима може се „почети" само од тога што ћемо потстаћи људе да мисле о свему томе, што ћемо их потстаћи да сумирају и уопштавају све могуће пропламсаје врења и активне борбе. „Жив политички рад" може се почети данас кад се снижавају социјал-демократски задаци једино од живе политичке агитације, која није могућа без општеруског листа који често излази и правилно се растура.

Људи који у „плану" „Искре" виде израз „литературштине" апсолутно нису разумели саму суштину плана, узевши за циљ оно што се предлаже као најподесније средство у садашњем моменту. Ти се људи нису потрудили да размисле о два поређења која јасно илуструју предложени план. Организовање општеруског политичког листа — писало је у „Искри" — мора бити основна нит које се морамо држати да бисмо могли стално развијати, продубљивати и проширивати ту организацију (тј. револуционарну организацију, увек спремну да помогне сваки протест и сваку експлозију). Реците молим вас: кад зидари на разним местима постављају камење огромне и још нигде невиђене згра-

де, — зар је то „папирнати" рад кад се затеже нит која помаже да се изналази тачно место за стављање, која указује на крајњи циљ заједничког рада, која омогућава да се искористи не само сваки камен него и свако парче камена који, повезан с претходним и следећим каменом, даје завршену и општу линију? И зар ми баш не преживљујемо такав моменат у нашем партиском животу кад имамо и камења и зидара, а немамо свима видљиву нит за коју бисмо се сви могли ухватити? Нека вичу да ми, затежући нит, хоћемо да командујемо: кад бисмо ми хтели да командујемо, господо, онда бисмо уместо „Искра бр. 1" написали — „Радничке новине бр. 3", као што су нам предлагали неки другови и као што бисмо имали потпуно право да учинимо после догађаја о којима је говорено напред. Али ми то нисмо учинили: ми смо хтели да имамо одрешене руке за непомирљиву борбу против свих псеудосоцијал-демократа; ми смо хтели да нашу нит, ако је затегнута правилно, почну ценити због њене правилности, а не због тога што ју је затегао званични орган.

„Питање уједињења месне делатности у централним органима врти се у зачараном кругу, — учи нас Л. Надеждин — за уједињење је потребна хомогеност елемената, а ту хомогеност може створити само нешто што уједињује; међутим то што уједињује може бити производ јаким месним организација које се сад апсолутно не одликују хомогеним карактером". Истина — исто толико достојна поштовања и исто толико неоспорна колико и истина да је потребно васпитавати јаке политичке организације. Истина — исто толико јалова колико и ова друга. Свако питање „врти се у зачараном кругу", јер је читав политички живот бескрајан ланац од бескрајног низа карика. Сва вештина политичара се и састоји у томе да нађе и да се чврсто, чврсто ухвати баш за ону карику која му се најтеже може избити из руку, која је у даном моменту најважнија, која највише гарантује ономе коме је у рука-

ма да ће он овладати читавим ланцем*. Кад бисмо ми имали одред искусних зидара који се толико слажу у раду да могу и без нити стављати камење баш онде где треба (апстрактно говорећи, то није немогуће), — онда бисмо се ми, можда, могли ухватити и за другу карику. Али невоља и јесте у томе што ми искусних и сложних зидара још немамо, што се камење најчешће поставља сасвим насумце, што се не поставља према општој нити, него тако без везе да га непријатељ може одунути као да то није камење, него песак.

Друго поређење: „Лист је не само колективни пропагандист и колективни агитатор него и колективни организатор. У овом последњем погледу он се може упоредити са скелама које се подижу око зграде која се гради, које обележавају контуре грађевине, олакшавају везу међу појединим зидарима, помажу им да расподеле посао и да виде опште резултате постигнуте организованим радом“**. Како ово личи на преувеличавање своје улоге од стране литерата, кабинетског човека? Скеле за саму зграду уопште нису потребне, скеле се граде од најгорег материјала, скеле се подижу за неко кратко време и бацају се у пећ чим се зграда макар грубо доврши. Што се тиче грађевина револуционарних организација, искуство нам показује да се оне понекад могу изградити и без скела — узмите период седамдесетих година. Али код нас се данас не може ни замислити подизање без скела грађевине која нам је потребна.

Надеждин се не слаже с тим и каже: „око листа, на раду за њ, окупиле се народ, организоваће се — ми-

* Друже Кричевски и друже Мартинове! Скрећем вам пажњу на ову скандалозну манифестацију „самодржавља“, „бесконтролне ауторитативности“, „сувереног регулисања“ итд. По богу брата: хоће да овлада читавим ланцем!! Пишите што пре жалбу. Ево вам тема за два уводника у бр. 12 „Радничког дела“!

** Мартинов, наводећи у „Радничком делу“ прву реченицу тог цитата (бр. 10, стр. 82), изоставио је баш другу реченицу, као да је тиме хтео подвући да не жели да улази у суштину питања или да је неспособан да ту суштину схвати.

сли „Искра“. Али њему је много ближе окупити се и организовати се око конкретнијег посла!“ Јесте, јесте: „много ближе око конкретнијег“... Руска пословица каже: не пљуј у бунар, може ти затребати. Али има људи који хоће да пију и из бунара у који се већ пљувало. До каквих само гадости нису дошли наши сјајни легални „критичари марксизма“ и илегални поклоници „Радничке мисли“ у име те веће конкретности! Колико је сав наш покрет пригњечен нашом ускошћу, неиницијативношћу и несмелошћу која се правда традиционалним аргументима „много ближе око конкретнијег“! И Надеждин — који сматра да има нарочити осећај за „живот“, који нарочито строго осуђује „кабинетске“ људе, који оптужује (претендујући на духовитост) „Искру“ за слабост да свуда види економизам, који ображава да стоји високо изнад те поделе на ортодоксе и критичаре — не опажа да он својим аргументима иде само на руку ускости која га револтира, да пије из најзапљуванијег бунара! Да, ни најискренији револт због ускости, ни најватренија жеља да се усправе људи који се клањају пред њом нису још довољни ако онај који се револтира плови без крме и без једрила и ако се исто онако „спонтано“ као и револуционари седамдесетих година хвата за „ексцитативни терор“, за „аграрни терор“, за „звоњење на узбуну“ итд. Погледајте то „конкретније“ око чега ће се — мисли он — „много ближе“ окупити и организовати: 1. месни листови; 2. припремање за демонстрације; 3. рад међу незапосленима. На први поглед се види да су све те ствари дохваћене потпуно случајно, на срећу, да се нешто каже, јер, ма како ми на те ствари гледали, видети у њима нешто специјално подесно за „окупљање и организовање“ сасвим је апсурдно. Та исти Надеждин после неколико страна вели: „време је да просто констатујемо факат: у местима рад је крајње мизеран, комитети не раде ни десети део оног што би могли да раде... они уједињавајући центри које сад имамо јесу — фикција, јесу — револуционарни бирократизам, узајамно про-

извођење у чин генерала, и тако ће бити дотле док не израсту снажне месне организације“. У тим речима има несумњиво, поред претеривања, много горке истине, и зар Надеждин не опажа везу између мизерног рада у појединим местима и оне ускости хоризонта партиских радника, ускости размаха њихове делатности, које су неизбежне кад је посреди неприпремљеност партиских радника који се затварају у оквир месних организација? Зар је и он, као и писац чланка о организацији у „Слободи“, заборавио да је прелаз на широку месну штампу (од 1898 године) био праћен необичним јачањем економизма и „ситничарства“? Кад би чак и било могуће да се колико толико задовољавајуће организује „широка месна штампа“ (а ми смо горе показали да је то немогуће, осим у сасвим специјалним случајевима), ни тада месни органи не би могли „окупити и организовати“ све снаге револуционара за општу навалу на самодржавље, за руковођење јединственом борбом. Не заборавите да се овде ради само о „окупљајућем“, о организаторском значају листа, и ми бисмо могли поставити браниоцу расцепканости, Надеждину, иронично питање које је он сам поставио: „да нисмо ми однекуд наследили 200.000 револуционарних организаторских снага?“ Даље, „припремање за демонстрације“ не може се супротстављати плану „Искре“ већ зато што тај план баш предвиђа, као један од циљева, баш најшире демонстрације; ради се међутим о избору практичног средства. Надеждин се опет овде заплео, изгубивши из вида да „припремати“ демонстрације (које су се досад у огромној већини случајева дешавале потпуно спонтано) може само већ „окупљена и организована“ војска, а ми баш не умемо да окупимо и организујемо. „Рад међу незапосленима“. Опет иста збрка, јер то је такође једна од војних операција мобилисане војске, а не план за мобилисање војске. Колико Надеждин и овде потцењује штету од наше расцепканости, факат што ми немамо „200.000 снага“, види се из овог. „Искри“ су замерали многи (међу њима и Надеждин) што доноси мало вести о незапослености,

што дописи о најобичнијим појавама сеоског живота имају случајан карактер. Замерка је умесна, али „Искра“ је овде „без кривице крива“. Ми се старамо да „затегнемо нит“ и кроз село, али зидара тамо нема готово нигде и ми морамо потстицати сваког ко саопштава чак и најобичнију чињеницу, — у нади да ће то повећати број сарадника у тој области и научити све нас да одабирамо, најзад, и стварно рељефне чињенице. Али материјала за учење има тако мало да се без његова уопштавања у целој Русији немамо апсолутно на чему учити. Нема сумње да би човек који би имао макар приближно оне агитаторске способности и оно познавање живота лумпенпролетера које видимо код Надеждина могао учинити неоцењиве услуге покрету агитацијом међу незапосленима, — али такав човек закопао би у земљу свој таленат кад се не би потрудио да обавештава све руске другове о сваком кораку свог рада за поуку и пример људима који, у великој већини, још не умеју да се лате новог посла.

О важности уједињавања, о потреби „окупљања и организовања“ говоре сад апсолутно сви, али у већини случајева не постоји никаква одређена претстава о томе — од чега почети и како изводити то уједињавање. Сви ће, сигурно, признати: ако „уједињујемо“ поједине — рецимо рејонске — кружоке једног града, за то су потребне заједничке институције, тј. не само заједничко име „савез“ него стварно заједнички рад, размена материјала, искуства и снага, подела функција не само по рејонима него и по специјалностима целокупне градеке делатности. Свако ће признати да се солидан конспиративни апарат не може покрити (ако смемо употребити трговачки израз) „средствима“ (и материјалним и личним, разуме се) једног рејона, да се на том уском попришћу не може развити таленат специјалиста. Али то исто важи и за уједињавање разних градова, јер се и поприште, као што је поједина област, показује и показало се већ у историји нашег социјал-демократског по-

крета као веома уско: ми смо то исцрпно доказивали горе на примеру и политичке агитације и организационог рада. Потребно је, преко је потребно и пре свега је потребно проширити то поприште, створити **фактичку** везу међу градовима на бази **редовног заједничког** рада, јер расцепканост гуши људе, који „седе као у јами“ (како се изразио писац једног писма „Искри“) не знајући шта се ради на белом свету, ко ће их поучити, како ће стећи искуство, како задовољити жељу за широком делатношћу. И ја и даље инсистирам на томе да се та **фактичка** веза може почети стварати само на бази заједничког листа, као јединог редовног општеруског подухвата који сумира резултате најразличитијих облика делатности и тиме гура људе да стално иду напред свим многобројним путевима који воде к револуцији, као што сви путеви воде у Рим. Ако хоћемо уједињење не само на речима, потребно је да сваки месни кружок одмах посвети, рецимо, четвртину својих снага активном раду на заједничком послу, и лист му* одмах показује опште контуре, размере и карактер тог посла, показује му који се недостаци најјаче осећају у целој општеруској делатности, где нема агитације, где су везе слабе, које би точкиће огромног заједничког механизма дотични кружок могао да поправи или замени бољим. Кружок који још није радио, него би тек хтео да ради, могао би почињати не као кустар у засебној ситној радионици, који не познаје ни ранији развитак „индустрије“ ни опште стање постојећих индустријских начина производње, него као учесник широког подухвата који одражава целу општереволуционарну навалу на самодржавље.

* **Ограда:** ако он симпатише правцу тог листа и сматра корисним за ствар да постане његов сарадник, разумевајући под тим не само литерарну него уопште сваку револуционарну сарадњу. **Напомена за „Радничко дело“:** међу револуционарима који цене ствар, а не играње демократизма, који не одвајају „симпатију“ од најактивнијег и најживљег учешћа, ова ограда се подразумева сама по себи.

И уколико би прецизније био изражен сваки точкић, уколико би број детаљних радника на заједничком послу био већи, утолико би наша мрежа постајала гушћа и утолико би неизбежне провале изазивале мање забуне у заједничким редовима.

Фактичку везу почела би стварати већ и сама функција растурања листа (ако би он заслужио назив листа, тј. ако би излазио редовно и не једанпут месечно, као што излазе дебели часописи, него једно четири пута месечно). Данас су везе међу градовима што се тиче потреба револуционарног рада највећа реткост и, у сваком случају, изузетак; онда би те везе постале правило и осигуравале би, разуме се, не само растурање листа него и (што је кудикамо важније) размену искуства, материјала, снага и средстава. Размах организационог рада постао би одмах много шири, и успех једног краја потстицао би стално на даље усавршавање, на жељу да се искоришћава већ стечено искуство друга који ради у другом крају земље. Месни рад постао би кудикамо богатији и многостранији него што је сад: политичка и економска разголићивања, скупљана по читавој Русији, давала би духовну храну радницима свих струка и свих ступњева развитка, давала би материјал и повод за конференције и предавања о најразноврснијим питањима која се уз то покрећу и алузијама легалне штампе, и разговорима у друштву и „стидљивим“ владиним саопштењима. Свака експлозија, свака демонстрација оцењивала би се и претресала са свих страна у свим крајевима Русије, изазивајући жељу да се не заостане за другима, да се уради боље од других — (ми социјалисти никако не одбијамо свако такмичење, сваку „конкуренцију“!), — да се свесно припреми оно што је први пут испало некако спонтано, да се искористе повољни услови даног краја или даног момента ради модификовања плана за напад итд. У исто време то оживљавање месног рада не би доводило до оног очајног „претсмртног“ напре-

зања свих снага и мобилисања свих људи, како то сад често бива приликом сваке демонстрације или сваког броја месног листа: с једне стране, полицији је кудикамо теже да се докопа „корена“ кад не зна у ком крају да их тражи; с друге стране, редован заједнички рад навикавао би људе да подешавају снагу даног напада према даном стању снага тог и тог одреда заједничке војске (сад о том подешавању готово нико никад и не мисли, јер се напади у девет десетина случајева врше спонтано) и олакшавао би „пребацавање“ из другог места не само литературе него и револуционарних снага.

Сад се те снаге у маси случајева потпуно исцрпљују на уском месном раду, а тада би постојала могућност и стално би било повода да се колико толико способан агитатор или организатор пребацује из једног краја земље у други. Починјући од малог путовања партиским послом на трошак партије, људи би се навикавали да потпуно прелазе на партиско издржавање, да постају професионални револуционари, да изграђују од себе праве политичке вође.

И кад би нам стварно пошло за руком да постигнемо да се сви месни комитети, месне групе и кружоци, или велика већина њих, активно лате заједничког посла, ми бисмо могли у најскоријој будућности организовати недељни лист, који би се редовно растурао у десетинама хиљада примерака по читавој Русији. Тај лист би постао делић огромног ковачког меха који би раздувавао сваку искру класне борбе и народног револта у општи пожар. Око тог, самог по себи још врло невиног и још врло малог, али редовног и у пуном смислу речи заједничког посла систематски би се окупљала и обучавала стална војска опробаних бораца. По скелама или даскама те опште организационе грађевине ускоро би се попели и издигли из редова наших револуционара социјал-демократски Жељабови, из редова наших рад-

ника руски Бебели, који би се поставили на чело мобилисане војске и који би подигли цео народ на обрачун с руглом и проклетством Русије.

Ето о чему треба да сањамо!

*
*

„Треба да сањамо!“ Написао сам те речи и уплашио сам се. Учинио ми се да седим на „конгресу уједињења“, наспрам мене седе редактори и сарадници „Радничког дела“. И гле, устаје друг Мартинов и обраћа ми се строга лица: „А дозволите да вас запитам, има ли још аутономна редакција право да сања не питајући претходно комитете партије?“. А за њим устаје друг Кричевски и (филозофски продубљујући друга Мартина, који је већ одавно продубио друга Плеханова) наставља још строжег лица: „Ја идем даље. Ја питам: има ли уопште право да сања марксист који не заборавља да по Марксу човечанство увек поставља себи остварљиве задатке и да је тактика процес растења задатака који расту заједно с партијом?“.

Већ од саме помисли на та страшна питања мене подилазе жмарци, и ја само гледам — где да се сакријем. Покушаћу да се сакријем иза Писарева.

„Има неслагања и неслагања — писао је поводом питања о неслагању снова и стварности Писарев. — Моји снови могу ићи испред природног тока догађаја, или они могу ударити сасвим у страну, онамо куда никакав природни ток догађаја никад не може довести. У првом случају снови не наносе никакве штете; они чак могу помагати и јачати енергију радног човека... У таквим сновима нема ничег што би изопачавало или паралисало радну снагу. Напротив. Кад би човек био потпуно лишен способности да тако сања, кад он не би могао понекад истрчавати напред и у својој фантазији посматрати потпуну и завршену слику оне творевине која тек почиње да се формира под његовим рукама, —

у том случају ја апсолутно не могу замислити која би то побуда гонила човека да предузима и доводи до краја замашне и заморне радове на пољу уметности, науке и практичног живота... Неслагање снова и стварности не наноси никакве штете, само ако личност која сања озбиљно верује у своје снова, ако пажљиво посматра живот, ако пореди своја опажања са својим кулама у ваздуху и уопште савесно ради на остварењу своје фантазије. Ако постоји нека додирна тачка између снова и живота, онда је све добро⁴³.

Таквих снова, на жалост, има одвећ мало у нашем покрету. И криви су за то највише претставници легалне критике и илегалног „прирепаштва“, који се размеђу својом трезвеношћу, својом „близошћу“ „конкретном“.

в) КАКАВ НАМ ЈЕ ТИП ОРГАНИЗАЦИЈЕ ПОТРЕБАН?

Из овога што је досад речено читалац види да се наша „тактика-план“ састоји у порицању непосредног позива на јуриш, у захтеву да се организује „правилна опсада непријатељске тврђаве“ или, другим речима, у захтеву да се све снаге усмере на окупљање, организовање и мобилисање сталне војске. Кад смо исмејали „Радничко дело“ због његова скока од економизма к вапајима о јуришу (који су се чули у априлу 1901 године у бр. 6 „Листка „Р. Дела“), оно се, разуме се, окомило на нас, оптужујући нас за „доктринарство“, несхватање револуционарне дужности, за позивање на опрезност итд. Наравно, нас нису ни најмање изненадили те оптужбе у устима људи који немају никаквих принципа и који се извлаче дубокомисленом „тактиком-процесом“, као што нас није изненадило ни то што је те оптужбе поновио Надеждин, који уопште величанствено презире чврста програмска и тактичка начела.

Кажу да се историја не понавља. Али Надеждин настоји из петних жила да је понови и ревносно копира Ткачова, грдећи „револуционарно културништво“, галамећи о „звоњењу на узбуну“, о специјалном „гледшту предвечерја револуције“ итд. Он заборавља по свој прилици, познату изреку: ако је оригинал историског догађаја трагедија, његова копија може бити само фарса⁴⁴. Припремљен проповедима Ткачова и остварен путем „заstraшујућег“ терора, који је заиста заstraшивао, покушај узимања власти — био је величанствен, а „ексцитативни“ терор малог Ткачова просто је смешан, и нарочито је смешан кад се допуњује идејом о организацији средњака.

„Кад би „Искра“ — пише Надеждин — изишла из своје сфере литературштине, она би видела да су то (појаве као што је писмо једног радника у „Искри“ бр. 7 итд.) симптоми тога да ће врло, врло брзо почети „јуриш“, и говорити сад (sic!) о организацији чије нити иду од општеруског листа, значи бавити се кабинетским мислима и кабинетским радом“. Погледајте колико је то невероватна конфузија: с једне стране, ексцитативни терор и „организација средњака“ заједно с мишљењем да је „много ближе“ окупити се око „конкретнијег“, као што су месни листови, — а с друге стране, „сад“ говорити о општеруској организацији значи бавити се кабинетским мислима, тј., говорећи отвореније и простије, „сад“ је већ касно! А „широко организовање месних листова“ — зар то није касно, многопоштовани Л. Надеждине? И упоредите с тим гледиште и тактику „Искре“: ексцитативни терор — то је којешта, говорити о организацији средњака и о широком организовању локалних листова значи широм отворати врата економизму. Треба говорити о јединственој општеруској организацији револуционара, а говорити о њој није касно све дотле док не почне прави, а не папирнати јуриш.

„Да, што се тиче организације код нас ствари не стоје нимало сјајно — наставља Надеждин — да, „Искра“ је потпуно у праву кад каже да су главна маса наших војних снага — добровољци и устаници... Добро је што ви трезвено гледате на стање наших снага, али зашто при томе заборављати да маса уопште није наша и да зато она нас неће питати кад треба да почне војне операције, и удариће „у буне“... Кад иступи сама маса са својом стихиском рушилачком снагом она може збунити, одгурнути „сталну војску“, у коју су се непрестано спремали, али нису стигли да унесе ванредно систематску организацију“. (Курзив је мој.)

Чудна логика! Баш зато што „маса није наша“, неразумно је и не доликује галамити о неодољном „јуришу“, јер је јуриш напад сталне војске, а не спонтана експлозија масе. Баш зато што маса може збунити и одгурнути сталну војску, ми са својим радом на „уношењу ванредно систематске организације“ у сталну војску обавезно морамо „стизати“ спонтани развитак, јер уколико пре „стигнемо“ да унесемо такву организованост, утолико је вероватније да маса неће збунити сталну војску, него ће стална војска стати испред и на чело масе. Надеждин се заплиће зато што мисли да је та систематски организована војска заузета нечим што је одваја од масе, док је она у ствари заузета искључиво свестраном и свеобухватном политичком агитацијом, тј. баш радом који зближава и стапа стихиски рушилачку снагу масе и свесно рушилачку снагу организације револуционара. Та ви, господо, сваљујете своју кривицу на другог, јер баш група „Слобода“, уносећи у програм терор самим тим позива на стварање организације терориста, а таква организација стварно би одвукла нашу војску од њена зближавања с масом, која још, на жалост, није наша, која нас још, на жалост, не пита или мало пита о томе кад и како треба почињати војне операције.

„Ми ћемо превидети револуцију — наставља Надеждин да плаши „Искру“ — као што смо превидели садашње догађаје, који су дошли као гром из ведра неба“. Ова реченица, у вези с оним што је горе речено, јасно нам показује апсурдност посебног „гlediшта пред-

вечерја револуције“ које је исконструисала „Слобода“*. Посебно „гlediште“ своди се, ако ћемо право, на то да је „сад“ већ касно резонovati и припремати се. Ако је тако, о многопоштовани непријатељу „литературштине“, — зашто је онда било потребно писати на 132 штампане стране „о питањима теорије** и тактике“? Зар ви не налазите да би „гlediшту предвечерја револуције“ више одговарало издање 132 хиљаде летака с кратким прогласом: „Удри по њима!“?

Најмање ризикује да ће превидети револуцију баш онај ко ставља на прво место читавог свог и програма, и тактике и организационог рада свенародну политичку агитацију, као што то чини „Искра“. Људи који се баве сукањем у читавој Русији нити организације која иде од општеруског листа не само што нису превидели пролећне догађаје, него напротив, дали су нам могућност да их претскажемо. Нису они превидели ни оне демонстрације које су описане у бр. 13 и 14 „Искре“: напротив, они су учествовали у њима, дубоко свесни своје дужности да иду у помоћ спонтаном полету масе и да помажу у исто време, путем листа, свим руским друговима да се упознају с тим демонстрацијама и да искористићавају њихово искуство. Неће они превидети, ако буду живи, ни револуцију, која ће од нас

* „Предвечерје револуције“, стр. 62.

** Уосталом, о питањима теорије у свом „осврту на теоретска питања“ Л. Надеждин није дао готово ништа, ако не рачунамо ово, веома занимљиво с „гlediшта предвечерја револуције“, место: „Верништајнијада као целина губи у наше време своју акутност исто онако као и то хоће ли г. Адамовић (В. В. Воровски. Ред.) доказати да је г. Струве већ заслужио орден или ће, напротив, г. Струве побити г. Адамовића и неће пристати да да оставку, — то је потпуно свеједно, јер куца час револуције“ (стр. 110) Тешко би било рељефније приказати крајњу немарност Л. Надеждина што се тиче теорије. Ми смо објавили „предвечерје револуције“ — зато је „потпуно свеједно“ хоће ли ортодоксима поћи за руком да дефинитивно отерају критичаре с њихових позиција! Наш мудрац и не опажа да ће нам баш за време револуције бити потребни резултати теоретске борбе против критичара ради одлучне борбе против њихових практичних позиција!

затражити пре свега и изнад свега искусност у агитацији, вештину у помагању (социјал-демократском помагању) сваког протеста, вештину усмеравања спонтаног покрета, чувајући га и од погрешака пријатеља и од клопки непријатеља!

На тај начин, ми смо дошли до последњег аргумента, који нас приморава да нарочито инсистирамо на плану организације око општеруског листа путем заједничког рада на општем листу. Само таква организација обезбедиће социјал-демократској борбеној организацији преко потребну еластичност, тј. способност да се одмах прилагођава најразноврснијим условима борбе који се брзо мењају, вештину да „с једне стране, избегне битку на отвореном пољу с кудикамо јачим по снази непријатељем, кад је овај концентрисао на једном месту све снаге, а, с друге стране, да искористи неспособност маневрисања тог непријатеља и да напада на њега онде и онда где се и кад се најмање очекује напад“*. Била би највећа погрешка изграђивати партиску организацију рачунајући само на експлозију и уличну борбу или само на „прогресивни ток сиве свакодневне борбе“. Ми морамо увек обављати свој свакодневни посао и увек бити спремни за све, зато што се врло често дешава да је немогуће унапред предвидети смењивање периода експлозије периодима затишја, а у

* „Искра“ бр. 4: „Од чега почети?“. — „Революционарне културнике, који не стоје на гледишту предвечерја револуције, дуготрајност рада нимало не збуњује“ — пише Надејдин (стр. 62). Поводом тога ми ћемо рећи: ако ми не будемо умели да изградимо такву политичку тактику и такав организациони план који би били безусловно срачунати на веома дуг рад и у исто време обезбеђивали самим процесом тог рада спремност наше партије да буде на свом месту и да изврши своју дужност у случају сваког изненађења, у случају сваке убрзаности тока догађаја, — онда ћемо ми бити просто мизерни политички авантуристи. Само Надејдин, који је од јуче почео да се назива социјал-демократом, може заборављати на то да је циљ социјал-демократије — радикалан преображај животних услова читавог човечанства, да се стога социјал-демократ не сме „збуњивати“ питањем дуготрајности рада.

оним случајевима кад је то могуће, не би се то предвиђање могло искористити за преуређење организације, јер се то смењивање у апсолутистичкој земљи врши невероватно брзо, јер је неки пут везано с једним ноћним налетом царских јаничара⁴⁵. И саму револуцију никако не треба замишљати као један акт (као што се то, по свој прилици, чини Надејдину), него као неколико брзих смењивања мање или више јаке експлозије и мање или више дубоког затишја. Зато основна садржина делатности наше партиске организације, жариште те делатности мора бити рад који је и могућ и потребан како у периоду најјаче експлозије тако и у периоду најдубљег затишја, наиме: рад на политичкој агитацији која је уједињена у читавој Русији, која осветљава све стране живота и која је усмерена пут најширих маса. А тај рад у данашњој Русији не може се ни замислити без општеруског листа који врло често излази. Организација која се сама од себе формира око тог листа, организација његових сарадника (у широком смислу речи, тј. свих оних који раде на њему) биће спремна баш за све: од спасавања части, престижа и континуитета партије у моменту највеће револуционарне „депресије“ до припремања, одређивања рока и спровођења свенародног оружаног устанка.

Замислите код нас веома обичан случај потпуне провале у једном месту или у неколико места. Кад све месне организације немају један заједнички редован посао, такве провале често прати прекидање рада на много месеци. Кад пак све оне имају заједнички посао, — довољно је, и у случају највеће провале, неколико недеља рада двојице тројице енергичних људи да би се с општим центром повезали нови кружоци омладине, који, као што знамо, ничу врло брзо чак и сад; — а кад тај заједнички посао, који страда од провала, виде сви, онда нови кружоци могу ницати и повезивати се с њим још брже.

С друге стране, замислите народни устанак. Данас ће, вероватно, сви признати да ми морамо мислити о њему и спремати се за њ. Али како да се спремамо? Неће ваљда Централни комитет одредити агенте у свим местима за припремање устанка! Кад бисмо и имали ЦК, он тим одређивањем не би апсолутно ништа постигао у данашњим руским условима. Напротив, мрежа агената*, која би се сама од себе формирала на раду око организовања и растурања општег листа, не би смела „седети и чекати“ парољу за устанак, него би радила онај редовни посао који би јој гарантовао највећу вероватност успеха у случају устанка. Баш такав посао учвршћивао би везе и с најширим масама радника и са свим слојевима који су незадовољни самодржављем, што је тако важно за устанак. Баш на таквом послу изграђивала би се способност тачног процењивања опште политичке ситуације и, према томе, способност избора повољног момента за устанак. Баш такав посао навикавао би све месне организације да истовремено реагују на једна и иста политичка питања, случајеве и догађаје који живо интересују сву Русију, да одговарају на те „догађаје“ што енергичније, што јединообразније и целисходније, — та устанак и јесте, у суштини, најенергичнији, најјединообразнији и најцелисходнији „одговор“ целог народа влади. Баш такав посао, напослетку, навикавао би све револуционарне ор-

* Авај, авај! Опет ми се омакла та страшна реч „агент“, која тако пара демократско ухо Мартинова! Чудим се зашто та реч није вређала корифеје седамдесетих година, а вређа ку-старе деведесетих година? Мени се свиђа та реч, јер она јасно и рељефно указује на заједнички посао коме сви агенти потчињавају своје мисли и акције, и ако је потребно ту реч заменити другом, ја бих могао пристати једино на реч „сарадник“, кад она не би одисала извесном литературштином и извесном расплинутошћу. А нама је потребна војна организација агената. Уосталом, они многобројни (нарочито у иностранству) Мартинови који воле да се баве „узајамним произвођењем у чин генерала“ могли би да говоре уместо „агент за пасоше“ — „начелник специјалног одељења за издавање пасоша револуционарима“ итд.

ганизације у свим крајевима Русије да одржавају најчвршће и у исто време најконспиративније везе, које стварају фактичко јединство партије, — а без таквих веза немогуће је колективно претрести план устанка и предузети оне нужне припремне мере уочи устанка које морају остати у највећој тајности.

Једном речи, „план општеруског политичког листа“ не само што није плод кабинетског рада лица заражених доктринарством и литературштином (као што се то учинило људима који нису довољно ушли у њ), него напротив, он је најпрактичнији план да се са свих страна и одмах почне с припремањем за устанак, не заборављајући у исто време ни за тренутак свој свакодневни, преко потребни рад.

ЗАКЉУЧАК

Историја руске социјал-демократије очигледно се дели на три периода.

Први период обухвата око десет година, отприлике 1884—1894. То је период настанка и учвршћења теорије и програма социјал-демократије. Број присталица новог правца у Русији могао се избројати на прсте. Социјал-демократија је постојала без радничког покрета, преживљујући, као политичка партија, процес ембрионалног развоја.

Други период обухвата три-четири године, 1894—1898. Социјал-демократија се појављује на светлост дана као друштвени покрет, као полет народних маса, као политичка партија. То је период детињства и дечаства. С брзином епидемије шири се опште одушевљење интелигенције борбом против народњаштва и идеје међу раднике, опште одушевљење радника штрајковима. Покрет има огромне успехе. Већина руководиоца су сасвим млади људи, који су још били далеко од „тридесет пет година“, које су се г. Н. Михајловском чиниле као нека природна граница. Услед своје младости, они се показују неприпремљени за практичан рад и невероватно брзо силазе с позорнице. Али размах рада био је код њих већином врло широк. Многи од њих почињали су револуционарно мислити као народвољци. Готово сви они у раној младости одушевљавали су се херојима терора. Ослобађање од фасцинирајућег утиска те херојске традиције било је скопчано с борбом, било је праћено раскидом с људи-

ма који су по сваку цену хтели да остану верни Народној вољи и које су млади социјал-демократи високо ценили. Борба је гонила да се учи, да се читају илегална дела разних праваца, да се интензивно бави питањима легалног народњаштва. У тој борби васпитани социјал-демократи ишли су у раднички покрет „ни за тренутак“ не заборављајући ни теорију марксизма, која их је озарила јасном светлошћу, ни задатак обарања самодржавља. Оснивање партије у пролеће 1898 године било је најрељефније и у исто време последње дело социјал-демократа тог периода.

Трећи период припрема се, као што смо видели, 1897 године и коначно смењује други период 1898 године (1898 до?). То је период збрке, распадања, колебања. У доба дечаства глас код човека мутира. И код руске социјал-демократије тог периода почео је глас да мутира, почео је да звучи погрешно, — с једне стране у делима господe Струвеа и Прокоповића, Булгакова и Берђајева, а с друге стране код В. И—на и Р. М., код Б. Кричевског и Мартинова. Али ударали су сваки на своју страну и ишли назад само руководиоци: сам пролетерски покрет растао је и даље и корачао је огромним корацима напред. Пролетерска борба је захватала нове слојеве радника и ширила се по целој Русији, утичући у исто време индиректно и на оживљавање демократског духа код студената и код других слојева становништва. А свесност руководиоца положила је оружје пред ширином и снагом спонтаног полета; међу социјал-демократима преовладало је већ друго настројење — настројење руководиоца који су се васпитали готово искључиво на „легалној“ марксистичкој литератури, а ова је била уколико више недовољна уколико је спонтаност масе захтевала од њих више свесности. Руководиоци су не само заостајали и у теоретском („слобода критике“) и у практичном погледу („ситничарство“) него су покушавали да своје заостајање бране свим могућим бомбастичним аргументима. Социјал-демократизам снижавао се до тредјунионизма и од стране

брентановаца легалне и од стране прирепаша илегалне литературе. Програм „Creda“ почео се остваривати, нарочито кад је „ситничарство“ социјал-демократа изазвало оживљавање револуционарних несоцијал-демократских праваца.

И ето, ако ми читалац пребаци што сам се и сувише исцрпно бавио неким „Радничким делом“, ја ћу одговорити на то: „Радничко дело“ стекло је „историски“ значај зато што је најрељефније одразило „дух“ тог трећег периода*. Није доследни Р. М. могао, него су баш поводљиви Кричевски и Мартинови могли најбоље да изразе збрку и колебања, спремност на уступке и „критици“; и „економизму“ и тероризму. Није величанствено ниподаштавање праксе од стране неког поклоника „апсолута“ карактеристично за тај период, него баш спајање ситног практицизма с најпотпунијом теоретском немарношћу. Нису се јунаци тог периода бавили толико директним порицањем „великих речи“ колико њиховом вулгаризацијом: научни социјализам је престао да буде целовита револуционарна теорија, и претварао се у микстуру у коју су „слободно“ доливали течност из сваког новог немачког уџбеника; парола „класна борба“ није гурала напред на све ширу, све енергичнију делатност, него је служила као средство за умирење, јер је, забога, „економска борба нераздвојно повезана с политичком борбом“; идеја партије није служила као позив на стварање борбене организације револуционара, него је правдала некакав „револуционарни бирократизам“ и дечје играње „демократских“ форми.

Кад ће се завршити трећи и кад ће почети четврти период (који у сваком случају већ наговештавају мно-

* Ја бих могао исто тако одговорити немачком пословицом: Den Sack schlägt man, den Esel meint man (Берку кара, снаси приговара). Није се само „Радничко дело“, него широка маса практичара и теоретичара одушевљавала модном „критиком“, заплитала у питању спонтаности, скретала са социјал-демократског на тредјунионистичко схватање наших политичких и организационих задатака.

ги знаци), — ми не знамо. Из области историје овде ми прелазимо у област садашњости, донекле будућности. Али ми чврсто верујемо да ће четврти период довести до учвршћења борбеног марксизма, да ће из кризе руска социјал-демократија изићи ојачана и снажна, да ће „на смену“ аријергарде опортуниста доћи стварна авангарда најреволуционарније класе.

Као позив на такву „смену“ и резимирајући све оно што смо напред рекли, можемо на питање: шта да се ради? дати кратак одговор:

Ликвидирати трећи период.

ПОКУШАЈ УЈЕДИЊЕЊА „ИСКРЕ“ И „РАДНИЧКОГ ДЕЛА“

Остаје нам да оцртамо тактику коју је узела и доследно спроводила „Искра“ у организационом погледу према „Радничком делу“. Та тактика изражена је потпуно већ у бр. 1 „Искре“, у чланку о „Расцепу у Заграничном савезу руских социјал-демократа“*. Ми смо одмах стали на гледиште да се прави „Савез руских социјал-демократа у иностранству“, који је на првом конгресу наше партије признат као њен претставник у иностранству, поцепао на две организације; — да питање претставништва партије остаје отворено, будући само привремено и условно решено тиме што су на Париском међународном конгресу у стални Међународни социјалистички биро као претставници Русије била изабрана два члана, по један од сваког дела „Савеза“ који се поцепао. Ми смо изјавили да у суштини „Радничко дело“ нема право, ми смо у принципијелном погледу одлучно стали на страну групе „Ослобођење рада“, али смо у исто време одбили да улазимо у детаље расцепа и истакли смо заслугу „Савеза“ у области чисто практичног рада**.

На тај начин наш став био је до извесне мере став

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 4, стр. 353—354. Ред.

** За основу такве оцене расцепа узели смо не само литературу него и податке које су у иностранству скупили неки чланови наше организације који су тамо боравили.

ишчекивања: ми смо направили уступак мишљењу већине руских социјал-демократа, мишљењу да руку под руку са „Савезом“ могу радити и најодлучнији непријатељи економизма, јер је „Савез“ више пута изјављивао да се принципијелно слаже с групом „Ослобођење рада“, не претендујући, тобоже, на самосталну физиономију у основним питањима теорије и тактике. Правилност тог нашег става индиректно је била потврђена тиме што су се скоро истовремено с изласком првог броја „Искре“ (децембар 1900) одвојила од „Савеза“ три члана, који су образовали такозвану „групу иницијатора“ и обратили се: 1. заграничном одељењу организације „Искра“, 2. револуционарној организацији „Социјал-демократ“ и 3. „Савезу“ — с предлогом да посредују у вођењу преговора о измирењу. Прве две организације одмах су пристале на то, трећа је одбила. Додуше, кад је један говорник изнео те чињенице на конгресу „уједињења“ прошле године, један члан управе „Савеза“ изјавио је да је њихово одбијање било изазвано искључиво тиме што је „Савез“ био незадовољан саставом групе иницијатора. Сматрајући за своју дужност да наведем ово објашњење, ја не могу ипак да не додам са своје стране да га сматрам за незадовољавајуће: знајући да су две организације пристале на преговоре, „Савез“ им се могао обратити и преко другог посредника или непосредно.

У пролеће 1901 године иступила је с отвореном полемиком против „Радничког дела“ и „Зора“ (бр. 1, април) и „Искра“ (бр. 4, мај)*. Ова друга је нарочито напала „Историски заокрет“ „Радничког дела“, које је у свом априлском Листку, према томе већ после пролећних догађаја, испољило непостојаност што се тиче одушевљавања терором и „крвавим“ апелима. И поред те полемике, „Савез“ је пристао на обнављање преговора о измирењу посредовањем нове групе „миритеља“. Претконференција претставника трију горепомнутих

* В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 5, стр. 1—12. Ред.

организација држана је у јуну и израдила је пројект уговора на бази врло детаљног „принципијелног споразума“, који је „Савез“ објавио у брошури „Два конгреса“, а Лига у брошури „Документи конгреса „уједињења““.

Садржина тог принципијелног споразума (или резолуција јунске конференције, како га чешће зову) показује потпуно јасно да смо ми постављали као обавезан услов уједињења најодлучније одбацавање свих могућих манифестација опортунизма уопште и руског опортунизма нарочито. „Ми одбацујемо — гласи т. 1 — све покушаје уношења опортунизма у класну борбу пролетаријата, — покушаје који су се испојили у такозваном економизму, бернштајнијанству, милеранизму итд.“. „У круг делатности социјал-демократије улази... идејна борба против свих противника револуционарног марксизма“ (4, с); „У свим областима организационо-агитационе делатности социјал-демократија не сме ни за тренутак губити из вида непосредни задатак руског пролетаријата — обарање самодржавља“ (5, а); „...агитација не само на бази свакодневне борбе најамног рада против капитала“ (5, б); „...не признајући... стадиј чисто економске борбе и борбе за делимичне политичке захтеве“ (5, с); „...сматрамо да је за покрет важна критика струја које од... елементарности... и ускости најнижих облика покрета праве принцип“ (5, д). Чак и неко са стране ко колико толико пажљиво прочита те резолуције видеће већ из саме њихове формулације да су оне уперене против људи који су били опортунисти и „економисти“, који су заборављали ма и за тренутак на задатак обарања самодржавља, који су признавали теорију стадија, који су правили принцип од ускости итд. И ко је колико толико упознат с полемиком групе „Ослобођење рада“, „Зоре“ и „Искре“ против „Радничког дела“, тај неће ни за тренутак посумњати у то да те резолуције одбацују тачку по тачку баш оне заблуде у које је падало „Радничко дело“. Зато кад је на конгресу „уједињења“ један од чланова „Савеза“

рекао да су чланци у бр. 10 „Радничког дела“ изазвани не новим „историским заокретом“ „Савеза“, него невероватно великом „апстрактношћу“ резолуција, — један говорник је имао потпуно право кад се томе насмејао. Резолуције не само што нису апстрактне — одговорио је он — него су невероватно конкретне: довољно је само бацити поглед на њих па видети да су у њима „некога хватали“.

Овај последњи израз дао је повода једној карактеристичној епизоди на конгресу. С једне стране, В. Кричевски се ухватио за реч „хватали“, закључивши да је то омашка која одаје рђаву намеру с наше стране („поставити клопку“), и патетично је узвикнуо: „Кога су то, кога су хватали?“ — „Јесте, збиља, кога?“ иронично је упитао Плеханов. — „Ја ћу помоћи недосетљивости друга Плеханова — одговорио је В. Кричевски — ја ћу му објаснити да су у њима хватали редакцију „Радничког дела“ (општи смех). Али ми нисмо пустили да нас ухвате!“ (упадице с леве стране: утолико горе по вас!). — С друге стране, члан групе „Борба“ (групе миритеља), говорећи против „Савезових“ измена и допуна резолуција и желећи да брави нашег говорника, рекао је да се израз „хватали“, очигледно, нехотице омакао у ватри полемике.

Што се мене тиче, ја мислим да од такве „одбране“ неће бити боље говорнику који је употребио горњи израз. Ја мислим да су речи „некога хватали“ „речене као шала, али озбиљно мишљене“: ми смо увек оптуживали „Радничко дело“ за неодлучност, за колебања, и зато смо се, природно, морали потрудити да га ухватимо, како бисмо убудуће онемогућили колебања. О рђавој намери ту није могло бити ни речи, јер се радило о непостојаности у принципима. И ми смо успели да „ухватимо“ „Савез“ тако другарски**, да је јунске ре-

* Ово тврђење поновљено је у „Два конгреса“, стр. 25.

** Наиме: ми смо рекли у уводу јунских резолуција да је руска социјал-демократија у целини увек стајала на бази принципа групе „Ослобођење рада“ и да је заслуга „Савеза“ била

золуције потписао сам Б. Кричевски и још један члан управе „Савеза“.

Чланци у бр. 10 „Радничког дела“ (наши другови су видели тај број тек кад су дошли на конгрес, неколико дана пре почетка седнице) јасно су показали да се од лета до јесени у „Савезу“ извршио нов заокрет: економисти су опет надвладали, и редакција, управљајући се према сваком „харлијању ветра“, узела је опет да брани „најноторније бернштајновце“ и „слободу критике“, да брани „спонтаност“ и да на уста Мартинова проповеда „теорију сужавања“ области нашег политичког утицања (да би се, тобоже, само утицање појачало). Потврдиле су се још једанпут тачне Парвусове речи да је опортуниста тешко ухватити икаквом формулом: он ће лако потписати сваку формулу и лако ће отступити од ње, јер се опортунизам и састоји у отсуству колико толико одређених и чврстих принципа. Данас су опортунисти одбацили све покушаје уношења опортунизма, одбацили сваку ускост, обећали свечано да „ни за тренутак неће заборављати на обарање самодржавља“, да ће водити „агитацију не само на бази свакодневне борбе најамног рада против капитала“ итд., итд. А сутра они мењају свој начин изражавања и хватају се за старо под изговором одбране спонтаности, прогресивног тока сиве, свакодневне борбе, ковања у звезде захтева који обећавају опипљиве резултате итд. Тврдећи и даље да у чланцима у бр. 10 „Савез“ није

нарочито његова издавачка и организациона делатност. Другим речима, ми смо изражавали потпуну спремност да предамо забраву читаву прошлост и да признамо корисност (за ствар) рада наших другова из „Савеза“ под условом да он потпуно прекине с колебањима која смо ми гонили „хватањем“. Сваки непристрасан човек, кад прочита јунске резолуције, само тако ће их и разумети. А ако нас „Савез“ сад, кад је изазвао раскид својим новим заокретом к економизму (у чланцима у бр. 10 и у изменама и допунама), свечано оптужује за неистину („Два конгреса“, стр. 30) због тих речи о његовим заслугама, таква оптужба може изазвати, наравно, само осмејак.

нашао и не налази никакво јеретичко отступање од општих принципа конференцијина пројекта“ („Два конгреса“, стр. 26), „Савез“ показује тиме само да је потпуно неспособан или да не жели да схвати суштину неслагања.

После бр. 10 „Радничког дела“ остало нам је да учинимо само један покушај: да почнемо општу дискусију, како бисмо се уверили да ли је цео „Савез“ солидаран с тим чланцима и са својом редакцијом. „Савез“ је нарочито незадовољан с нама због тога, оптужујући нас за покушај сејања раздора у „Савезу“, за мешање у његове ствари итд. Оптужбе — апсолутно неосноване, јер кад је посредни изборна редакција која се „одреће“ при најслабијем ветрићу све зависи баш од правца ветра, а ми смо одређивали тај правац на затвореним седницама на којима није било никог осим чланова организација које су хтеле да се уједине. Предлагање измена и допуна јунских резолуција у име „Савеза“ одузело нам је и последњи зрачак наде на споразум. Измене и допуне документарно су потврдиле нов заокрет к економизму и солидарност већине „Савеза“ с бр. 10 „Радничког дела“. Из круга манифестација опортунизма брисан је „такозвани економизам“ (због тобоже „неодређености смисла“ тих двеју речи, — ма да из такве мотивације произилази само потреба тачнијег дефинисања суштине широко распрострањене заблуде), брисан је и „милеранизам“ (иако га је В. Кричевски бранио и у „Радничком делу“ бр. 2—3, стр. 83—84 и још отвореније у „Vorwärts-у“*). И поред тога што су јунске резолуције одређено истакле задатак социјалдемократије — „руководити свим манифестацијама борбе пролетаријата против свих облика политичког, економског и социјалног угњетавања“, захтевајући тим самим уношење плана и јединства у све те манифестације борбе, — „Савез“ је додавао још и потпуно

* У „Vorwärts-у“ почела је поводом тога полемика између његове садашње редакције, Кауцког и „Зоре“. Ми нећемо пропустити да упознамо руске читаоце с том полемиком⁴⁷.

сувишне речи да је „економска борба снажан стимул масовног покрета“ (саме по себи ове речи су неоспорно тачне, али, кад је посреди уски „економизам“, оне су морале дати повода кривим тумачењима). И не само то: у јунске резолуције уносило се чак отворено сужавање „политике“, како путем избацавања речи „ни за тренутак“ (не заборављати на циљ обарања самодржавља) тако и путем додавања речи да је „економска борба најшире применљиво средство за увлачење масе у активну политичку борбу“. Јасно је да су после уношења таквих измена и допуна сви наши говорници почели један за другим да одустају од речи, сматрајући да је потпуно сувишно даље преговарати с људима који опет заокрећу к економизму и обезбеђују себи слободу колебања.

„Баш оно што је „Савез“ сматрао као услов *sine qua non** чврстине будућег споразума, тј. чувања самосталне физиономије „Радничког дела“ и његове аутономије, — баш то је „Искра“ сматрала каменом спотицања за споразум“ („Два конгреса“, стр. 25). То је сасвим нетачно. На аутономију „Радничког дела“ ми никад нисмо дизали руку**. Самосталност његове физиономије ми смо доиста безусловно одбацивали, ако се под тим разуме „самостална физиономија“ у принципјелним питањима теорије и тактике: јунске резолуције и садрже у себи безусловно негирање такве самосталности физиономије, јер је та „самосталност физиономије“ у пракси увек значила, понављам, сва могућа колебања и подршку путем тих колебања збрке која код нас влада и која се с партиског гледишта не може трпети. Чланцима у бр. 10 и „изменама и допунама“ „Радничко дело“ је јасно показало да жели сачувати баш ту самосталност физиономије, а таква жеља

* — апсолутно неопходан. Ред.

** Ако се као ограничење аутономије не сматрају она редакциска саветовања у вези с оснивањем заједничког врховног савета уједињених организација на које је пристало у јуну и „Радничко дело“.

је природно и неизбежно довела до раскида и до објаве рата. Али ми смо сви били спремни да признамо „самосталну физиономију“ „Радничког дела“ у смислу његова усретсређивања на одређене литерарне функције. Правилна подела тих функција наметала се сама од себе: 1. научни часопис, 2. политички лист и 3. популарни зборници и популарне брошуре. Само пристанак „Радничког дела“ на такву поделу доказао би његову искрену жељу да дефинитивно сврши с оним заблудама против којих су уперене јунске резолуције, само таква подела отстранила би сваку могућност трвења и стварно обезбедила чврстину споразума, послуживши у исто време као база за нов полет нашег покрета и његове нове успехе.

Сад ниједан руски социјал-демократ не може више сумњати у то да је дефинитивни раскид револуционарног правца с опортунистичким правцем изазван не неким „организационим“ разлозима, него баш жељом опортуниста да учврсте самосталну физиономију опортунизма и да уносе и даље конфузију у главе резонанцијама Кричевских и Мартиновâ.

Објављено као засебна књига у Штутгарту 1902 године.

В. И. Ленин. Сочинения, 4 изд., том 5, стр. 319—492.

ИСПРАВКА УЗ „ШТА ДА СЕ РАДИ?“

„Група иницијатора“, о којој говорим у брошури „Шта да се ради?“, стр. 141*, моли ме да учиним следећу исправку уз излагање њена учешћа у покушају измирења заграничних социјал-демократских организација: „Од три члана те групе само један је изишао из „Савеза“ крајем 1900 године, а остали су изишли 1901 године, тек кад су се уверили да је од „Савеза“ немогуће добити пристанак на конференцију са заграничном организацијом „Искре“ и „Револуционарном организацијом Социјал-демократ“, — у чему се и састојао предлог „Групе иницијатора“. Тај предлог је управа „Савеза“ у почетку одбацила, мотивишући своје одбијање конференције „некомпетентношћу“ лица која улазе у састав посредничке „Групе иницијатора“, при чему је изразила жељу да ступи у непосредан контакт са заграничном организацијом „Искре“. Међутим, ускоро је управа „Савеза“ известила „Групу иницијатора“ да је она после појаве првог броја „Искре“, у коме је објављена белешка о расцепу у „Савезу“, променила своју одлуку и да не жели да ступа у контакт с „Искром“. Како објаснити после тога изјаву члана управе „Савеза“ да је одбијање конференције од стране „Савеза“ било изазвано **искључиво** незадовољством „Савеза“ саставом „Групе иницијатора“? Додуше, тешко је разумети и то зашто је управа „Савеза“ пристала на конференцију у јуну прошле године: белешка у

* Види ово издање, стр. 196—197. Р е д.

првом броју „Искре“ остала је на снази, а „негативан“ став „Искре“ према „Савезу“ још јасније се испољио у првој свесци „Зоре“ и у 4 броју „Искре“, који су изишли пре јунске конференције“.

Н. Лењин

„Искра“ бр. 19, 1 априла 1902.

В. И. Лењин. Сочинения, 4 изд., том 5,
стр. 493—494.

НАПОМЕНЕ

¹ Књигу „Шта да се ради? Горућа питања нашег покрета“ написао је В. И. Лењин крајем 1901 — почетком 1902 године. У чланку „Од чега почети?“, штампаном у „Искри“ бр. 4 (мај 1901), В. И. Лењин је писао да чланак претставља „скицу плана који детаљније развијамо у брошури која се припрема за штампу“.

Самом раду на књизи В. И. Лењин је приступио у јесен 1901. У „Предговору брошури „Документи конгреса „уједињења“,“ написаном у новембру 1901, В. И. Лењин каже да је књига „у припреми и да ће у најскорије време угледати света“. У бр. 12 „Искре“, у децембру 1901, В. И. Лењин је штампао чланак „Разговор с поборницима економизма“, који је касније називао конспектом „Шта да се ради?“. У фебруару 1902 В. И. Лењин написао је предговор књизи. Почетком марта књига „Шта да се ради?“ изишла је у издавачком предузећу Диц у Штутгарту, што је објавила „Искра“ од 10 марта 1902, у броју 18.

Лењинове идеје, изложене и образложене у књизи „Шта да се ради?“, бранио је и развијао друг Стаљин. Његова брошура „Укратко о партиским неслагањима“, написана у пролеће 1905, непосредно се наслања на „Шта да се ради?“ (И. В. Сталин. Сочинения, том 1, стр. 89—130). Одбрани Лењинових идеја које су развијене у књизи „Шта да се ради?“ посвећен је и чланак друга Стаљина „Одговор „Социјал-демократу“,“ штампан у листу „Борба пролетаријата“ у августу 1905 (И. В. Сталин. Сочинения, том 1, стр. 160—172). Високо оцењујући тај чланак, В. И. Лењин је истицао „сјајно постављање питања о чувеном „уношењу свести споља““ које је дато у њему.

Поново издајући „Шта да се ради?“ 1907 године у зборнику „За 12 година“, В. И. Лењин је изоставио тачку „а“ пете главе „Ко се увредио због чланка „Од чега почети?““ и у предговору рекао да тај рад штампа „с врло познатим скраћењима, изостављајући само појединости које се тичу организационих односа или ситне полемичке примедбе“. У исто време В. И. Лењин је додао пет нових напомена испод текста.

У 5 тому 4 издања Лењинових дела (В. И. Лењин. Сочиненија, 4 изд., том 5) књига „Шта да се ради?“ штампана је по тексту издања из 1902 године, које је упоређено с текстом издања из 1907 године. — 3.

Ласаловци и ајзенаховци — две партије у немачком радничком покрету шездесетих и у почетку седамдесетих година XIX века.

Ласаловци — присталице и следбеници Ф. Ласала. Основно језгро ласаловаца био је „Општи немачки раднички савез“, који је основао Ласал године 1863. Сматрајући да је могућ миран преображај капитализма у социјализам помоћу радничких асоцијација које помаже капиталистичка држава, ласаловци су проповедали да револуционарну борбу радничке класе треба заменити борбом за опште право гласа и мирним радом у савезном парламенту.

Маркс је оштро критиковао ласаловце и истицао да су они „у току низа година били сметња за организацију пролетаријата и завршили тако да су постали просто напросто оруђе у рукама полиције“. Оцену теоретских погледа ласаловаца и њихове тактике дао је Маркс у својим делима „Критика Готског програма“, „Тобожњи расцепи у Интернационали“ и у преписци са Енгелсом.

Ајзенаховци — присталице марксизма који су били под идејним утицајем К. Маркса и Ф. Енгелса. Са В. Липкнехтом и А. Вебелом на челу, они су године 1869 на конгресу у Ајзенаху основали Социјал-демократску радничку партију Немачке.

Те две партије водиле су огорчену међусобну борбу. Под утицајем полета радничког покрета и све јачих владиних репресија обе партије су се 1875 године на конгресу у Готи ујединиле у јединствену Социјалистичку радничку партију Немачке, у којој су ласаловци претстављали опортунистичко крило.

Карактеристику ласаловаца и ајзенаховаца дао је В. И. Лењин у чланку „Август Вебел“, написаном у августу 1913. — 9.

Гедисти и посибилисти — две струје у француском социјалистичком покрету које су настале 1882 године, после расцепа француске Радничке партије.

Гедисти — присталице Ж. Геда — лева, марксистичка струја која је заступала самосталну револуционарну политику пролетаријата; гедисти су 1901 године основали Социјалистичку партију Француске.

Посибилисти — ситнобуржоаска, реформистичка струја која је одвлачила пролетаријат од револуционарних метода борбе. Посибилисти су предлагали да се у капитализму активност радничке класе ограничи на оквире „*possible*“ (possible — могуће). Године 1902 посибилисти су заједно с осталим ре-

формистичким групама основали Француску социјалистичку партију.

Године 1905 Социјалистичка партија Француске и Француска социјалистичка партија ујединиле су се у једну партију. За време империјалистичког рата 1914—1918 Ж. Гед је заједно с читавим руководством Француске социјалистичке партије прешао на позиције социјал-шовинизма. — 9.

Фабијанци — чланови реформистичког, опортунистичког „Друштва фабијанаца“, које је основала једна група буржоаске интелигенције у Енглеској 1884 године. Друштво је названо по имену римског војсковође Фабија Кунтатора („Оклевала“), познатог по његовој тактици ишчекивања, избегавања одлучних битака. Фабијанци су одвлачили пролетаријат од класне борбе, проповедали миран прелаз од капитализма к социјализму путем ситних рефорама.

Карактеристику фабијанаца дао је Енгелс у писму Зоргеу од 18 јануара 1893. В. И. Лењин је у својим делима више пута окарактерисао фабијанце. Види његове радове: „Предговор руском преводу књиге: „Писма Ј. Ф. Бекера, Ј. Дицгена, Ф. Енгелса, К. Маркса и др. Ф. А. Зоргеу и др.““, „Аграрни програм социјал-демократије у руској револуцији“, „Енглески пацифизам и енглеска аверзија према теорији“ и др. — 9.

В. И. Лењин наводи, у свом преводу, цитат из предговора Ф. Енгелса трећем издању Марксова дела „Осамнаести пример Луја Вонапарте“. — 11.

„Безглавци“ — организатори и сарадници часописа „Без заглавја“ („Без наслова“), који је излазио у Петрограду 1906 године; С. Н. Прокоповић, Ј. Д. Кускова, В. Ј. Вогучарски и др. „Безглавци“ су се отворено сматрали присталицама ревизионизма, подржавали су меншевице и либерале, иступали против самосталне политике пролетаријата. В. И. Лењин је називао „безглавце“ меншевицима и либералима или кадетицима. — 14.

Иловајски, Д. И. (1832—1920) — историчар, писац многобројних званичних уџбеника историје, широко распрострањених у основијој и средњој школи у Русији пре револуције. У његовим уџбеницима историја се сводила поглавито на делатност цара и војсковође; историски процес се објашњавао споредним и случајним околностима. — 15.

Катедер-социјализам — један од праваца у буржоаској политичкој економији који је настао у Немачкој седамдесетих осамдесетих година прошлога века. Претставници тога правца проповедали су с универзитетских катедара под видом соција-

лизма буржоасколиберални реформизам. Катедер-социјалисти су тврдили да је буржоаска држава тобоже наткласна, способна да измири непријатељске класе и да постепено уведе „социјализам“, не дирајући у интересе капиталиста и по могућности узимајући у обзир захтеве трудбеника. У Русији су погледе катедер-социјалиста проповедали „легални марксисти“. — 15.

⁸ **ХанOVEREKA РЕЗОЛУЦИЈА** — резолуција по питању „Напада на основне погледе и тактику партије“ коју је донео конгрес немачке социјал-демократије одржан у ХанOVEREру 9—14 октобра 1899. Претресање тог питања на конгресу и доношење специјалне резолуције било је изазвано тиме што су опортунисти, с Вернштајном на челу, истурили с ревизијом марксистичке теорије и захтевали ревизију револуционарне политике и тактике социјал-демократије. Резолуција коју је донео конгрес одбацивала је захтеве ревизиониста, али у њој није било критике и раскривавања бернштајнијанства. За ту резолуцију гласале су и присталице Вернштајна. — 16.

⁹ **„ЛиБЕЧКИ ПАРТИСКИ КОНГРЕС“** — конгрес немачке социјал-демократије, одржан у Либеку 22—28 септембра 1901. Централно место у раду конгреса заузело је питање борбе против ревизионизма, који се у то време оформио у десно крило партије с властитим програмом и литерарним органом „Sozialistische Monatshefte“ („Социјалистички месечник“). Лидер ревизиониста Вернштајн, који је давно пре конгреса истурио с ревизијом научног социјализма, тражио је у свом говору на конгресу „слободу критике“ марксизма. Конгрес је одбацио пројект резолуције који су предложиле присталице Вернштајна. У резолуцији коју је донео конгрес Вернштајн је директно опоменуо, али питање да ли бернштајновци могу бити, у редовима радничке партије није било постављено принципијелно. — 16.

¹⁰ **ШТУТГАРТСКИ КОНГРЕС** немачке социјал-демократије, одржан 3—8 октобра 1898, био је први конгрес који је претресао питање ревизионизма у немачкој социјал-демократији. На конгресу је прочитана изјава Вернштајна, који није присуствовао конгресу, у којој је он изложио своје опортунистичке погледе, изнесене раније у низу чланака, и бранио те погледе. На конгресу није било јединства међу Вернштајновим противницима. Једни (Вебел, Кауцки и др.) су се изјашњавали за идејну борбу и критику Вернштајнових погрешака, али ту били против тога да се, против њега предузму организациона мере. Други — мањина — са Р. Луксембург на челу, иступали су одлучније против бернштајнијанства. — 16.

¹¹ **СТАРОВЕР** — псеудоним А. Н. Потресова, члана редакције „Искре“, касније меншевика. — 17.

¹² **„О ПИСПУ КОЈИ СЕ УЗОХОЛИО“** — наслов једне од првих приповедака А. М. Горког. — 19.

¹³ В. И. Лењин мисли на зборник „Материјали за карактеристику нашег економског развика“, отштампан у 2.000 примерака у легалној штампарији априла 1895. У зборнику је штампан чланак В. И. Лењина (под псеудонимом К. Тулин) „Економска садржина народњаштва и његова критика у књизи г. Струвеа (Одраз марксизма у буржоаској литератури)“, уперен против „легалних марксиста“ (В. И. Лењин. Сочинения, 4 изд., том 1, стр. 315—484). — 20.

¹⁴ **„ПРОТЕСТ РУСКИХ СОЦИЈАЛ-ДЕМОКРАТА“** написао је В. И. Лењин у прогносту 1899 године. Протест је био уперен против „Creda“ — манифеста групе „економиста“ (С. Н. Прокоповића, Ј. Д. Кускове и др., касније кадета). Пошто је дошао до „Creda“ преко своје сестре А. И. Јелизарове, В. И. Лењин је написао оштар разголићивалачки протест.

„Протест“ је продискутован и једнодушно примљен на саветовању 17 политичких прогнатика-марксиста, које је В. И. Лењин сазвао у селу Јермаковскоје, минусински округ. „Протесту“ су се придружиле колоније прогнатика у Туруханску и Орлоу (вјатска губернија).

„Протест руских социјал-демократа“ В. И. Лењин је послао у иностранство групи „Ослобођење рада“. Почетком 1900 године „Протест“ је прештампан Г. В. Плеханов у зборнику „Vademecum (Водич. Ред.) редакције „Радничког дела““. — 22.

¹⁵ **„БЫЛОЕ“** („Прошлост“) — историски часопис; излазио је као месечник у Петрограду од 1906 до 1907. Часопис је 1908 године излазио под насловом „Минулише Годы“; царска влада га је забранила. Јула 1917 године часопис је поново покренут у Петрограду и излазио је до 1926. — 22.

¹⁶ **„Vademecum редакције „Радничког дела““** — зборник материјала и докумената, с предговором Г. В. Плеханова, који разголићују опортунистичке погледе „Савеза руских социјал-демократа у иностранству“ и редакције органа тог Савеза — часописа „Радничко дело“. Зборник је саставио Г. В. Плеханов, а издала га је група „Ослобођење рада“ у Женеви 1900 године. — 22.

¹⁷ **„Profession de foi“** — летак у коме су били изложени опортунистички погледи Кијевског комитета; написан је крајем 1899 године. Садржина летка поклапа се у многоме с познатим „Credom“ „економиста“. Критику тог документа дао је В. И. Лењин у чланку „Поводом „Profession de foi““ (Сочинения, 4 изд., том 4, стр. 263—273). — 22.

¹⁸ К. Марке. Критика Готског програма, стр. 14, изд. „Културе“, 1948. — 27.

¹⁹ В. И. Лењин наводи, у свом преводу, цитат из предговора Ф. Енгелса делу „Сељачки рат у Немачкој“. — 31.

²⁰ „Руска старина“ — месечни историски часопис; излазио је у Петрограду од 1870 до 1918. — 36.

²¹ „Петроградски раднички лист“ (С.-Петербуршки Рабочий Листок) — илегални лист, орган петроградског „Савеза борбе за ослобођење радничке класе“. Изашла су два броја: бр. 1 — у фебруару (на листу стоји: јануар) 1897 (штампан у Русији на мимеографу у 300—400 примерака) и бр. 2 — у септембру 1897 у Женеву. — 37.

²² „Радничке новине“ („Рабочая Газета“) — илегални орган кијевске групе социјал-демократа. Изашла су два броја: бр. 1 — у августу 1897 и бр. 2 — у децембру (у листу стоји: новембар) исте године. I конгрес СДРПР признао је „Радничке новине“ за званични орган партије. Али после конгреса, пошто је полиција уништила штампарију и ухапсила чланове Централног комитета, лист није даље излазио. — 37.

²³ „Приватни састанак“ који помиње В. И. Лењин одржан је у Петрограду између 26 фебруара и 1 марта 1897. Састанку су присуствовали В. И. Лењин, А. А. Ванејев, Г. М. Кржижановски и други чланови петроградског „Савеза борбе за ослобођење радничке класе“ — „стари“, који су били пуштени из затвора 3 дана пре одашљивања у Сибир, и „млади“, који су после Лењинова хапшења руководили „Савезом борбе“. — 39.

²⁴ „Листок „Работника““ издавао је у Женеву „Савез руских социјал-демократа у иностранству“ од 1896 до 1899 године. Изашло је 10 бројева. Бројеви 1—8 „Листка „Работника““ изишли су у редакцији групе „Ослобођење рада“. Због скретања већине чланова Савеза к „економизму“, група „Ослобођење рада“ одбила је да уређује његова издања. Бр. 9—10 „Листка „Работника““ издала је нова редакција коју је формирао Савез. — 39.

²⁵ „Чланак В. И.—на“ — чланак В. П. Иваншина. — 40.

²⁶ В. В. — псеудоним В. П. Воронцова, једног од идеолога либералног народњаштва осамдесетих и деведесетих година XIX века. Под „В. В. руске социјал-демократије“ В. И. Лењин подразумева претставнике опортунистичке струје у руској социјал-демократији — „економисте“. — 41.

²⁷ Хирш-дункеровеке струковне савезе основали су у Немачкој 1868 године либерални буржуји Хирш и Дункер, који су проповедали „хармонију класних интереса“, одалачили раднике од револуционарне, класне борбе против буржоазије, ограничавали задатке струковног покрета на оквиру каса за узајамну помоћ и културно-просветних организација. — 46.

²⁸ „Накануне“ („У предвечерје“) — часопис народњачког правца; излазио је на руском језику у Лондону од јануара 1899 до фебруара 1902. Изашло је 37 бројева. Часопис је окупао око себе претставнике разних ситнобуржоаских партија. — 49.

²⁹ Под псеудонимом Н. Белтов Г. В. Плеханов је објавио познату књигу „Прилог питању о развоју монистичког погледа на историју“, која је легално издата у Петрограду 1895 године. — 56.

³⁰ Реч је о сатиричној „Химни најновијег руског социјалиста“, објављеној у „Зори“ („Заря“) бр. 1 (април 1901), с потписом „Нарисе Тупорилков“. У њој се исмевају „економисти“ и њихово прилагођавање спонтаном покрету. Аутор стихова био је Ј. О. Мартов. — 57.

³¹ У листу „Искра“ бр. 7 (август 1901), у рубрици „Хроника радничког покрета и писма из фабрика и завода“, објављено је писмо једног радника-ткача, које је сведочило о огромном утицају Лењинове „Искре“ на напредне раднике.

„...Многим сам друговима показивао „Искру“ и цео број се раскупсао, а он је тако драг...“ — писао је аутор. „Ту се пише о нашој ствари, о читавај руској ствари, коју не можеш проценити у колејкама ни одредити часовима; кад га читаш, јасно ти је зашто се жандарми и полиција плаше нас радника и оних интелектуалаца за којима ми идемо. Они су, истину рећи, страшни и за цара, и за послодавце и за све, а не само за цепове послодаваца... Радни народ може се сад лако запалити, доле већ све тиња, потребна је само искра, и ето ти пожара. Како је тачно речено да ће се из искре разбуктати пламен! Пре је сваки штрајк био догађај, а сад свако види да само штрајк није ништа, сад треба извојевати слободу, извојевати борбом прса у прса. Сад би сви, и стари и млади, сви би читали, али на нашу жалост — књиге нема. Прошле сам недеље скупио једанаест људи и читао сам: „Од чега почети?“, па се нисмо до ноћи разилазили. Како је све тачно речено, како је све ухваћено... Желели бисмо да тој „Искри“ напишемо писмо да нас учи не само како почети него и како живети и умирати“. — 97

³⁸ „Русија“ — умерено либерални лист који је излазио у Петрограду од 1899 до 1902 године. — 102.

³⁹ „С.-Петербуршке Вести“ („Петроградске новине“) — излазиле су у Петрограду од 1728 године као наставак првог руског листа „Вести“ („Новине“), који је излазио од 1703 године. Од 1728 до 1874 „С.-Петербуршке Вести“ издавала је Академија наука, од 1875 године — Министарство народне просвете. Лист је излазио све до краја 1917 године. — 104.

⁴⁰ Мисли се на „Групу радника за борбу против капитала“ — малу групу, по погледима блиску „економизму“, организовану у пролеће 1899 године у Петрограду. Група је умножила на мимеографу летак „Наш програм“, који није био раструрен због провале групе. — 111.

⁴¹ Н. П. — С. Н. Прокоповић, један од активних „економиста“, касније кадет. — 118.

⁴² В. И. Лењин мисли на свој револуционарни рад у Петрограду 1893—1895 године. — 135.

⁴³ Мисли се на брошуру „Извештај о руском социјал-демократском покрету Међународном социјалистичком конгресу у Паризу 1900 године“. Извештај је послала конгресу по налогу „Савеза руских социјал-демократа у иностранству“ редакција „Радничког дела“, а Савез га је издао у Женеви као посебну брошуру 1901 године. У брошури се налази и извештај Бунда („Историја јеврејског радничког покрета у Русији и Пољској“). — 153.

⁴⁴ Ову је напомену дао В. И. Лењин из конспиративних разлога. Чињенице су овде наведене баш оним редом како су се догодиле. — 167.

⁴⁵ Мисли се на преговоре између Петроградског „Савеза борбе за ослобођење радничке класе“ и В. И. Лењина, који је у другој половини 1897 године написао обе брошуре поменуто у тексту. — 167.

⁴⁶ Мисли се на преговоре између ЦК Бунда и В. И. Лењина. — 168.

⁴⁷ Говорећи о „четвртој чињеници“, В. И. Лењин мисли на покушај „Савеза руских социјал-демократа у иностранству“ и Бунда да сазову у пролеће 1900 године II конгрес партије. „Члан комитета“ кога помиње В. И. Лењин је И. Х. Лала-

јанц (члан Јекатеринославског социјал-демократског комитета), који је фебруара 1900 године долазио у Москву ради преговора са В. И. Лењиним. — 168.

⁴⁸ В. И. Лењин цитира чланак Д. И. Писарева „Промашаји незреле мисли“ (Д. И. Писарев. Изабрана дела у два тома, т. II, 1935, стр. 124, 125). — 182.

⁴⁹ В. И. Лењин мисли на следеће место из дела К. Маркса „Осамнаести пример Луја Бонапарте“:

„Хегел напомиње негде да се све велике светскоисториске чињенице и личности појављују тако рећи два пута. Заборавио је да дода: једанпут као трагедија, други пут као фарса“. — 183.

⁵⁰ Јаничари — привилегована пешадија у султановој Турској, укинута 1826 године. Јаничари су пљачкали становништво, одликовали се необичном окрутношћу. В. И. Лењин назива јаничарима царску полицију. — 187.

⁵¹ Тај прилог је изоставио В. И. Лењин кад је поново издавао „Шта да се ради?“ у зборнику „За 12 година“ 1907 године. — 194.

⁵² У „Искри“ бр. 18, од 10 марта 1902, у рубрици „Из партије“ објављена је белешка „Полемика „Зоре“ с редакцијом „Vorwärts-a““, у којој су сумирани резултати те полемике. — 199.

СА Д Р Ж А Ј

	Стр.
Предговор	5
I Догматизам и „слобода критике“	9—33
а) Шта значи „слобода критике“?	9
б) Нови поборници „слободе критике“	13
в) Критика у Русији	18
г) Енгелс о значају теоретске борбе	26
II Спонтаност маса и свесност социјал-демократије	33—60
а) Почетак спонтаног полета	34
б) Клањање пред спонтаношћу. „Радничка мисао“	39
в) „Група самоослобођења“ и „Радничко дело“	49
III Тредјунионистичка и социјал-демократска политика	60—107
а) Политичка агитација и њено сужавање од стране економиста	61
б) Прича о томе како је Мартинов продубио Плеханова	72
в) Политичка разголићивања и „васпитавање револуционарне активности“	76
г) Шта је заједничко економизму и тероризму?	82
д) Радничка класа као авангардни борац у борби за демократију	86
ђ) Још једанпут „клеветници“, још једанпут „мистификатори“	103
IV Ситничарство економиста и организација револуционара	107—163
а) Шта је ситничарство?	108
б) Ситничарство и економизам	112
в) Организација радника и организација револуционара	119
г) Размах организационог рада	136
д) „Завереничка“ организација и „демократизам“	143
ђ) Месни и општеруски рад	152

V „План“ општеруског политичког листа	163—194
а) Ко се увредио због чланка „Од чега почети“?	164
б) Може ли лист бити колективни организатор?	170
в) Какав нам је тип организације потребан?	182
Закључак	190
Прилог. Покушај уједињења „Искре“ и „Радничког дела“	194
Исправка уз „Шта да се ради?“	202
Напомене	205

В. И. Ленин

ШТА ДА СЕ РАДИ?
Горућа питања нашег покрета

★

Коректор Љубишка Мандић

★

Предано у штампу 25-ХП-1948. Руко-
пис бр. 452. Штампано ћирилицом и
латиницом. Штампане ћирилицом у
22.000 примерака завршено 15-ИП-1949
у штампарији «Култура», Београд, Ста-
линградска 4. Штампаних табака 13½.

15⁹

ЦЕНА 24 ДИНАРА